DOSTOYEVSKİ

PUŞKİN ÜZERİNE KONUŞMA

Çeviren:
TEKTAŞ AĞAOĞLU

B/F/S/1

PUŞKİN ÜZERİNE KONUŞMA, Dostoyevski * Çeviren: Tektaş Ağaoğlu * B/F/S Yayınları: 25 * Sanat Dizisi: 6 * Kapak Düzeni: Mustafa Küpüşoğlu * Kapak Baskısı: Son Ofset * Dizgi: Ahmet Gargı * Sayfa Düzeni ve Baskı: Saim Erüstün * Eylül 1987'de Tuba Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir.

DOSTOYEVSKİ

PUŞKİN ÜZERİNE KONUSMA

Çeviren :
Tektaş Ağaoğlu

B/F/S
BİLİM/FELSEFE/SANAT
YAYINLARI
SANAT DİZİSİ : 6

DOSTOYEVSKİ

Feodor Mihailoviç Dostoyevski, 1821 yılında Moskova'da doğdu. Bir doktorun ikinci oğluydu. Babası haşin ve huysuz bir adamdı. Ailenin Moskova dışındaki çiftliğinde birgün ölü buldular. Sonradan, köleleri tarafından öldürüldüğü anlaşıldı.

Dostoyevski bir yıl önce, 1838'de Petersburg'a gidip Askeri Mühendislik Okulu'na yazılmıştı. 1843'de okulu bitirdikten sonra memuriyete atandı; fakat, çok geçmeden, bu işte tutunamıyacağını anladı. Görevinden ayrıldı, yazar olmaya karar verdi. 1846'da ilk romanı *İnsancıklar*'ı yayınladı.

1849'da Petersburg'da Petraçevski entrikasına karıştığı için kendinden bir yaş büyük ağabeyi Mikhail ve daha ondokuz kişiyle birlikte tevkif edildi. Aynı yıl yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Ölüm cezaları sonradan affedildi. Dostoyevski sekiz yıl sürgüne gidecekti. Ne ki günün siyasi polisi eline geçen bu fırsatı kaçırmamaya kararlıydı. Genç devrimcilere hayatları boyunca unutmayacakları bir ders verilecekti. Ölüm cezasına hüküm yiyen yirmi bir kişi affedildiklerinden habersiz idam yerine götürüldüler. Hüküm okundu, papaz mahkûmları birer birer günah çıkarmaya çağırdı. Adamlar sıraya dizildiler. İlk baştaki üç kişiyi idam mangasının gözü önünde sırıklara bağladılar. Tam o sırada bir haberci çıkageldi: Çar Hazretleri suçluların hayatlarını bağışlamıştı. Mahkûmlara asıl cezaları

bildirildi, gerisin geri hücrelerine götürüldüler. İki gün sonra Dostoyevski, Sibirya'ya sürgüne gitmek üzere yola çıktı.

Dostoyevski 1845 yılına kadar Sibirya'da hapiste kaldı. Koyuverildiğinde otuz üç yaşındaydı, sara illetine tutulmuştu. Cezasının geri kalan kısmını tamamlamak için 1859'a kadar yine Sibirya'da nefer rütbesiyle ordu hizmeti gördü. 1857'de birinci karısı Marya Dimitriovna İsayeva ile evlendi. 1859'da ordudan ayrılmasına izin çıktı, fakat dört ay daha Moskova'nın dışında küçük bir şehirde kalmaya zorlandı. Aynı yılın sonunda bütün bütün affedilerek Petersburg'a döndü. Aradan tam on yıl geçmişti.

1861 yılı başlarında Dostoyevski ile Mikhail *Vremya* adında bir dergi çıkarmıya başladılar. Sibirya'da sürgün yıllarını anlatan *Ölüler Evinden Anılar* 1861-62 yıllarında bu dergide yayınlandı. 1862'de Dostoyevski ilk Avrupa gezisine çıktı. 1863'de Polonya ayaklanmasıyla ilgili bir yayınından ötürü *Vremya* kapatıldı. 1863'de Dostoyevski bir daha Avrupa'ya gitti. Bu defaki, Dostoyevski'nin kâh kumar masaları başında, kâh dağdağalı aşk maceralarıyla ve çokluk sefahat içerisinde geçen hareketli Avrupa gezilerinden biriydi.

1864 başlarında *Vremya*'nın *Epoka* adıyla yeniden yayınlanmasına izin verdiler. Dostoyevski bu dergide *Yeraltından Notlar*'ını yayınlamaya başladı. Bir ay geçmemişti ki, epeydir hasta olan karısı, üç ay sonra da kardeşi Mikhail öldüler. Tek başına ve meteliksiz kalan, üstelik kardeşinin ailesinin bakımını da üzerine alan Dostoyevski 1865 yılı başında *Epoka*'yı kendiliğinden kapatmaktan başka çıkar yol bulamadı.

O yılın ortalarında Dostoyevski'yi bir kere daha Avrupa gezisine çıkmış görüyoruz. Almanya'da kumardan başını alamamaktadır. Düşüp kalktığı kadınlarla münasebetleri karışık ve fırtınalıdır. Bir türlü yakasını bırakmayan, onu maddî ve mânevî yıkıntının ta ucuna getirip koyan bir derdi daha vardır: parasızlık Avrupa'da bir daha buluştuğu eski metresi Polina Suslova onu Wesbaden'de tek başına

koyup başka bir adama kaçtığı vakit Dostoyevski'nin cebinde otel masrafını ödeyecek parası yoktu.

Yıl sonuna doğru güç belâ bir dostundan para bularak Danimarka üzerinden Petersburg'a döndü. 1866'da bir dergide *Suç ve Ceza*'yı yayımlamaya başladı. Fakat önceden parasını aldığı halde daha yazmaya bile başlamadığı bir romanı bir aya kadar teslim etmesi gerekiyordu. O yüzden *Suç ve Ceza*'yı yarıda bırakmak zorunda kaldı. Ekim ayı içerisinde yirmi altı günde *Kumarbaz*'ı yazdı. Bir hafta sonra da bir ay önce tanıştığı sekreteri Anna Grigorievna Snitnika'ya evlenme teklif etti. 1867 Şubatında evlendiler. Aralık 1866'da *Suç ve Ceza* tamamlandı.

Dostoyevski'den para sızdırmak için birbirleriyle yarış eden akrabalarından kurtulmanın tek yolunu karı koca 1867 Nisanında Avrupa'ya kaçmakta buldular. Hamburg' da ve daha sonra Baden-Baden'de Dostoyevski yine kumara daldı. Çok geçmeden ellerinde ne var ne yok suyunu çekmişti. Neden sonra Anna'nın anasından gelen az bir parayla kışı geçirmek üzere Cenevre'ye vardılar.

Dostoyevski bundan sonraki dört yılı karısıyla birlikte Avrupa'da geçirdi. Cenevre, Milano, Floransa, Dresden' de kaldılar. Cenevre'de doğan ilk çocukları üç aydan az bir zaman sonra soğuk algınlığından öldü. Burada Dostoyevski yeni bir romana başladı: *Budala. Budala,* 1869 Ocağında Floransa'da bitti. Oradan Dresden'e geçtiler. Sonbaharda bir kız çocukları dünyaya geldi. 1870 yılı başında Dostoyevski *Ecinniler*'i yazmaya başladı. *Ecinniler* 1869'da Rusya'yı birbirine katan ünlü Nakaev olayını ve o çağların nihilist akımlarını konu alan bir roman olacaktı. 1871'de Dostoyevski ve karısı Anna Petersburg'a döndükten sonra tamamlandı, tefrikası da 1872 Aralığına kadar sürdü. Karı koca Petersburg'a döndükten bir hafta sonra Anna bir erkek çocuk dünyaya getirdi.

1872 sonuna doğru Dostoyevski haftalık *Graznadin* dergisini yönetme görevini üzerine aldı ve bu dergide *Bir Yazarın Not Defteri* başlığı altında siyaset ve edebiyat üzeri-

ne aylık yazılar yayımlamaya başladı. Fakat dergi sahibiyle arası iyi gitmediğinden 1874 yılı başında dergiden ayrıldı.

Graznadin'de yayınladığı yazılar oldukça iyi karşılanmıştı. Hem bundan, hem de para durumunun bu ara düzelir gibi olmasından yüreklenip *Bir Yazarın Not Defteri*'ni karısının yardımıyla yeniden dergi hâlinde yayımlamaya karar verdi. *Bir Yazarın Not Defteri*, 1875 ve 1877 yılları arasında yayıma devam etti. 1875'de Anna bir oğlan çocuğu daha doğurdu. Babasından sara illetini alan çocuk üç yıl sonra bir sara nöbeti sonunda öldü.

Dostoyevski 1877 yazında vaktiyle babasının öldürüldüğü çiftlikte birkaç gün geçirdi. *Karamazof Kardeşler* romanının konusu burada aklına gelmiş olabilir. Nitekim aynı yılın Sonbaharında *Bir Yazarın Not Defteri*'nin yıl sonundan sonra çıkmayacağını açıkladı; hemen ardından da *Karamazof Kardeşler*'i yazmaya koyuldu.

Dostoyevski hayatının son yıllarında ünü bütün Rusya'da yaygın, sevilen, sayılan bir yazar olmuştu. 1879-80 yılları boyunca tefrikası sürüp giden *Karamazof Kardeşler* ününü büsbütün arttırdı. Onun ardından da Puşkin söylevi geldi.

6 Haziran 1880 günü Moskova'da Puşkin'in heykelinin açılış töreni yapılacaktı. İlk defa Rusya'da bir Rus şairine heykel dikiliyordu. Rus Yazarlarını Sevenler Derneği bu nedenle üç gün sürecek büyük bir kutlama töreni hazırladı. Dostoyevski'yi de pek istekli olmadığı hâlde konuşacaklar arasına kattılar. Toplantılar daha çok edebiyatla ilgili olduğu hâlde konuşmalarda bir takım siyasal tutumların belireceği önceden belliydi. Şenliklerin ikinci günü konuşan Turgenyev'e Batılılaşma taraftarlarının sözcüsü gözüyle bakılıyordu. Islavcılar adına konuşmak Dostoyevski'ye düştü.

Dostoyevski son konuşanlar arasındaydı. Sözlerini bitirdiğinde salon birbirine girmişti. Hiç tanışmıyan adamlar kucaklaşıyorlar, bağırıp çağırıyorlar, çılgınlar gibi Dosto-

yevski'yi alkışlıyorlardı. Dostoyevski'nin sözleri o gün orada hazır bulunanların şahsında bütün Rusya'nın gönlünü ve kafasını uğraştıran çok canlı bir noktaya dokunmuştu. Dostoyevski olaydan birkaç saat sonra karısına yazdığı bir mektupta o günü şöyle anlatıyor:

«Bütün insanların elele vermesi ülküsünü dile getirdiğim zaman bütün salon isteri nöbetine tutulmuş gibiydi. Konuşmamın sonuna geldiğimde ortalığı çınlatan çığlıkları sana anlatamam. Birbirini hiç tanımayan adamlar ağlaşıp duruyorlar, birbirlerini kucaklıyorlar, bundan sonra daha iyi insanlar olacaklarına, komşularından nefret edecek yerde onları seveceklerine yemin billah ediyorlardı. Derken bütün millet yerinden fırladı, koşa koşa yanıma geldiler. Yaşlı başlı hanımlar, öğrenciler, yüksek memurlar, hepsi gelip beni kucakladılar, yanaklarımdan öptüler. Hepsi, hepsi sevinç göz yaşları döküyordu. Yarım saat hiç durmadan adımı çağırdılar, benden yana el salladılar. Bir ara yaşlıca iki adam yolumu kesti. «Yirmi yıl var birbirimize düşmandık, birbirimizin yüzüne bile bakmazdık» dediler. «Ama şimdi kucaklaşıp barıştık. Sensin bizi barıştıran! Sen bizim ermiş adamımızsın, peygamberimizsin!» Kalabalığın içinde bağıranlar vardı: «Peygamber, Peygamber!» Konuşmamda bir iki kelimeyle övdüğüm Turgenyev koşa koşa geldi kendini kollarıma attı.. Gözleri dolu doluydu. Annenkov koştu geldi elimi yakaladı, omuz başımdan öptü. «Sen bir dahisin, dehadan da üstünsün!» diyorlardı bana. O sırada İvan Aksakov kürsüye fırladı. Herkesin önünde, konuşmamın bir konuşma değil, tarihî bir olay olduğunu söyledi: Ufku kara bulutlar sarmışken Dostoyevski'nin sözleri güneş gibi parlayıp dünyayı ışığa boğmuştu; o andan tezi yok kardeşlik çağı başlayacak, bütün anlaşmazlıklar sona erecekti. Herkes «öyle, öyle» diye bağırıyordu. Derken yine kucaklaşıp öpüşmeye başladılar. Toplantıya son verildi. Ben acele sahnenin dışına kaçayım dedim, salondan gelip yolumu kestiler. Hep birden - bilhassa kadınlar - ellerimi öpüyorlardı. O sırada öğrenciler sökün etti.

Biri yere yuvarlandı. İsteri nöbetine tutulmuş gibi kıvrandı durdu orda; az sonra da bayıldı. Zafer bu nihayet! Tam zafer!»

Puşkin törenleri o akşam sona erdi. Son olarak şairin eserlerinden parçalar okundu. Dostoyevski'ye de «Peygamber» şiirini okuttular. Puşkin törenlerinin sonunda Dostoyevski şöhretinin en yüksek basamağına varmıştı.

O yıl Ağustos ayında *Bir Yazarın Not Defteri*'nin özel bir sayısında Puşkin söylevini ve kendisini yerenlere verdiği cevabı yayınladı. Aynı yılın sonbaharında *Karamazof Kardeşler* sona erdi.

1881 yılı Ocak ayında *Bir Yazarın Not Defteri*'nin yeni sayısının hazırlıkları henüz bitmişti ki Dostoyevski birden hasta düştü, 28 Ocak günü akşam vakti öldü.

Bir iki saat sonra bundan habersiz bir geziden dönen Dostoyevski'nin kayın biraderi merdivenlerin ahaliyle dolup taştığını görür. Şaşkın şaşkın kalabalığı dirsekleyip içeri girmeye savaşırken önüne çıkan biriyle aralarında şöyle bir konuşma geçer:

— Beyefendi bir iyilik edin, söyleyin bize versinler.

— Neden bahsediyorsunuz? Neyi versinler?

— Cenaze için geldik. Tabutu demek istiyorum.

— N'oluyor yahu, ölen kim?

— Bilmem valla, adını unuttum. Yazarın biriymiş. Kapıcı söyledi.

Rusya'nın tarihinde ilk defa bir yazarın ölümü kamuoyunu ilgilendiren bir olay olmuştu. 31 Ocak günü Dostoyevski'nin cenazesi kaldırıldığında tabutu ardından otuz bin kişi yürüyordu.

Dostoyevski Sibirya'dan çok değişik siyasî görüşlerle döndü. Bir zamanlar uğrunda hayatını tehlikeye attığı düşüncelerinden eser kalmamıştı. Artık Rusya'nın ilerleme yolunun hürriyet uğrunda savaşmak, liberal devrimcilik olduğuna inanmıyordu. Geleneklere bağlı, Çarın iktidarına saygı gösteren, dini ve kiliseyi el üstünde tutan, açıktan açığa sağcı bir tutuma bel bağlamıştı. Gerici düşünceleri

vardı. Zaman zaman kendini koyunun koyusu bir milliyetçiliğe kaptırıyor, *Bir Yazarın Not Defteri*'nde ipe sapa gelmez yazılar yayınlıyordu. Bu yola girmesinde Sibirya'da geçirdiği sürgün yıllarının, orada çektiği sıkıntıların, acıların, yalnızlığın, korkunun, kendi görüşlerine uygun bir düşünce ve eylem ortamı bulma kaygusunun ve daha başka şeylerin etkisi olmuş olabilir. Yalnız, bir nokta da, Dostoyevski Rus toplumunun yüzyüze geldiği ana meseleyi iyi anlamıştı.

Sibirya'da geçirdiği tecrübelerden sonra Dostoyevski Rusya'yı kalkındırma ve medenileştirme yolunda Batı'yı örnek alan çabaların doğruluğuna inanmaz olmuştu; Batılılaşmadan yana olan Rus aydınlarının öncülük iddialarını da kabul etmez olmuştu. Çünkü aydın takımının halktan ayrı düşmesinin Rus toplumu içinde nasıl bir diyalektik çatışmaya yol açtığını görmüştü. Dediği gibi, ortada birbirinden habersiz, hattâ birbirine düşman «İki Rusya» vardı. Puşkin söylevini yayınlarken yazdığı önsözde Rus aydınlarını konuştururken, onlara «Rus halkını yeniden yaratacağız; daha olmazsa Rus halkını ilga ederiz» dedirtmesi boşuna değildir. Halkı elinden tutup kalkındırma, aydınlığa kavuşturma iddiasıyla ortaya atılan Rus aydını halkın gerçeklerine gözlerini yummuş, kendi kafasında soyut mu soyut bir ülkü ortamı yaratmış, halkı kendi katına çıkarma sevdasına kapılmıştı. Bu öyle soyut düşünce ve gözlem temellerine dayanan öyle soyut bir ülküydü ki, gerçekleşmesi için sahiden halkı yeniden yaratmak gerekecekti. Dostoyevski bunun ne demek olduğunu, sonuçlarının ne olacağını iyi biliyordu. Onun için Rus aydınının bel bağladığı «halkı kendi katına çıkarma» kavramının yanlış bir kavram olduğunu anlatmaya savaştı. Bu kavramın altında başka tutumların, başka eğilimlerin, başka kaygıların yattığını sezmişti.

Görmüştü ki Rusya'da aydınlar, halkın sefil bir hayat karşılığında ömrü boyunca çalışıp didinmesi pahasına aydın olmuş kişilerdi. Geçimleri doğrudan doğruya halkın sır-

tındandı. Halkın içinden tek tük eğitim görmüş, «aydınlanmış» kişiler çıkartmanın sonucu halkın bütünüyle aydınların katına çıkması, aydınlanması değil, aydınlarla halk arasında sınıf ayrılıklarının artması, aydın katlar içinde halktan ayrı bir sınıf bilincinin belirip kökleşmesiydi. Giderek, halkı aydınların katına çıkarma ülküsü bir Ali Cengiz oyunundan öteye varmıyordu. Rus toplumu içinde aydınlar imtiyazlı kişilerdi. Büyük çoğunluk bu imtiyaza dayanarak okur yazar olmuş, sonra da okur yazar olmanın kendilerine verdiği başka imtiyazlara konmuştu. Aydın kişi halktan ne kadar uzaklaşırsa, halka ne kadar yaban düşerse, halkı ne kadar kendinden aşağı görür, küçük düşürürse imtiyazları (medeni hayat tarzı, önderlik görevi) o kadar sağlama bağlanmış demekti. Bu arada Batı toplumlarının her bakımdan Rus toplumuna, Batı medeniyetinin her bakımdan Rus medeniyetine üstün olduğu görüşü, üzerinde tartışılmaz bir temel ilke olarak gerek aydınlarca gerekse halkça kabul edilmeliydi. Batılılaşmış Rus aydınları Avrupa medeniyetinin Rusya'daki temsilcileriydiler. O halde halk aydınların üstünlüğünü kabullenmeli, dolayısıyla aydınların önderliğini benimsemeliydi. Halk geri kalmıştı; ilerlemiş aydınlar ne derse onu yapacaktı.

Böylelikle toplum içinde imtiyazlı bir sınıfın hakimiyetini sağlama bağlayacak ülkü ve ahlâk temelleri kendiliğinden atılmış oluyordu. Dostoyevski bunun düpedüz bir sömürgeci ahlâkı olduğunu gördü ve ona karşı çıktı.

Aynı zamanda Dostoyevski gördü ki bu durumda aydınların Rus halkını kendi katlarına çıkarıp Avrupalılaştırma, adam etme çabaları samimi olsa dahi zararlıdır; zararlı olduğu kadar boşunadır da. Çünkü aydınların derdi başka, halkın derdi başka. Aydınlar Avrupa kültüründen söz ederken halk açlıktan kırılıyor. Aydınlar siyasal demokrasiyi özlerken, halk kölelik ve gizli işsizlik boyunduruğu altında eziliyor. Aydınlar Batının üstünlüğünden dem vururken, halk insan yerine konulmamanın acısını çekiyor. Aydınlar halkın dinine yüklenip batıl inançlarıyla alay

ederken, dinin ve kilisenin halkın sömürülmesine yardımcı olmasından yakınırken, iktisadî, toplumsal, siyasal baskılar altında inim inim inleyen halkın dinden başka başvuracağı umut kapısı kalmamıştır. Bu böyle sürüp gittikçe aydınlar istedikleri kadar «biz halkın öncüsüyüz» desinler halk aydınları kendi can düşmanı bilecektir.

Dostoyevski gördü ki, aydınlarla halk arasındaki bu kutuplaşma aydınların gerçek öncü görevlerini şaşırmalarına, halkın coşkun heyecanının kendilerine sağlayacağı güçten yoksun kalmalarına, her akıllarına eseni keramet sanmalarına, kendi sınıf çıkarlarına uygun her tutumu öncülükle karıştırmalarına yol açıyor. Bu da halkı bütün bütün kendi içine kapatıyor. Bâtıl inançlarından başını kaldıramıyan halk yobazların çıkarcı çevrelerin eline düşüyor halkın aldatılmasına yarayan ortam böylece sürüp gidiyor.

Dostoyevski 19. yüzyıl Rusyasında işte bu kısır döngüden kurtulma yollarını arıyan kişilerdendi. Esenlik yolunu, aydınların halkı kendi katlarına çıkarma sevdasından vazgeçip halkla, halkın katında elele vermelerinde görüyordu. Aydınları halkın kaderine katılmaya, halkın gerçeklerini, ihtiyaçlarını görmeye, halkla birlikte çalışmaya çağırdı. Herşeyden çok aydınları halkın sırtından geçinen kimseler olduklarını görmeye, yani kendilerini tanımaya çağırdı. Halkla aydınlar arasında kurulacak köprünün en sağlam temelinin de (doğru ya da yanlış) halkın dini olduğuna inanıyordu.

Dostoyevski belki yürekten dindar bir adam değildi. Ama geçirdiği hayat tecrübesi sonunda Allaha inancın, dinin doğruluğunun toplumun ve insanın ayakta kalması için kaçınılmaz bir varsayım olduğu kanısına varmıştı. Yani dinî inanca bir yerde akıl yoluyla varmıştı. Bunun yanısıra Rusya'da Ortodoks dininin Rus halkının hayatındaki büyük önemini görmüş, halkın dininin ardında halkın canlılığının yattığını sezmişti. Onun için halkın dinî inançlarını korumak, kiliseyi desteklemek gereğini duydu. Bu

yolda kendini bir takım aşırı tutumlara kaptırmasında, dediğim gibi, mizacının ve hayatta başından geçenlerin büyük etkisi olmuştur. Ama bu, toplum diyalektiğini iyi sezmiş olmasına bir engel değildir; bizim de Dostoyevski'nin doğru bir noktaya parmak bastığını görmemize engel olmamalıdır.

Yalnız burada, zamanın düşünce akımları çerçevesinde Dostoyevskinin yerini iyi belirtmek gerekiyor. Dostoyevski'nin halk ve halkçılık anlayışı kendi sezgisi kadar, günün oldukça yaygın bir düşüncesine dayanıyordu: Populizm. 19. Yüzyıl Rus Populizmi çerçevesinde ise amaçları ve yöntemleriyle birbirine taban tabana karşıt iki tutum yanyana gelmişti. Bir yanda Dostoyevski gibi yönetici aydın sınıfla halk arasında yabanlığın giderilmesini dert edinenler, halka yönelmek, halka seslenmek, halktan olmakla kısır döngüden kurtulma yollarını arayanlar vardı; öte yanda populizmin halkı yüceltmesini, halkın benliğini baştacı etmesini fırsat bilip yapmacık bir halkçı heyecan ortamı yaratarak Çarlık emperyalizmini sürdürmek ve geliştirmek kaygısında olanlar. Bunlar populizmin heyecan ve düşünce temelinden destek gören saldırgan bir tutumu Islavcılık maskesi altında kendi sömürgeci emellerine araç kılmışlardı. Ayrıca halkın heyecanlarını ve inançlarını sömürerek kurulu düzeni ayakta tutmaya savaşmışlardı. Populizmin kendi köktenci tutumunu boşa çıkaranlar, kurulu düzene batan uçlarını köreltenler bunlardır.

Dostoyevski zaman zaman bu gibilerin yol arkadaşlığı etmiş gibi görünmesine rağmen onlardan değildi. *Bir Yazarın Not Defteri*'nde Islavcılara gayet ağır hücumları vardır. Dostoyevski dışardan aktarma, yapmacık ülkülerin baskısı altında halkın ezilmesi ve canlılığını yitirmesi tehlikesine karşı Rus aydınlarını uyarmaya çalışanlardandı. Halkın gerçek ihtiyaçlarını hesaba katmadan soyut kavramlar ve ülküler uğruna halkı, yani insanı inkâra kalkışanlara karşı çıktı.

Halkı, yani insanı dedim. Dostoyevski bu meseleyi yal-

nız Rusya'nın bir meselesi olarak ele almadı. Tehlikenin yalnız Rusya'yı değil bütün çağdaş insanlığı tehdit ettiğini, yanlış tutumun yalnız Rus aydınını değil çağdaş insanı çıkmaza sokacağını görmüştü. Nitekim büyük romanlarının ardında yatan düşünce, bir yerde, bundan başka birşey değildir. Dünya edebiyatının yetiştirdiği en büyük ahlâk ve siyaset yazarlarından biriydi. Siyasal meselenin önce bir ahlâk meselesi olduğunu biliyordu.

Suç ve Ceza'da, bazı hâllerde halkı «ilga» etmeye cüret etmeyi kendi hakları sayanların ortak macerasını ele aldı. Zamanının gerçek Rus aydını örneği Raskolnikov kendi geleceği uğrunda, ilerde, insanlığa edeceği hizmetler uğrunda, hasis, sömürgen bir tefecinin canını almaya kendinde hak görmüştü. Kafasında tasarladığı planı uygularken suçsuz bir insanın canına kıymak zorunda kaldı. Bunun ardından, önce cüretinin bir işe yaramadığını gördü, sonra Sibirya sürgünü ona, adam öldürmeye hiçbir zaman hakkı olmayacağını anlattı. Sürgün cezasının sonuna varmadan Raskolnikov bir başka gerçeği daha görmüştü: Suçu, insanlık adına cüret etme hakkını kendine yakıştırmasmdaydı. Cezası kendinden aşağı gördüğü insanların çektiği acılara katılmak oldu. Günahının kefaretini ödeyebilmesi için, yani yeniden hayata dönebilmesi için, o insanlardan biri olması gerekiyordu. Çektiği ceza işlediği suçun karşılığı değil, hayatının dayanağı olacaktı.

Tektaş Ağaoğlu
13 Mart 1964
Londra

I

BİR AÇIKLAMA

Bir Yazarın Not Defteri'nin bu sayısında başlıca konu olarak sunduğumuz söylevi bu yıl Haziran ayının sekizinde, Rus Edebiyatını Sevenler Derneği'nin büyük toplantısında kalabalık bir dinleyici topluluğu önünde verdim. Konuşmam büyük tepki uyandırdı. Konu Puşkin, Puşkin'in önemi ve anlamıydı. Bir ara kürsüye çıkarak herkesin kendisine İslavcılar'ın önderi gözüyle baktığını hatırlatan İvan Sergeyeviç Aksakov konuşmamın başlı başına bir olay olduğunu söyledi. Şimdi bundan söz ediyorsam, kendimi göklere çıkarmak için değil, şu noktayı belirtmek istediğimdendir: Konuşmam gerçekten bir olay olduysa bu sadece ve sadece tek bir görüş açısından bakıldığında doğrudur. Şimdi niyetim bunu biraz daha açmak, bu önsözü onun için yazıyorum. Konuşmamda Puşkin'in Rusya için taşıdığı önemi şu dört görüş açısından gözler önüne sermeye çalıştım:

1. Derin sezgisi, dehası ve apak Rus yüreğiyle Puşkin, çağdaş aydın toplumumuzun tutulduğu hastalığı belli başlı belirtileriyle görüp ortaya serenlerin ilki olmuştur. Puşkin'in ele aldığı toplum katı, bu topraktan köklerini koparmış, halkın üstüne çıkmış ufacık bir zümreydi. Puşkin bu zümreyi içinden kurcalayıp aramızdaki olumsuz adam örneğini bize gösterdi. Huzursuz, istediğini bulamamış bir

adamdır bu. Kendi ülkesine, kendi ülkesinin gücüne inancı kalmamıştır. Sonunda hem Rusya'yı hem de kendini (yani kendi toplum katını, kendi aydın ortamını) inkâra kadar varır. Başkalarıyla birlikte çalışmaya yanaşmaz, fakat çektiği acı içten ve gerçektir. Aleko ve Onegin, edebiyatımızda sürüyle rastladığımız benzerlerinin öncüleri oldular. Onların ardından Pekorin'ler, Çiçikov'lar, Rudin'ler, Lavrenzki'ler, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ındaki Bolkonski'ler, daha başkaları sökün etti ve ilk önce Puşkin'in ortaya attığı kavramın gerçeğe ne kadar uygun olduğunu gösterdiler. Petro'nun büyük devrimlerinden sonra içimizde beliren bu korkunç toplum illetini bulup çıkaran insanı, onun akıl ve deha yüceliğini ne kadar övgüyle, sevgiyle ansak yeridir. Puşkin gelip yaraya parmak basmasaydı, bugün illetimizi böyle yakından bilemeyecektik. Bizi ilk avutan da o oldu. İlletin öldürücü olmadığı umudunu bize o aşıladı Rus toplumu iyi edilebilirdi, yeni baştan canlandırılabilirdi - eğer halkın gerçeğine kapılarını açık tutarsa.

2. İlk o oldu bize gerçeği gösteren. Sahiden ilk o oldu. Kim vardı daha önce? Doğrudan doğruya Rus gönlünden kopup gelen, halkımızın, kendi öz toprağımızın gerçeğinden fışkıran Rus ahlâk güzelliği, ilk Puşkin'in aramıza kattığı kişilerde kendini buldu. Tanık mı istiyorsunuz? İşte Tatyana: Korkunç yalandan kendini koruyan olgun Rus kadını. Tarih sayfalarında yaşıyan kişiler: *Boris Godunov*'daki keşiş ve diğerleri. Gerçekçi bir gözle çizilmiş tipler: *Yüzbaşının Kızı*'ndaki gibi, daha birçokları gibi. Şiirlerinde, hikâyelerinde, hâtıralarında, hattâ Pugaçov isyanını anlatan satırlarında bulacaksınız onları. Rus'un, Rus benliğinin gerçek, olumlu güzelliğini yansıtırlar; hepsi de halkın kendi içinden çıkarttığı insanlardır. İşte herşeyden önce bu noktayı belirtmemiz gerek. Artık gerçeği olduğu gibi söylemeliyiz: Bugünkü medeniyetimizde, bu sözde Avrupa medeniyetinde (zaten hiç bir zaman bizim olmadı bu medeniyet), dışlak kabuklar gibi benimseyip hilkat garibelerine çevirdiğimiz Avrupa kavramları ve Avrupa kalıpların-

da bulmadı Puşkin bu güzelliği, doğrudan doğruya halkın gönlünde, halkın kendi gerçeğinde buldu. Böylelikle, tekrar ediyorum, illeti gözler önüne serdi, aynı zamanda bize büyük umut kapısını açtı. «Halkın şuuruna inan. Halk şuurunun gösterdiği yolun dışında kurtuluş yolu arama, kurtulacaksın.» Böyle diyordu. Puşkin'i gerçekten anlamaya kalkışınca, insan ister istemez bu sonuca varıyor.

3. Puşkin'in bizim için önemini belirtmeye çalışırken üzerinde durduğum üçüncü nokta Puşkin'in sanatçı dehasının en kendine özgü belirtisidir. Ondan önce kimsede görmüyoruz bunu; evrensel sevgi gücü, başka milletlerin yaratıcı damarını hiç şaşmadan bulabilme gücü. Konuşmamda Avrupa'nın bazı yüce dehalar yetiştirdiğini söyledim. Bir Shakespeare, bir Cervantes, bir Schiller meselâ. Ne ki Puşkin'de bulduğumuzu bunların hiçbirinde bulamıyoruz. Yalnız evrensel sevgisi değil, başka milletlerin damarına girebilme gücü de akla durgunluk veren yeterliliğiyle dikkatimizi çekiyor. Dehasının en kendine özgü yanı olan, onu bütün dünya sanatçılarından ayıran, bütün dünya sanatçıları arasında bir onda gördüğümüz bu özelliği önemle belirtmekten kendimi alamazdım. Bunu söylerken niyetim Shakespeare gibi, Schiller gibi büyük Avrupa dehalarını küçümsemek değildi; sözlerimden bu kadar aptalca bir sonuç çıkarabilmek için insanın aptal olması gerekir. Shakespeare'ın yarattığı Aryan ırkı tiplerinin evrensel kaplamına, sonsuz derinliklerine yan gözle bakmak bana düşmez. Shakespeare'ın Othello'su bir İngiliz değil de, gerçekten Venedik'li bir Arap olsaydı, şairin eserine değişik bir renk, bölgesel bir özellik katmış olurdu, o kadar; Shakespeare'ın yarattığı tipin evrensel anlamı değişmeyecekti; çünkü Shakespeare'ın söylemek istediğini bir İtalyan'ın ağzından da aynı güçle söyleyebilirdi. Bir daha söyleyeyim, Puşkin'in yabancı milletlerin yaratıcı damarını bulabilme gücüne dikkati çekerken, bir Shakespeare'ın, bir Schiller'in evrensel önemini küçümser görünmek istemedim, sadece bu güçte, bu gücün derinliğinde bizim için asıl büyük ve

öncü bir işaretin yatmakta olduğunu belirtmek istedim. Çünkü:

4. Bu güç Rusya'nın kendi gücüdür, bizim millî gücümüzdür. Puşkin yalnız paylaşıyor bunu Rus halkıyla; fakat işinin eri bir sanatçı olarak onu bütün yoğunluğuyla kendi alanında, kendi sanatında dile getiriyor. Halkımızın eğilimi gerçekten sevgi ve barış yönündedir. Petro'nun devrimlerinden bu yana geçen ikiyüz yıl içerisinde halk bu eğilimini tekrar ve tekrar açığa vurmuştur. Konuşmamda halkımızın gönlünde yatan bu gücü belirtirken, gelecek için önümüzde parlayan büyük umudun, belki de en büyük umudun bu gerçekten ileri geldiğini göstermeden edemezdim. Bu arada özellikle belirttim ki, içimizde kaynıyan Avrupa özlemi bütün özentili tutumuna, bütün aşırılıklarına rağmen temelde doğru ve gereklidir; temelde doğru ve gerekli olduğu kadar halkın desteğini de kazanmıştır. Bu özlem, ulusal bilincin istekleri, emelleriyle elele gitmektedir ve hiç şüphesiz Avrupa'ya öykünmenin çok ötesine varan bir amaç gücüdür. Konuşmam çok kısa olduğu için düşüncemi gerektiği gibi açıklıyamadım. Fakat söylediklerimde güç anlaşılır bir yan olduğunu sanmıyorum. «Belki de bu zavallı, perişan ülke bir gün gelecek bütün dünyaya yeni bir ülkü aşılıyacak» dediğim için bana kızanlar haksızlık ederler. Avrupa ülkeleri gibi dört başı mâmur toplumlara yeni sözler söylemeyi düşünmeden önce ekonomik, bilimsel ve toplumsal gelişmemizi tamamlamak gerektiğini ileri sürmek gülünçtür. Zaten konuşmamda da özellikle belirttim: Ekonomik ve toplumsal başarılar alanında Rusya'yı Batılı milletlerle kıyaslamaya kalkışmıyorum, sadece diyorum ki, kendine özgü sağduyusu ve ağırbaşlılığıyla Rus halkının dehası, evrensel insanlık ülküsünden yana çıkmaya bütün milletler arasında belki de en yatkın olanıdır; çünkü Rus halkının tutumu karşıtlıkları affeden, birbirine benzemezliklere hayat hakkın tanıyan, aykırılıkları hoş gören bir tutumdur; çelişmeleri yumuşatmaya, insanlar arasında kardeşlik bağlarını canlı tutmaya eğilimlidir. Ekonomik

bir özellik değil, ahlâkî bir özelliktir bu. Rus halkının bu yanını inkâr edebilir miyiz? Rus milleti kendini halktan ayırmış, Avrupalılaşmış aydınların yan gelip yatmaları, gelişmeleri, güç kazanmaları için emek vermeye mahkûm bilinçsiz bir sürü müdür? Kim söyliyebilir öyle olduğunu? Halk çoğunluğunun kendi başına ölü bir duraganlığı temsil ettiğini, bu halktan hiçbir şey beklenemeyeceğini, bu halka hiçbir şekilde bel bağlanamayacağını kim iddia edebilir? Gel gör ki hiç de az değil bu iddiada olanlar. Oysa ben tuttum bambaşka bir düşünceyle ortaya atılmak cür'etini gösterdim. Bir daha söyliyeyim, «bu hayâlimi» (konuşmamda öyle dediydim) etraflıca, gerektiği gibi doğrulama fırsatını bulamadım; fakat orada olsun ortaya atmaktan da kendimi alamadım. Ekonomik ve toplumsal alanlarda Batı'nın katına ulaşmadan yoksul ve perişan yurdumuzun böyle ulu özlemlere kapılamayacağını sanmak, kelimenin tam anlamında saçmalıktır derim. Gönlün ahlâk hazineleri, hiç değilse temel yapılarında, ekonomik güce dayanmazlar. Yukarı sınıflar bir yana bırakılacak olursa bu yoksul, perişan ülke bugün tam bir birlik içinde yaşıyor. Seksen milyonluk bu halk Avrupa'nın hiçbir yerinde rastgelmeyeceğiniz bir görüş birliğinin sözcüsüdür. Hiç değilse bir bu yüzden, bu toprakların perişan olduğunu, hattâ yoksul ve zavallı olduğunu kimse söyleyemez. Oysa Avrupa'da (onca hazinenin yığıldığı o Avrupa'da) bütün Avrupa milletlerinin toplum temelleri baştan aşağı sallantıda. Belki yarın çöküp gidecek, ardında tek bir iz bırakmayacak; yerine yepyeni, öncekine hiç de benzemeyen bir başka yapı dikilecek. Avrupa'nın toplayıp kilerine yığdığı bütün zenginlikler bir araya gelse Avrupa'yı çöküntüden kurtaramayacak, çünkü «bir göz açıp kapayana kadar bütün zenginlikler de yerle bir olacak». İşte bu irin tutmuş, kokuşmuş toplum düzeni her ne pahasına olursa olsun ulaşılması gereken bir hedef olarak halka sunuluyor. Önce oraya ulaş, diyorlar, ondan sonra Avrupa'nın kulağına kendi gerçeğini fısıldayabilirsin! Biz diyoruz ki, bugünkü ekonomik yok-

sulluğumuz içinde, hattâ bundan da feci yoksulluklar pençesinde bile sevgi temeline dayanan bir evrensel kardeşlik kavramını benimsemek, el üstünde tutmak mümkündür. Tatar istilâsından sonraki Rusya'yı ya da tek başına ulusal birlik bilincinin kurtardığı Güçlükler Çağı'ndan sonraki devirleri hatırlayın. Öylesine yoksulluklar içinde bile bu gücü korumak, el üstünde tutmak mümkündür. Sonra şu da var; bütün insanları sevmek, insanlık birliği ülküsünü içimizde canlı tutmak mı istiyoruz; bize benzemiyorlar diye yabancı milletlerden nefret etmeme gücünü yitirmemek mi istiyoruz; illâ herşey bizim olsun deyip öbür milletleri soyup soğana çevirecek kadar (Avrupa'da böyle düşünen, böyle yaşayan milletler yok değildir, bilesiniz) bencillik duygularımızın ölçüsünü elden kaçırmamak mı istiyoruz; bütün bunlar için zengin bir millet olmamız, Avrupa'nın toplum düzenini benimsememiz gerekiyorsa, yarın yerle bir olabilecek bu Avrupa düzenine maymunlar gibi öykünmeye ne zorumuz var? Rus toplumunun kendi içten gücüyle, kendi ulusal kaynakları yönünde gelişmesine hâlâ meydan verilmeyecek mi? Köleler gibi Avrupa'nın peşinden giderek kendi kişisel varlığını yitirmesi illâ da gerekli mi? Öyleyse Rusya'nın, Rus halkının can damarında neler yatıyor? Canlı bir yapının ne olduğundan haberleri var mı bu beylerin? Ağızlarından da hiç düşürmezler tabiat bilimleri sözünü! İki yıl kadar oluyor, arkadaşlarımdan biri azılı bir Batılılaşma taraflısına, «halk bunu kaldırmaz» dediydi. Aldığı cevap şu oldu: «Öyleyse halk ezilmelidir!» Kıyıda köşede kalmış önemsiz biri de değildi bu adam, aydınlarımızın önderlerinden biriydi. Hikâye doğrudur.

Bu dört görüş açısından Puşkin'in bizim için ne gibi bir önemi olduğunu gösterdim. Konuşmam dinleyenler üstünde büyük bir etki yarattı. Söylediklerimde kendi başına bir değer olduğundan değil, bunu özellikle belirtmek isterim; ne de konuşma tarzımda dikkati çekecek bir yön vardı (bu noktada bana karşı çıkanlarla aynı düşüncedeyim; övünmeye değer bir yanım olmadığını biliyorum). İç-

ten konuşmuş olmam, - hattâ şunu söyliyebilirim - ortaya koyduğum gerçeklerin ağırlığı bu etkiyi doğurdu. Fakat İvan Sergeyeviç Aksakov'un sözünü ettiği «olay» neredeydi? Şurada; Islavcılar ya da Rus partisi dediğimiz topluluk (evet, bir de Rus partimiz var!) Batılılaşma taraflılarıyla barışma yolunda büyük bir adım attılar, belki de son adımı attılar; çünkü Islavcılar Batı'yı kendilerine örnek alanların Avrupalı olma emellerini, hattâ bu yolda en olmadık taşkınlıklarını, en aşırı ataklarını haklı görmeye, bunu milletin kendi emelleriyle bir tutmaya hazırdılar. Bu emeller ulusal bilinçle elele gitmekteydi. Islavcılar ötekilerin taşkınlıklarına tarihin ve kaderin zorladığı bir tutum gözüyle bakarak olumlu bir anlam veriyorlardı. Öyleki iş sonunda tartıya vurulduğunda (eğer günün birinde tartıya vurulacak olursa) Batılılaşmadan yana olanların Rus yurduna, Rus bilincine ettikleri hizmetin hiç de küçümsenmeyeceği, anayurtlarını yürekten seven, bugüne kadar belki de aşırı bir kıskançlıkla onu «yavancı Ruslar»dan korumaya savaşan su katılmadık Rus'ların hizmetlerinden hiç de aşağı kalmadığı görülecekti. İki parti arasında çatışmanın, aralarında patlak veren tatsız kavgaların hep birbirlerini yanlış anlamalarından ileri geldiği artık kesin olarak belirtiliyordu. «Olay» herhalde bu olacaktı. Konuşmamın sonuna geldiğimde, toplantıda hazır bulunan Islavcılık akımı sözcüleri ileri sürdüğüm bütün can alıcı noktalarda benimle birliktiler. Şimdi diyorum ki - konuşmamda da söylemiştim - atılan bu yeni adımın şerefi (barışmayı gerçekten istemek de bir şereftir, isteyen için), bu yeni sözün değeri diyin isterseniz, yalnız beni değil bütün Islavcılık hareketini, «partimiz»in yolunu ve amacını yüceltmektedir. Islavcılık akımını tarafsız bir gözle inceleyenler bunun böyle olduğunu açıkça görmüşlerdir. Islavcılar konuşmamda dile getirdiğim düşünceye açıktan açığa olmasa da, birçok kere dikkati çekmişlerdi. Benim yaptığım en elverişli zamanı yakalamak oldu. Şimdi sonuç şu; eğer Batılılaşmadan yana olanlar bizim düşünce yönümüzü kabul eder, görüş-

lerimize katılırlarsa, hiç şüphe yok iki parti arasındaki bütün anlaşmazlıklar silinecek, iki tarafın üzerinde kavgaya tutuşacağı birşey kalmayacaktır. Çünkü İvan Sergeyeviç' in dediği gibi «bugünden sonra herşey açığa çıkmıştır». Tabii bu açıdan bakınca konuşmam bir «olay» sayılabilirdi. Ne var ki «olay» kelimesi coşkun bir heyecan ânında, yalnız bir tarafın ağzından çıktı. Öte yandakiler bunu kabul edecek mi, birleşme ülküsü gerçek olacak mı, orası belli değil. Konuşmam sona erince bir koşu yanıma gelip beni kucaklayan, elimi sıkan Islavcıların yanında, Batılılaşma hareketinin şu sıralarda önde gelen temsilcileri de vardı. Hepsi Islavcılar'dan hiç de aşağı kalmıyan bir içtenlik ve heyecanla elime sarıldılar, konuşmamın bir deha eseri olduğunu söylediler; kelimeyi defalarca tekrar ettiler. Fakat korkarım bu kelime bir heyecan ânında birdenbire akıllarına geldi. İlerde bu düşüncelerden cayarlar diye korkmuyorum, bunun doğru olmadığını biliyorum çünkü. Övgüleri beni kandırmadı. Onun için bugün beni dâhi sanıp sonradan hayâl kırıklığına uğrarlarsa, ben bunu hoş görmeye dünden hazırım. Fakat olabilir ki kendi başlarına kalıp biraz düşündükten sonra şöyle diyeceklerdir - dikkat edin, o gün gelip elimi sıkanlardan söz etmiyorum; genel olarak Batılılaşma ülküsüne bel bağlayanları düşünüyorum - «hah» diyecekler belki de, «hah işte, sonunda kabul ettin ki, onca tartışma ve anlaşmazlıktan sonra şimdi gördün ki bizler Avrupalı olalım diye çırpınmakta haklıyız. Gördün ki bizim sözlerimizde de gerçek payı var. Onun için indirdin şimdi yelkenleri suya! Eh, haklı olduğumuzu kabullendiğini görünce memnun oluyoruz. Doğrusu iyi senin için. Hiç değilse sende biraz akıl olduğunu gösterdin. Biz de bunu hiçbir zaman inkâr etmediydik. İnkâr eden alıklar yok değil aramızda, ama bundan kendimizi sorumlu tutmaya ne niyetimiz var, ne de gücümüz yeter. Yine de..... «Görüyorsunuz burada bir «yine de» daha geliyor. Hemen durumu açıklamak gerek.» Durum şu; ortaya attığın iddiaya ve vardığın sonuca göre bizler taşkınlıklarımızda dahi sözde ulu-

sal bilincin gösterdiği yoldan gitmişiz, nasıl olduysa bu ulusal bilinç bize öncülük etmiş. Bu sözlerin zihnimizde şüphe uyandırmakla kalmıyor, daha ileri gidiyor; bir kere daha, seninle anlaşmanın imkânsız olduğunu görüyoruz. N'olur şunu iyice kafana yerleştir; bize öncülük eden Avrupa, Avrupa'nın bilimi, Petro'nun devrimleridir, halkın bilinci değildir. Biz yolumuzda giderken bu bilinci ne gördük, ne işittik; tersine, onu nerde gördüysek olduğu yerde bırakıp tabana kuvvet kaçmıya baktık. İlk baştan yolumuzu kendimiz seçtik; Rus halkını evrensel sevgi ve insanlık birliğine götüren içgüdülere filân hiç kulak asmadık. Bütün o demin söylediklerin vız gelir bize. Rus halkında biz, artık açık konuşalım, sadece bilinçsiz bir sürü niteliği görüyoruz, yani eskiden ne gördüysek, şimdi de onu görüyoruz. Hiç birşey yok bizi mondan öğreneceğimiz. Tersine, Rusya'nın daha iyiye doğru yol almasına engel olduğuna inanıyoruz. Rus halkı yeniden yaratılmalıdır. Bunu halkın canlılığına dokunmadan, başaramazsak, hiç değilse tepeden inme zor yoluyla gerçekleştireceğiz. Rus halkı bizim sözümüzü dinlemeyi öğrenecektir. Onun için de tam şu sırada Avrupa ülkelerinde gördüğün toplum düzenini benimsememiz gerekiyor. Aslına bakarsan milletimiz her zaman olduğu gibi bugün de yoksul ve perişandır. Bu milletin kendine özgü bir kişiliği, kendi yarattığı bir ülküsü olamaz. Halkımızın tarihi baştan aşağı bir saçmalıklar panayırıdır. Sen tutmuş bu tarihten Allah bilir neler çıkarmışsın! Ama biz, yalnız biz tarihe ayık kafayla bakan adamlarız. Bizim gibi bir ulusun tarihi olmamalıdır. Tarih diyebileceği ne varsa ardında, bu ulus bir an önce onu unutmalı, tarihine sırtını dönüp ondan nefret etmelidir. Yalnız aydın toplumların tarihi olur. Halk bütün gücüyle, bütün varlığıyla aydınlara hizmet etmekten başka birşey düşünmemelidir.

Bak telâşa kapılmanın, bağırıp çağırmanın hiç yeri yok. Halk bizim sözümüzü dinlemelidir diyorsak, halkı boyunduruk altına almak istemiyoruz. Hayır, bin defa hayır!

Böyle olur olmaz sonuçlar çıkartma bizim sözlerimizden. Biz insancıl kişileriz, biz Avrupalılarız, bizim kadar sen de biliyorsun bunu. Niyetimiz halkı yavaş yavaş, günden güne, sırası geldikçe kalkındırmaktır. Halkı kendi katımıza yükselterek, girişti̇ğimiz bu işi başarıya götüreceğiz. O vakit halkın ulusal benliği bugünkünden başka olacak. Halkın ulusal benliği, halkın gelişmesi tamamlanınca meydana çıkacak. Eğitimin temellerini atacağız; biz nereden başladıysak halkı da ordan başlatacağız. Halka geçmişini inkâr ettireceğiz. Bizim zorumuzla bu halk geçmişine lânet okuyacak. Halktan birini okur - yazar kılar kılmaz ona Avrupa'nın tadını tattıracağız. Avrupa ile, Avrupa hayatının inceliğiyle, kültürüyle, Avrupa'nın geleneklerini, giyimi kuşamı, içkileri, danslarıyla başını döndüreceğiz. Kısacası, bu halk ayağındaki çarıktan, içtiği kvastan, eski şarkılarından utanacak, yerin dibine geçecek. Halkın şarkıları arasında dört başı mâmur şâheserler yok mu? Tabii var. Yine de okur - yazar köylüye vodvil söyleteceğiz biz, sen çatla patla istersen! Yani her çareye başvurup halkın zayıf noktalarına dokunacağız (bize de öyle yaptılardı) ki zamanla halk bizim olsun. Halk bizim olunca geçmişinden utanacak, geçmişine bin lânet okuyacak. Geçmişine lânet okuyan her kim olursa olsun bizdendir, işte parolamız! Halkı kendi katımıza çıkartma yolunda bir kere harekete geçtik mi, gerisi kendiliğinden gelecektir. Halk aydınlığı kaldıramazsa «halkı yok ederiz». Çünkü o zaman halkımızın her türlü değerden yoksun, vahşi bir sürüden başka birşey olmadığı, halkı söz dinlemeye zorlamaktan başka çare kalmadığı anlaşılacaktır. Hani, var mı başka bir çare? Gerçek yalnız aydınların ve Avrupa'nın elindedir. Sen seksen milyon insanınla öğün dur istediğin kadar. Seksen milyon, yüz seksen milyon! Hepsi önce Avrupa gerçeğine hizmet etmeyi öğrenecektir. Çünkü bundan başka bir gerçek yoktur ve olamaz. Senin milyonların gözümüzü korkutmuyor. İşte son, işte kesin kararımız! Bütün çıplaklığıyla karşında. Şaşmıyoruz bundan. Senin vardığın sonuçları kabulle-

nip senin yanınsıra o acayip Ortodoks dininden, o ipe sapa gelmez palavralardan söz açamayız biz. Hiç değilse bizden bunu bekleme. Hele bu zamanda! Avrupa'nın, Avrupa biliminin aydın kafalı ve insan yürekli bir Allahsızlığa vardığı, bizim de Avrupa'nın izinde gitmekten başka bir çaremiz kalmadığı bir zamanda.

Onun için, ehem, konuşmanda bizi övdüğün kısımları bir yere kadar anlayışla karşılarız istersen. Görüyorsun işte, sana karşı baya kibar davranıyoruz. Kendinden, o kendine lâyık ilkelerinden söz ettiğin kısımlara gelince, kusura bakma ama hiçbirini kabul edemeyiz.»

Yazık ki varabileceğimiz tek sonuç budur. Tekrar ediyorum, bütün bu sözleri o gün elime sarılan Batılılaşma savunucularına yakıştırmak, hattâ aralarında en ilerici olanların büyük çoğunluğuna yakıştırmak benden ırak olsun. Hepsi de Rus işçileri, su katılmadık Rus yurttaşlarıdır. Ama o köklerini koparmış, yersiz yurtsuz kalmış olanlar, o sizin Batılı kafalarınız, orta adamlar, sokaktaki adamlar, bu ülküyü ayağa düşürenler sayıları denizde kum gibi artan önderleriyle, örgütleriyle hep buna benzer sözler edeceklerdir, belki de etmişlerdir. (Meselâ din konusunda geçen gün bir gazete o malûm nükte anlayışıyla ne diyordu biliyor musunuz? Islavcılar sözde bütün Avrupa'yı Ortodoks dinine katıp yeni baştan vaftiz etme hülyasındaymışlar!). Fakat gelin silkip atalım bu karanlık düşünceleri kafamızdan, umudumuzu Avrupa'ya inanan önderlere bağlayalım. Vardığımız sonuçların yarısını, kendilerine bağladığımız umutları kabullensinler, hepsini baş tacı eder, hepsine kalbimizi veririz. Söylediklerimizin yarısını benimsesinler yeter. Rus bilincinin bağımsızlığını, kendine özgü yanını kabul etsinler, ağırlığını duysunlar, onu evrensel birlik yönüne iteleyen insancıl eğilimini görsünler, kavgaya tutuşmamız için bir sebep kalmayacaktır, hiç değilse önemli bir sebep kalmayacaktır. İşte o zaman konuşmam gerçekten yeni bir olayın başlangıcı olabilir. Benim yaptığım konuşma değil, son defa tekrar ediyorum (buna lâyık değildi benim sözle-

rim), fakat yüce Puşkin'i anmak ve kutlamak için o toplantıda bir araya gelişimiz yeni bir olayın başlangıcı olabilir; geleceğe bakan büyük amaç yolunda bütün taşkın gönüllü Ruslar'la aydın kafalı Rusların elele vermesi! Olay budur.

II

PUŞKİN ÜZERİNE KONUŞMA

Puşkin olağanüstü bir olaydır; belki de Rus bilincine özgü, eşi görülmedik bir olaydır, demişti Gogol. Bana kalırsa aynı zamanda bize gelecekten bir haberdi Puşkin. Evet, biz Ruslar'ın arasına tıpkı bir peygamber gibi geldi. Petro'nun devrimleri üzerinden koca bir yüzyıl geçmişti, kendi gerçek benliğimizi yeni yeni kavramaya başlamıştık. Puşkin'in gelişi önümüzdeki karanlık yola yeni bir ışık saçtı, bize yardımcı oldu. Bu anlamda Puşkin bize gelecekten haberler getiren peygamberimizdir.

Büyük şairimizin çalışma süresi üç devreye bölünebilir sanırım. Şimdi burada bir edebiyat eleştirmeni gibi konuşacak değilim. Puşkin'in yaratıcı çabası şu anda bambaşka bir açıdan ilgimi çekiyor. Puşkin bizim için hangi bakımlardan önemlidir, niye bir peygamberdi, kendi anlayışıma göre ortaya koymak, bir de peygamberliğe verdiğim anlamı belirtmek istiyorum. Yalnız şunu da söyleyelim ki Puşkin'in yaratıcı devrelerini birbirinden öyle keskin çizgilerle ayıramayız. Meselâ, bana kalsa, *Yevgeni Onegin*'in başları ilk devrenin özelliklerini taşır derim, ama sonu ikinci devrenin ürünüdür: Puşkin, ardından koştuğu ülküleri artık ana yurdunda bulmaya başlamıştır; ulusunun, halkının emelleri onun da emelleridir; geleceği sezen, sevgiyle

dolup taşan yüreğinin bütün içtenliğiyle onlara bağlanmıştır. Derler ki Puşkin gençliğinde Parny, André Chenier ve hele Byron gibi Avrupa şairlerine öykündü. Şüphesiz Avrupa şairlerinin Puşkin'in dehasının gelişmesinde büyük etkileri oldu, Puşkin'in bütün hayatı boyunca sürdü bu etki. Ne ki ilk yazdığı şiirlerde bile Puşkin Avrupa şiirine öykünmeden çok öteye varıyor. Dehasının olağanüstü kişiselliği daha ilk eserlerinde belli olmuştu. *Çingeneler* şiirinde dile getirdiği gerçek ızdırabın, o bilinç derinliğinin bir eşine ondan bundan aparılmış eserlerde rastlayamazsınız. Ben *Çingeneler*'i bütünüyle Puşkin'in ilk devresinin eseri sayıyorum. Bu şiir bir öykünmeden başka bir şey olmasaydı öylesine taşkın bir yaratıcı güçten böylesine nasibi olur muydu? Şiirin kahramanı Aleko'da köklü, derin, tam Rusca bir düşünce dile getirilmektedir. Aynı düşünce sonradan Onegin'de uyumlu ve dört başı mâmur bir kılığa bürünmüş olarak yeniden kendini gösterecek, aşağı yukarı Aleko o acayip kılığından sıyrılıp elle tutulur gözle görülür, akla yatkın bir kişi olarak bir daha karşımıza çıkacaktır. Puşkin kendi ülkesinde âvare olmuş dertli kişinin macerasını daha ilk başta eşine az rastlanır bir deha gücüyle işlemişti. Aleko, tarihin yükü altında acı çeken Rus'un ta kendisidir. Halktan kendini ayırmış bir toplum katının içinde böyle birden boy göstermesi tarihin zoruyla oldu. Onun için gerçeğe tıpatıp uyan bir tip bu Aleko, nice yıllar var Rus topraklarında kök salmış ölümsüz bir tip. Bu yersiz yurtsuz Rus âvâreleri bugün de âvâre dolaşıp duruyorlar. Ortadan silinmeleri daha çok zaman alacak. Bugün çingenelerin ilkel yaşayışlarında kendi evrensel ülkülerine ip ucu aramak için çingene obalarına koşuşmuyorlar belki; bizim Rus aydınlarının ne idiğü belirsiz, gereksiz hayatından illâllah deyip acılarını unutmak için tabiatın koynuna kaçmıyorlar, ama tutup sosyalizme bel bağlıyorlar (sosyalizm yoktu daha Aleko'nun zamanında); yüreklerinde yeni bir inançla yeni bir ufka doğru koşuyorlar; vardıkları yerde canla başla çalışıyorlar. Bir yandan da, tıpkı Aleko gibi,

hayatlarını adadıkları hayalkârî uğraşıların onları amaçlarına ulaştıracağına, çabalarıyla yalnız kendilerini değil bütün insanlığı mutluluğa erdireceklerine inanmaktadırlar. Rus serserisi bütün insanlık mutluluğa ermedikçe kendi gönlünde huzura kavuşamaz. Rus serserisi bundan daha azıyla yetinemez, hiç değilse iş daha kuram katında kaldığı sürece. İşte bu, başka çağlarda yine karşımıza çıkacak olan aynı Rus kişisidir. Dediğim gibi, Petro'nun büyük devrimlerinden sonra gelen ikinci yüzyılın başında, toplumda, halktan köklerini koparmış bir aydın doğdu. Evet, şimdi olduğu gibi Puşkin'in zamanında da aydın Ruslar'ın büyük çoğunluğu devlet kapısında memurdu; demiryollarına, bankalara kapılanmışlardı; olur olmaz işler görüp hayatlarını kazanırlardı. Kimi de kendini bilime vermişti, ikide bir aydın topluluklar karşısında yüksekten konuşmayı bir iş sayardı. Hayatları düzenli, rahat, patırtısızdı. Aylıklarını alırlar, pokerlerini oynarlardı. Hiçbirinin gönlünden çingene obalarına filân kaçıp gitme özlemi geçmezdi. Bugün de çingene obalarının yerini tutacak, çağımıza daha uygun yerlere kaçınayı düşünmezler pek. Gide gide gidip bir liberalcilik oyununda karar kılarlar. Avrupa sosyalizminden bir nebze bulaşmıştır bu liberalliğe. Üstelik o da, biraz Rus'laşmış, yumuşamış bir sosyalizm! Oysa, gerçekte, bir zaman meselesi bu; ya biri daha tedirgin olmaya başlamışken bir başkası çoktan kendini sürgüsü çekilmiş bir kapının önünde bulup kafasını tahtalara çarpmışsa? İşte giderek hepsinin sonu buna varacaktır, eğer kibirlerini yenip halka yoldaş olmayı bilmezlerse! Diyelim ki hepsinin kaderi bu değildir. O zaman iş «seçkinler»e kalıyor; geri kalan muazzam çoğunluk hiç huzura kavuşmayacağına, yalnız onda biri tedirgin olsun daha iyi. Tabii Aleko gönlündeki acıyı henüz doğru dürüst dile getiremiyor. Mesele oldukça soyut onun için. Tabiatı özlüyor, o kadar; yüksek sosyeteye karşı hınç var içinde; gönlünde bütün insanlığı kapsıyan emeller besliyor. İnsanlığın bir yerde izini yitirdiği, kendisinin ne yapsa ele geçiremediği bir gerçeğin ardından yas tutu-

yor. Nerdedir bu gerçek? Nerede, nasıl ortaya çıkar? Ne zaman elden gitti? Bilmiyor tabii bunların hiçbirini, yine de bunalıyor. Sonra şu da var: Hayallerine düşkün, sabırsız kişi kurtuluş yolunu herşeyden çok dış görünüşe yakın olaylarda arar. Tabii ya. Gerçek kendi dışında bir yerde demek ki. Belki bir başka Avrupa ülkesinde, Avrupa milletlerinin sağlam köklere bağlı, tarihin içinden çıkıp gelmiş siyasal düzeninde, Avrupa'nın çoktan yerine oturmuş toplum ve hayat örgüsünde. Böyle bir adam gerçeğin ilkin kendi içinde belireceğini hiçbir zaman anlamayacaktır. Nasıl anlasın? Koca bir yüzyıl boyu kendi yurdunda kendini bilmeden yaşamış. Çalışmasını unutmuş. Gerçek kültürden yoksun kalmış. Kafes ardında yetişmiş görgüsüz bir genç kızdan farkı ne ki? Rus aydın toplumunun kendi içinde bölündüğü bilmem kaç katın hangisinden çıkıp gelmişse, o katın şanına uygun bir takım görevler görmüş hayatı boyunca - ipe sapa gelmez, ne işe yaradığı bilinmez görevler. Kökünden kopmuş, ordan oraya sürüklenip duran bir ot parçası şimdilik, başka ne ki? Bunun ağırlığını duymuyor mu, acısını çekmiyor mu dersiniz? Hem de nasıl! Olur a belki de soylu soplu bir aileden gelmedir, belki köleleri bile vardır. Soylu kişinin dilediği gibi yaşama hürriyetinden niye yararlanmasın; niye heveslerine boyun eğmesin, «kanun dışı» yaşıyan adamların câzibesine kapılıp bir çingene obasında ayı oynatmaya başlamasın? Tabii gönlünü boğan huzursuzluktan onu olsa olsa bir kadın kurtarır, şairlerden birinin dediği gibi «vahşi bir kadın»!.. Onun için Aleko işin kolayından bulduğu derin bir inançla kendini Zemfira'nın kollarına atar. «İşte kurtuluş yolu benim için; burada, ancak burada bulabilirim mutluluğu. Medeniyetin, kanunların ötesinde tabiatla koyun koyuna yaşıyan bu insanların arasında». Peki sonu? İlkel tabiatın gerekleriyle ilk karşılaştığı anda dayanamaz, elini kana bular. Zavallı düş budalası evrensel sevgi ne güne, çingenelere bile yaranmanın yolunu kestiremez, cascavlak ortada kalır. Çingeneler de aralarından sepetlerler onu. İntikam almıya bak-

madan, kin gütmeden, gösterişe sapmadan. Ağırbaşlılıkla.

Bırak bizi git, ey mağrur kişi,
Biz vahşi, kanunsuz adamlarız.
Ne işkence gelir elimizden
Ne kimseyi cezalandırırız.

Tabiî bunlar hep hayâl. Hayâl ama, mağrur kişi bütün keskin çizgileriyle gözümüzün önünde yaşıyor. Gerçektir. Bu tipi ilk yakalıyan Puşkin oldu. Bunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Hoşuna gitmeyen bir şey görmeye görsün, zulme ve işkenceye başvurmaktan kendini alamaz mağrur kişi; ne yapıp yapıp uğradığı haksızlığın cezasını ödetecektir. Ya da, daha iyisi, toplumun bilmem kaçıncı katından geldiğini hatırlıyacak, işkence için, adam cezalandırmak için fırsat kollayan kanunu yardıma çağıracaktır, yeter ki ona karşı işlenen suçun intikamı alınsın. Yok, hayır! Bir deha eseri olan bu şiir bir öykünmedir diyemeyiz. Tam bu noktada meselenin, «kahrolasıca meselenin» çözüm yolu halkın inancı ve adalet duygusu yönünde kendini gösteriyor. «Eğ başını önüne, mağrur kişi, ilkin gururunu ayaklar altına al! Eğ başını önüne, tembel adam, ilkin kendi yurdunda çalışmaya bak!» Halkın hikmetine, adalet anlayışına uyan çözüm yolu budur. «Gerçek dışarda değil sendedir. Kendini kolla, kendini bul, kendi önünde eğil, kendine üstün ol, gerçeği göreceksin Bu gerçek ne eşyada, ne senin dışında ne de dışarı ülkelerdedir, ilkin kendi kendine ettiğindedir. Kendini yener, kendi önünde eğilebilirsen, düşünde görmediğin kadar hür olacaksın; büyük bir işe başlayacaksın, başkalarını hür kılacaksın, çevrende hep mutluluk göreceksin. Hayatın gerçekten yaşanmış olacak, sonunda da ulusunu, ulusunun kutsal gerçeğini anlıyacaksın, İnsanlık sevgisi, kardeşlik ülküsü ne çingenelerde, ne de başka bir yerdedir. Sen ilkin evrensel sevginin adamı olduğunu göster. Kinci ve mağrur olma. Sanma ki hayat sana karşılıksız sunulmuş bir armağandır.» Bu çözüm yolu Puşkin'in şiirinde de beliriyor. Aynı düşünce Yevgeni Onegin'de daha da büyük bir açıklıkla belirtilmektedir. Onegin hayal-

lerle oynayan bir şiir değil, gerçekçi bir gözle yazılmış, ayağı yere sapasağlam basan bir eserdir.. Bu şiirin gerçek Rus hayatını dile getiren yaratıcı gücüne, eserin sanat mükemmelliğine Puşkin'den önce kimse ulaşamamıştı, belki ondan sonra da kimse ulaşamadı.

Onegin, Petersburglu'dur. Başka türlü olamazdı ki! Şiir için gerekli bu. Kahramanının gerçeğe en uygun yanlarından biri olan bu özelliğe şair gözlerini yumamazdı. Bir daha söyliyeyim, Onegin, Aleko'nun ta kendisidir, hele şiirin ortalarında acı içerisinde:

Tula mal müdürü gibi
Niye ben de inmeli değilim?

diye haykırırken.

Ama şiirin başlarında henüz yarı yarıya bir züppe, bir dünya adamıdır. Hayâl kırıklığına uğrayıp tepe taklak umutsuzluk kuyusuna yuvarlanacak kadar yaşamamıştır, daha, ne ki:

Gizli bıkkınlığın o süregen şeytanı

belâ kesilmiştir çoktan başına..

Kendi ana yurdunun göbeğinde, ırak köşelerde yaban çevrelere düşmüş bir sürgündür Onegin. Ne yapacağını bilemez bir türlü, ne aradığını ancak belli belirsiz sezmektedir. Sonraları yurdunu ve yabancı toprakları gezerken nereye gitse kendini yabancılarla çevrili görür, hattâ kendi kendine de yabancı olduğunu anlar. Yurdunu sever, ama yurduna güveni yoktur. Ulusal emellerden söz edildiğini duymuştur, ama hiçbirine inanmaz. İnandığı tek şey kendi yurdunda hiçbir şey yapılamayacağıdır. Bir şey yapılabileceğine inananları da - bunların sayısı o zaman da bugünkü kadar azdı - küçük görür, hattâ bir yerde acır öylelerine Lenski'yi de can sıkıntısından öldürmüştü. Evrensel bir ülkü ardında koşmanın doğurduğu can sıkıntısıydı bu. Tıpkı bizim hâlimize benziyor.

Tatyana öyle mi ya? Tatyana'nın çok daha güçlü bir kişiliği var. Kökleri sağlam Tatyana'nın. Kaç Onegin'i cebinden çıkarır, öylesine derin, öylesine akıllı. Kendi soylu

içgüdüsüyle gerçeğin nerde yattığını, ne olduğunu çoktan sezmiştir. Puşkin şiirine Onegin değil, Tatyana adını vermeliydi. Hiç çekinmeden söyleyebiliriz, şiirin gerçek kahramanı Tatyana'dır. Tatyana olumlu bir tip, olumlu ve güzel bir tip. Tam anlamıyla Rus kadını. Şair eserinde dile getirmek istediği düşünceyi Tatyana ile Onegin arasındaki son karşılaşmayı anlatan ünlü sahnede genç kadının ağzından anlatır. Diyebiliriz ki, o zamandanberi edebiyatımızda Rus kadınını böylesine olumlu, böylesine güzel görmedik - Turgenyev'in *İyi İnsanlar Yuvası*'ndaki Liza, belki... Fakat kıyı bucak bir köşede Tatyana ile ilk karşılaştığında Onegin bu temiz yüzlü, içten, utangaç kızı ilk başta anlamadı bile. Çünkü halkı kendinden aşağı görmeye alışagelmişti. Kızcağızın benliğinde saklı duran bütünlüğü, mükemmelliği göremedi; belki sahiden sandı ki genç kız ilerde varacağı olgunluk yolunda daha ilk adımlarını atmaktadır, bir çeşit tomurcuk, bir oğulcuktur. Bir düşünün, Tatyana bir oğulcuk, ha? Onegin'e yazdığı o mektuptan sonra! Şiirde bir oğulcuk arıyacaksak, Onegin'den alâsı mı olur? Onegin, Tatyana'yı anlamıyor. İnsan ruhu nedir bilmiyor ki! Bütün hayatı boyunca soyut bir katta yaşadı; hayâl peşinde koşmaktan, âvârelikten kurtulamadı. Üstelik Tatyana'yı sonradan Petersburg'da dillere destan bir hanımefendi olduğu zaman da anlamadı. Tatyana'ya yolladığı mektupta «onun eriştiği katın yüceliğini gönlünde çoktan sezmiş olduğunu» söylüyor ama bir sürü lâf bunlar. Onegin, Tatyana'yı hiçbir zaman anlamamış, değerini vermemiştir. Aralarındaki sevginin trajik yanı buradadır...

Ne ki Tatyana'yı köyde ilk gördüğü sırada Childe Harold ya da, olur a, Lord Byron kendisi İngiltere'den çıkagelseydi, Tatyana'nın o ürkek, gösterişsiz güzelliğini görüp Onegin'i uyarsaydı, hemen orada hayranlıktan dizlerinin bağı çözülmez miydi Onegin'in? Evrensel acının pençesinde oradan oraya koşturup duranlar işte bazen böylesine köle ruhlu oluyorlar! Fakat nerde Onegin'de o göz? Evrensel sevgi ardında onca yıl pabuç tüketen beyoğlu önce kızcağızı kar-

şısına alıp bir güzel söylev geçer, sonra da şerefli bir adam gibi davranmanın gönül rahatlığı içinde alır başını gider. Evrensel acı hâlâ yüreğini dağlamaktadır; budalaca bir kızgınlık ânında döktüğü arkadaş kanı eline bulaşmıştır. Bundan böyle ana yurdunun bir ucundan öbür ucuna âvâre dolaşacak, bir kerecik olsun gözleri Tatyana'yı görmiyecektir. Kanlı canlıdır daha; kabına sığamaz, haykırır:

Daha gencim, hayat güçlü kuvvetli damarımda.
Ya beni bekliyen ne? Hep acı, gine acı, gine acı!

Tatyana, Onegin'in bu hâlini çok iyi biliyor. İlk gördüğü andan beri gözünü kamaştıran fakat neyin nesi olduğunu bir türlü anlayamadığı adamın evine gelişi hikâyede ölümsüz mısralarla anlatılır. Mısraların eşsiz sanat güzelliğinden, derin anlamlarından söz etmek istemiyorum şimdi. Tatyana, Onegin'in çalışma odasında. Kitaplarını, eşyalarını gözden geçiriyor. Onlara bakıp Onegin'in kişiliğini anlamaya, kafasında çöreklenen sır düğümünü çözmeye uğraşıyor. Bir ara olduğu yerde taş kesiliyor, sırrın çözüldüğünü haber veren bir önsezi ile kendi kendine mırıldanır:

Boş bir hayâl olmasın sakın?

Evet, Tatyana bunu ancak böyle yarın ağız açığa vurabilirdi. İlk baştan Onegin'in ne mal olduğunu anlamıştı çünkü. Çok sonraları Petersburg'da yeniden karşılaştıklarında artık onu iyi tanıyordu. Kim demiş saray hayatı, sosyete hayatı Tatyana'yı bozdu diye! Kim demiş biraz da gözde bir hanımefendi olduğu için, yeni fikirlere kapıldığı için Onegin'e sırt çevirdi diye! Doğru değil bu. Tatyana yine eski Tanya, köylerin, kırların Tanya'sı. Şımardı mı sanki? Hayır! Petersburg sosyetesinin göz alıcı hayatı gönlünü boğmakta, onu binbir acıyla kıvrandırmaktadır. Sosyete hanımı olmaktan nefret ediyor. Tatyana'yı başka gözle görenler Puşkin'in ne demek istediğini anlamıyanlardır. Tatyana açık konuşuyor Onegin'le:

Bir başkasına bağlandım, ölene dek
Ona sadık kalmam gerek.

O anda Tatyana Rus kadının ta kendisidir. Bu sözleri söylemekle hayatının doruğuna eriyor, şiirin dokunduğu gerçekleri dile getiriyor. Onun dini inançları, evliliğin kutsallığına inancı üzerine tek kelime söylemeyi gereksiz sayarım. Öyleyse niye Onegin'le kaçıp gitmedi? Kendi ağzıyla ona «seni seviyorum» dememiş miydi? Bir Rus kadını olduğu için Güneyli bir kadın ya da bir Fransız kadını gibi hayatta cüretkâr bir adım atmayı beceremediğinden mi? Haysiyetinden, parasından, toplum içindeki yerinden, anlamsız erdem iddialarından vazgeçmeye gücü yetmediğinden mi? Hayır! Rus kadını inandığı şeyden gözünü esirgemez. Tatyana'nın bütün hayatı bunu doğrulayan bir hikâyedir. «Bir başkasına bağlı şimdi; ölene dek ona sadık kalacak». Kime sadık kalacak? Neye sadık kalacak? Dünya bir araya gelse sevemeyeceği, anası yaşlı gözlerle önünde diz çöküp yalvar yakar olmasaydı dünyada evlenmeyeceği o paşa eskisine mi? Yaralı yüreğinde bütün umut kıvılcımları söndü mü yoksa? Ağır bir umutsuzluk çökeleğinden başka birşey kalmadı mı gönlünde? Evet, Tatyana o paşaya, yani kocasına, onu seven, onu sayan, onunla övünen dürüst insana hainlik etmemeye kararlıdır. Anası önünde dize gelip yalvardı yalvarmasına, ama kararı veren kendisiydi. Kocasının sadık eşi olmaya söz veren oydu, Tatyana'ydı. Başka çıkar yol bulamadığı için evlendiği adam ne olursa olsun şimdi kocasıydı. Atacağı yanlış bir adım kocasının onurunu ayaklar altına alacak, adamcağızı yerin dibine batırıp sonunda öldürecekti. Bir başkasının kara günleri üzerine mutlu bir hayat kurabilir mi? Mutluluğu doğuran yalnız sevginin insana tattırdığı hazlar değildir; aynı zamanda gönlün huzura kavuşmasıdır. Ardında şerefsiz, merhametsiz, insanlığa uymayan bir davranışın hâtırası yatan gönül nasıl kendi kendinden hoşnut olabilir? İnsanın kendi mutluluğu için kaçıp gitmesi yeter mi insanın mutlu olmasına? Ne biçim mutluluktur o ki, bir başkasını bahtsız kılmadan var olamıyor? Diyelim ki bütün insanlığı sevindirecek, bütün insanları barışa, esenliğe kavuştu-

racak bir amaç ardında koşmaktasınız. Diyelim ki bu amaca ulaşabilmek için tek bir insanı işkenceler içinde öldürmek gerekli, hattâ kaçınılmaz bir şarttır. Büyük bir insan, meselâ bir Shakespeare olmasın bu adam, sıradan namuslu ihtiyarın biri olsun; körükörüne inandığı, pek öyle derinden tanımadığı, fakat sevip saydığı, başının tacı ettiği, yanında yaşamaktan sevinç duyduğu genç bir kadının kocası olsun. Bütün yapacağınız bu adamı rezil etmek, yerin dibine batırmak, işkencelere salmaktır. Adamın ayaklar altına alınan onuru, sevdiğinden ayrı düşmesinin ıstırabı üzerine siz bütün insanlığın geleceğini, mutluluğunu kuracaksınız. Yapar mısınız? Buna razı olur musunuz? İşte meselenin can damarı! Diktiğiniz yapının temellerinde bu acı yattıkça, diktiğiniz yapının temellerinde önemsiz bir insanın, ama haksız yere, kör kör parmağım gözüne hayatı paralanmış bir insanın üzüntüsü yattıkça, yapıda oturacak olanların kendilerine sunduğunuz mutluluğu sizin elinizden almaya yanaşacaklarını aklınızdan geçirebilir misiniz? Hepsi dünyanın sonuna dek o mutluluk içinde yaşayacak olsa bile, onlardan bunu bekleyebilir misiniz? Tatyana, yüreğinin tâ derinlerinde ıstırabın dikalâsını bilen Tatyana başka türlü davranamazdı. Hayır. Kendini bilen kişi, bir Rus, kararını şöyle verir: mutluluktan nasibim olmasın benim. Çektiğim acı bu ihtiyarın çektiklerinin yüz katı, bin katı olsun. Kimse bilmesin, bu ihtiyar adam da bilmesin benim nelere katlandığımı. Kimseler bilmesin benim neyi göze aldığımı. Başkasını paralamakla olacaksa, ben mutluluğu istemiyorum! İşte trajedi burada. Tatyana çizginin ötesine geçemiyeceğini bilir, bunu bildiği için de Onegin'e kapıyı gösterir. Diyeceksiniz ki Onegin de bedbaht şimdi. Tatyana birini kurtardı, ötekinin yüreğini paraladı. Ama bu başka mesele, belki de şiirin en önemli meselesi. Yalnız geçerken söyliyeyim: Tatyana neden Onegin'le kaçmıya yanaşmadı? Edebiyatımızda ötedenberi tartışılan bir konudur bu. Onun için üzerinde bu kadar durdum. Meselenin en dikkate değer yanı çözüm yolunun şimdiye kadar anla-

şılmayıp tartışma konusu edilmiş olmasıdır. Bana kalırsa Tatyana serbest olsaydı, yaşlı kocası ölseydi de Tatyana dul kalsaydı, gine de Onegin'le kaçıp gitmezdi. Tatyana'nın kişiliğini iyi anlamamız gerek. Onegin'in nasıl bir adam olduğunu apaçık görüyor Tatyana. Ezeli âvâre, bir vakitler yüz vermediği kadını şimdi bambaşka bir ortamda, ulaşılmaz bir varlık gibi görmektedir. Meselenin can alıcı noktası bir bakıma bu değil mi zaten? Ortamın yeniliği... Onegin'in umursamayıp yüzüstü bıraktığı genç kız şimdi bütün sosyetenin sevgilisidir. Sosyete ise, bütün evrensel emellerine rağmen Onegin'in önünde boyun eğdiği tek kuvvettir. Onun için gözleri kamaşır, genç kadının ayaklarına kapanır. İşte ne zamandır ardından kovaladığım ülkü, der, işte kurtuluş yolu, işte acılarımdan beni kurtaracak varlık. O zamanlar gözüm görmedi onu; «mutluluk elimi uzatsam benim olacakmış meğerse». Nasıl daha önce Aleko acılarından kurtulma yolunu Zemfira'da gördüyse, şimdi de Onegin heveskâr imgeleminin yeni bir dönüşüyle Tatyana'ya sarılır. Ama Tatyana anlamıyor mu sanki bunu? Tâ ne zamandanberi bilmiyor mu Onegin'in bu hâlini? İki kere iki dört eder gibi biliyor ki, Onegin karşısındaki kadını, eski günlerin alçak gönüllü Tatyana'sını sevmiyor, kendi yeni hevesini seviyor. Biliyor ki onun gözünde Tatyana, Tatyana değil bambaşka bir varlıktır. Tatyana değil Onegin'in sevdiği; belki de kimseyi sevmiyor. Onegin'in kimseyi sevmeye gücü yok; ne kadar acı çekerse çeksin, kimseyi sevmeye gücü yok. Sevdiği, bir heves sade; zaten kendisi bir heves, Onegin! Bugün Tatyana'nın peşinden geldiğini görse yarın hayâl kırıklığına uğrayacak, gönlünün taşkınlığını alaya alacak. Onegin rüzgârın önünde ordan oraya savrulup duran bir ot parçasıdır. Tatyana öyle mi ya? Umutsuzluğun en koyu katında bile, hayatının paramparça olduğunu sezdiği anda bile gönlünün uzanacağı sağlam, sarsılmaz bir tutanağı var. Çocukluk hâtıraları, gösterişsiz, basit hayatının ilk yıllarını yaşadığı kırlar, köyü,

Dadısının mezarı başında
Dalların ördüğü gölgelikler.

evet, bütün bu hâtıralar, geçmiş günlerin hayâli... elinde kalan en değerli şeyler şimdi bunlar. En kara umutsuzluk çukurundan bunlar kurtarıyor onu. Az değil. Çok bile. Onu kendi öz toprağına, halkına, halkının kutsal bildiklerine bağlıyan, sarsılmaz, parçalanmaz bir temel. Oysa Onegin? Onegin'in nesi var? Kim Onegin? Hiçbir şey! Tatyana mı gidecek Onegin'in peşinden ona acıdığı için, onu eğlendirmek için, sevgisinin sonsuz merhamet kaynağından ona bir anlık mutluluk yalgını armağan etmek için?.. Tatyana mı yapacak bunu? Yarın Onegin'in kendi sevinci ile alay edeceğini şimdiden bilmiyor mu sanki? Hayır! Bunlar öyle derin, öyle sarsılmaz gönüllerdir ki, sonsuz bir acıma duygusuyla da olsa, kutsal bildiklerini öyle göz göre göre harcansın diye sunmazlar adama. Hayır, Tatyana, Onegin' in peşinden gidemezdi.

Puşkin, Onegin'de, o eşsiz, o ölümsüz şiirde katına erişilmez bir ulusal şair olduğunu ortaya koydu. Onun gibisi daha gelmemişti. Halkın tepesinde oturan bir toplum katının iç yüzünü bir anda, eşine az rastlanır bir sezgi gücüyle ve kesinlikle açığa vurdu. Önceki çağların, çağımızın Rus serserisi tipini gözler önüne serdi. Rus serserisinin gönlünde yatanı ilk sezen, tarih içerisinde kaderini ilk izleyen, bizim kaderimizdeki yerini ilk görüp anlatan Puşkin olmuştur. Tatyana'da, bir Rus kadınının hayatında tam anlamıyla olumlunun ve güzelin gerçek örneğini yarattı. Yine bu devrenin ürünü olan başka eserlerinde ele aldığı, doğruca Rus halkının içinden çıkıp gelen daha nice olumlu ve güzel Rus tipini işleyip bize sunan ilk Rus yazarıydı. Bu insanların güzelliği, dile getirdikleri katı, şüphe götürmez gerçekte kendini gösteriyor. Hiçbirini inkâr edemeyiz; taştan yontulma heykeller gibi dimdik ayakta duruyorlar. Size bir daha hatırlatmak isterim, bir edebiyat eleştirmeni gibi konuşmuyorum burada; düşüncemi açıklamak için bütün bu eserleri enine boyuna inceleyip edebî yargılara varacak değilim. Meselâ o papaz mizaçlı Rus vakanüvisi tipini ele alalım. Bu yüce insanın bizim için ne kadar önem-

li, ne kadar anlamlı olduğunu göstermek için kitaplar dolusu söz az gelir. Bu tip Puşkin tarafından Rus toprağında bulundu, Puşkin'in dehasıyla yoğruldu, gösterişsiz, taşkın, şüphe kaldırmaz gönül güzelliğiyle ulusal benliğimize, ulusal bilincimize bir tanık olmak üzere bizlere sunuldu. Bizimledir artık, yaşıyor; üzerinde tartışamayız. Şairin hayâl gücünün yoktan yarattığı bir varlık değildir. Bunu siz de teslim edersiniz. Evet yaşıyor, bir gerçek; onun için onu yaratan ulusal bilinç de yaşıyor, o da bir gerçektir; onun için bu bilincin yaşama gücü de bir gerçektir. Hem gerçektir, hem yücedir. Puşkin'in bütün eserleri Rus benliğine, Rus benliğinin manevi gücüne inancı ile dolup taşar. İnancın olduğu yerde umut vardır, Rus insanının geleceği karşısında duyulan büyük umut.

Başarı ve iyi günler umuduyla
Korkmadan geleceğe bakarım.

demişti Puşkin bir başka ilişkiyle. Ama bu sözleri bütün yaratıcı çabasına uygulanabilir sanırım. Ne ondan önce, ne de ondan sonra hiçbir Rus yazarı onun kadar yakından Rus halkıyla anlaşamamıştır. Yazarlarımız arasında sürüyle halk uzmanı yok mu? Var tabii. Hayli yetenekli kişiler, bilgili kişiler, halkı seven kişiler. Sayıları hiç de az değil. Yalnız bu yazarları Puşkin'le kıyaslıyacak olursak, görürüz ki bir ya da ikisi dışında hepsi büyük sürü üzerine yazan «beyler»dir; bu çizginin üstesine varmaz hiçbiri. En yeteneklilerinde bile, sözünü ettiğim o ikisinde bile arada bir halka şöyle yukardan bakan bir tutum, bir başka hayattan, bir başka dünyadan gelme bir ışık. halkı yazarın katına çıkarıp mutlu kılma isteğini andırır bir kaygı göreceksiniz. Oysa Puşkin'de doğruca halktan gelen bir şey var: o kadar ki, kimi zaman dünyanın en bön duygularına iteliyor onu. *Ayı* hikâyesini hatırlayın. Dişi ayının öldürülüşünü ya da şu mısraları hatırlayın, ne demek istediğimi anlıyacaksınız:

Amcam oğlu Yahya, seninle içmeye başladık mı...

Bütün bu sanat ve sezgi hazineleri büyük şairimizin kendinden sonra gelecek olanlara, ondan sonra gelip aynı

tarlayı sürecek olanlara bıraktığı nişanlardır diyebiliriz. Hattâ diyebiliriz ki, Puşkin hiç yaşamasaydı Rus edebiyatı onun ardından gelen nice işinin eri yazardan yoksun kalacaktı. Hiç değilse bu yazarlar günümüzde bu kadar büyük bir başarıyla ortaya serdikleri düşüncelerini böylesine güçlü, böylesine açık seçik bir uslupla dile getiremiyeceklerdi. Puşkin'in önemi yalnız şiir, yalnız sanat alanıyla sınırlı kalmıyor. Puşkin olmasaydı kendi Rus benliğimize, Rus halkının yapabileceklerine güvenimizi, Avrupa milletleri arasında Rusya'nın geleceğine inancımız daha sonraki yazarların (hepsinin değil tabii, bir kaçının) kaleminden böylesine karşı durulmaz bir güçle dile getirilebilir miydi? Puşkin'in bu alandaki başarısı üçüncü çalışma devresini gözden geçirdiğimizde daha iyi anlaşılacaktır.

Bir kere daha söyliyeyim, bu devreler arasında kesin çizgiler aramamak gerekir. Üçüncü devrenin ürünü bazı eserlerini bile şair, sanat çalışmalarının daha başlangıcında yazmış olabilirdi. Çünkü Puşkin'in sanatçı kişiliği baştan sona bir bütündü, ilk günden bütün unsurlarını içinde taşıyan canlı bir oluştu. Dışarısı, dışardan aldıkları gönlünde zaten var olanı canlandırmaktan öteye varmadı. Ama durmadan gelişen bir oluştu bu. Geçirdiği devreleri birbirinden ayırıp tanımlayabiliriz. Her bir devrenin kendi özelliklerinin yanısıra, aralarındaki bağların canlılığı ve sürekliliği dikkatimizi çekecektir. O zaman üçüncü devreye katabileceğimiz eserlerde her şeyden çok bütün insanlığı içine alan düşüncelerin, başka ulusların şiir anlayışının, başka ulusların yaratıcı dehasının yansıdığını göreceğiz. Bunlardan bazısı Puşkin'in ölümünden sonra yayımlandı. Şair bu devrede nerdeyse tabiat üstü diyebileceğimiz, ondan önce hiçbir yerde görülmemiş, işitilmemiş bir şey sundu insanlığa. Avrupa edebiyatında ondan önce de dev gibi sanat dehalarıyla parlayan adamlar görünmüştü; Shakespeare, Cervantes, Schiller. Ama evrensel sevgi gücü Puşkin'de olduğu kadar hangisinde vardı? Puşkin bu gücünü, ulusumuzun bu en büyük gücünü halkla paylaşıyor. Onun için

bizim ulusal şairimizdir. Avrupa şairlerinin en büyükleri bile bir yabancı ulusun yaratıcı damarını böylesine doğrulukla bulamazdı. Tam tersi. Avrupa şairleri başka milletlere gözlerini çevirdiklerinde onları çokluk kendi milletlerine benzetmişler, kendilerince anlamışlardır. Shakespeare'in İtalyanlar'ı bile birer İngilizdir. Dünyanın bütün şairleri arasında bir Puşkin'de var bu güç; başka bir milletin düşüncelerini, sezgilerini bu kadar kendinin kılabilme gücü bir onda var. *Faust*'dan sahneleri düşünün; *Pinti Şövalye*'yi, *Yoksul Şövalye* baladını ele alın; *Don Juan*'ı bir daha okuyun. Bunların altındaki imza Puşkin'in olmasaydı nerden bilecektiniz herbirini bir İspanyol'un yazmadığını? *Veba Salgınında Bayram* şiirindeki hayâl gücüne başka nerde rastlıyabilirsiniz? Hayâl gücünün vardığı o akıl almaz derinliklerde İngiliz dehasının kendi öz benliği yatıyor. Kahramanın veba üstüne çağırdığı o güzelim şarkıda, sonra Mari'nin şarkısında bunu apaçık görüyoruz:

Çocuklarımızın sesleriydi duyulan
Okulun avlusunda.

Bunlar sapına kadar İngiliz şarkılarıdır. Bunlar İngiliz ruhunun özlemleri, yas çağrısı, geleceğin getireceği acıları gören önsezgisidir. Şu garip mısraları hatırlayın:

O yaban vadide dolaşırken birgün ben

Eski bir İngiliz tarikat şeyhinin yazdığı mistik bir kitabın başlangıcı değil mi nerdeyse bu? Olduğu gibi şiire aktarılmış. Ama sade aktarma mı? Mısraların hüzünlü, coşkun musikisinde Kuzey Protestanlığının sesi çağlıyor; dinin kalıplarına meydan okuyan gönlü inanç dolu İngiliz, bulanık, karanlık, bükülmez, emellerinden şaşmıyan mistik ruh, mistik imgelemin o yaman taşkınlığıyla bize sesleniyor. Bu garip mısraları okudukça bütün o günler gözlerinizin önünde belirir; Reformasyon'u, ilk Protestanlığın coşkun, savaşçı ruhunu, tarihi anlarsınız - yalnız düşünce katında da değil; tepeden tırnağa silâhlı tarikatçılarla omuz sürten, onlarla birlikte ilâhiler okuyan, coşkunluklarını paylaşıp onların yanısıra gözyaşı döken, inançlarına katılan bir kim-

sesiniz artık. Sonra *Kuran'a Öykünmeler!* Bir müslüman değil mi şimdi bunları söyliyen? Evet. Kuran'ın, cihad kılıcını kuşananların sesidir bu. İnancın bütün sadeliğiyle şahlanışı! Eski Yunan ve Roma dünyası da burada. İşte *Mısır Geceleri!* Tanrılığa özenen dünya adamları. Tanrılar gibi halkın tepesinde tünemiş, halkın yaratıcı gücünü, emellerini hiçe sayıp tapınaklara kapanmış, kapalı kapılar ardında zıvanadan çıkmış insanlar. Ölümüne can sıkıntısından kurtulmak için zulmün en korkuncuna baş vurarak, şehvetten medet umarak, erkeğini yiyen dişi örümceğin ihtirasıyla gönül eğlendirmeye savaşan zavallılar. Hepsi burada. Yok hayır! İşte açıkça söylüyorum: Puşkin gibi evrensel sevgi gücü olan bir başka şair daha gelmedi. Sonra, yalnız bu sevgisi değil bizim için önemli olan; o akıllara durgunluk veren derinliği, yabancı milletlerin gönlünde olup bitenleri kendi gönlünde yansıtabilme gücü de önemlidir. Dünya edebiyatının başka hiçbir şairinde bu olaya böylesine rastgelmiyoruz. Yalnız Puşkin'de var bu. Onun için de, dediğim gibi, Puşkin şimdiye kadar hiç görülmemiş, hiç işitilmemiş bir olaydır. Bana sorarsanız gelecekten bir haberdir bizim için, çünkü... çünkü şiirin ulusal bilince varan kökleri buradan geçiyor; burada ulusal bilincin geleceğini seziyoruz; burada geleceğimizin ulusal bilincine varıyoruz; bir kere daha farkına varıyoruz ki geleceğin ulusal bilincinin kökleri bugündedir. Puşkin, tıpkı bir peygamber gibi, bunu bize haber verdi. Zaten Rus milliyetçiliğinin ardındaki güç bütün insanların birleşmesi özleminden doğan güçtür. Puşkin doğrudan doğruya halkın şairi olup gücünü halktan almaya başladığı anda bu gücün büyük geleceğini görmüş, anlamıştı. Onun için gelecekten haber getiren biridir. Onun için Peygamberdir.

Sorarım size, nedir Büyük Petro'nun devrimleri bizim için? Yalnız gelecek bakımından değil, bir de şimdiye kadar olup bitenler, şimdiye kadar açığa çıkan gerçekler açısından bakıldığında, anlamı neydi bu devrimlerin? Herhalde Avrupa kılık kıyafetinin, Avrupa göreneklerinin, Avru-

pa tekniğinin ve biliminin benimsenmesi değildi. Gelin daha yakından, daha bir kesinlikle inceleyelim bunu. Evet, büyük bir ihtimalle Petro ilkin bu dar, pratik çerçeve içerisinde işe koyuldu; fakat zaman geçip kafasındaki devrim düşüncesi geliştikçe, gizli bir içgüdünün etkisi kendini göstermeye başladı. Petro gözlerini daha uzun erimli amaçlara çevirdi, çabalarını daha geniş ufuklara yöneltti. Zaten Rus halkı da devrimleri günlük kaygılarla benimsemeyi yeterli bulmamıştı. Halkı peşinden sürükleyen başka şeydi; günlük kaygılarla kıyas kaldırmayacak kadar yüksek amaçları gözeten bir önsezi. Halk daha o zamandan ilerisini görüyor, geleceğin getireceklerini bekliyordu. Bir daha söyleyeyim, halk bunun bilincine varmamıştı daha; fakat amacının o yönde yattığını seziyor, önemini anlıyordu. Onun içindir ki gözlerimiz hemen bütün insanların birleşmesi ülküsüne çevrildi. Düşmanlık duygusuyla değildi bu. İçimizden taşan iyi niyetle, yüreğimizdeki sonsuz sevgiyle hiç ırk ayırımı gözetmeden yabancı milletlerin dehalarını bağrımıza bastık; daha ilk adımda sezgimiz bize anlayışlı davranmayı, aykırılıkları gözümüzde büyütmemeyi, hepsini hoş görüp uzlaştırma yoluna gitmeyi öğretti. Böylelikle (biz de bunun daha yeni farkına varıyorduk) büyük Aryan ailesini hep bir araya getirip kardeş kılacak bir ülküyü benimsemeye hazır ve istekli olduğumuzu gösterdik. Evet. Hiç şüpheniz olmasın, Rus'un kaderi Avrupa'nın birleşmesi, bütün insanlığın birleşmesi yönünde gelişecektir. Gerçekten Rus olmak, bütün insanlara kardeş olmaktır, evrensel insan olmaktır. Aramızdaki bütün bu Islavcılık, Batıcılık ayrımları bir yerde tarihi şartlanmaya dayanıyor, ama aslına bakarsanız birbirimizi yanlış anlamamızdan doğuyor. Gerçek bir Rus'un gözünde Avrupa'nın geleceği, Rusya'nın geleceği kadar, kendi anayurdunun geleceği kadar azizdir. Çünkü Rusya'nın kaderi evrensellik katına çıkmaktır; kılıç zoruyla değil, kardeşlik bağlarının kuvvetiyle, insanları kardeşlik ülküsü çevresinde birleştirme emelimizle. Petro'nun devrimlerinden bu yana tarihimizi iyi incele-

yin. Avrupa milletleriyle aramızdaki ilişkilerde, hattâ devletin güttüğü siyasette hep bu düşünceyle (benim bu hayâlimle deyin isterseniz) karşılaşacaksınız. Rusyanın siyaseti bu son ikiyüz yıl içerisinde Avrupa'ya hizmet etmekten başka ne yapmıştır? Hattâ Rusya kraldan çok kral taraftarı oldu diyebiliriz. Bunun devlet adamlarımızın işe yaramaz oluşundan ileri geldiğini sanmıyorum. Bugün bizim gözümüzde değerinin ne olduğunu Avrupa çok iyi bilmektedir. Bir gün gelecek bizler değil ama, çocuklarımız anlayacak ki gerçekten Rus olmak demek, Avrupa'nın içine düştüğü çelişmeleri ortadan kaldırmayı amaç edinmek demektir; gönlümüzdeki kardeşlik sevgisinden kuvvet alarak bütün insanların birleşmesi yolunda savaşmak demektir; belki de, nihayet, insanlık birliği ülküsünün gerçekleşeceğine, İsa'nın dediğinin olacağına, günün birinde bütün insanların elele vereceğine inandığımızı bütün dünyaya haykırmak demektir. Ben inanıyorum bunun böyle olacağına. Biliyorum, çok iyi biliyorum ki bu sözlerime bir dolu deli saçması diyenleriniz olacak. Öyle olsun. Söyledim ya bunları, hiç de pişman değilim. Söylenmesi gerek çünkü. Özellikle şimdi, burada, eşsiz sanat gücüyle bu düşünceyi dünyaya salan büyük dâhiyi kutladığımız bir sırada hepsinin söylenmesi gerek. Bu düşünce bundan önce de birçok kereler dile getirildi. Ben yeni birşey söylemiyorum. Yine de böyle konuşmamı bir küstahlık sayanlar çıkacaktır. «Bu mu bizim kaderimiz? Bu mu bizim zavallı, ilkel yurdumuzun kaderi? Dünyaya yeni bir ülkünün tohumlarını atmak bütün insanlar arasında bize mi düştü?»

Ekonomik başarılardan, silâh gücünden, bilim gücünden söz ediyor muyum? İnsanlar arasında kardeşlik bağlarının kurulmasından söz ediyorum. Bu ülküyü gerçekleştirmek, diyorum, bütün uluslar arasında belki Rusya'nın kaderi olacaktır. Bu ülkünün izleri tarihimizdedir, yetiştirdiğimiz dehalardadır, Puşkin'in sanat dehasındadır. Yurdumuz yoksul olsun, ne zararı? «Hazreti İsa'nın bir köle kılığında boydan boya geçip takdis ettiği» ülkedir burası,

bütün yoksulluğuyla. Niye İsa'nın son sözünün bir gün gerçek katına çıkacağı umudu bizim olmasın? İsa da bir ahırda doğmamış mıydı? Dediğim gibi, hiç olmazsa Puşkin'in örneği var önümüzde, Puşkin'in dehasının bütün insanlığı içine alan kaplamı var. Puşkin'in göğsünde kendi ulusunun yanı sıra yabancı ulusların da yüreği çarpardı. Puşkin, hiç olmazsa sanat alanında, Rus bilincinin bu evrensel eğilimini açığa vurdu. Bizim için bu paha biçilmez bir uyarmadır. Düşüncemiz bir hayâlden, bir düşten öteye varmasa bile, hiç değilse Puşkin'in eserinde bu hayâl, bu düş kendine sağlam temeller bulmuştur. Puşkin'in ömrü daha uzun olsaydı, kimbilir daha nice coşkun, ölümsüz tipler yaratacak, Avrupa'lı kardeşlerimiz de Rus olmanın ne demek olduğunu anlayabileceklerdi. Şimdikinden çok daha büyük bir güçle Puşkin, Avrupa'yı kendine çekecekti. Belki onlara anlatabilecekti gönlümüzde yatan özlemin gerçek yanını. Onlar da bizi şimdi anladıklarından daha iyi anlıyacaklar, yüreğimizin atışını duyar olacaklardı; bize şüpheyle, şimdiki gibi biraz da küçümseyerek bakmaz olacaklardı. Puşkin daha çok yaşasaydı, belki bizim aramızda da anlaşmazlıklar daha az olacak, birbirimizle böylesine hırlaşmıyacaktık. Allahın hikmeti başkaymış. Puşkin en olgun, en güçlü çağında öldü. Öldü, mezarına büyük bir sır götürdü. Şimdi biz, onsuz, onun kutsal sırrını çözmeye çalışıyoruz.

III

BAY GRADOVSKİ'YE CEVAP

1

ÇOK ÖNEMLİ BİR NOKTA

Not Defteri baskıya verilmek üzereydi. Bu sayıyı 8 Haziran günü Moskova'da yaptığım konuşmaya ayırmıştım. Ayrıca konuşmamın Moskovskaya Viedomosti'de yayınlanmasından sonra basında kopan çıngarları önceden sezinleyip bir önsöz hazırladıydım. Zatıâlinizin eleştirilerini okuyunca, Bay Gradovski, saldırılarınıza karşılık vermeyi geciktirmemek için baskıyı geciktirdim. Sahiden, korktuğum başıma geldi. Neydi basında kopan o gürültü! Ne isimler takmadılar bana! «Kibirli», «korkak», «hem Manilov'un* biri, hem şair», «böyle taşkınlıklara meydan verilmemeli. Polis!..» Polis ya! Söz gelişi polis, değil mi? Liberal polis. İyi ama niye sahici polis değil? Bugünlerde sahici polis liberallikte liberallerden aşağı kalıyor mu ki? Aslına bakarsanız bal gibi polisi imdada çağırmaktır bu ya, şimdilik bir yana bırakalım bu konuyu. Gelelim sizin söylediklerinize.

---

* Gogol'un yarattığı tiplerden. Gözüyaşlı yalancı.

İlk baştan söyleyeyim, sizinle şahsen alıp veremediğim birşey yok benim. Olamaz da. Ne tartışabiliriz sizinle? Anlaşmamız imkânsız. Onun için size ne bunu yapın, ne de şunu yapmayın diyeceğim. Bundan önce ne zaman yazılarınızı okuduysam düşüncenizin yönü karşısında apışıp kalmışımdır. Tutup da şimdi ise karşılık vermek boşuna çaba. Karşılık veriyorsam başkalarını düşündüğümdendir. Kamuoyunu düşünüyorum, kamuoyu için yazıyorum bütün yazdıklarımı.

Çünkü dört bir yanda yeni yeni akımların belirdiğini görüyorum. Bu akımlara kapılanlar hep yeni bir sözün ardındalar. Rusya'nın önüne umut ışığı tutan her yeni sözü, her yeni hareketi kocakarı zevzekliğine boğan liberallerden; o beyni sulanmış, ağzında tek dişi kalmamış liberal kuşkusundan; kendilerini hâlâ yeni kuşakla bir tutan şu yıllanmış mezar kaçkınlarından; Rusya'yı kurtarma iddiasıyla ortaya çıkıp yirmi beş yıl tepemizde tünedikten sonra «pazar yerinde boşuna bağırıp çağıranlar» deyimiyle halkın ağzına düşenlerin köhne liberal düşüncesinden bıktılar usandılar. Kısacası, Bay Gradovski, iddialarınıza karşılık vermekle yetineceğimi sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Bilin ki ne zamandır beklediğim bu fırsatı hiç de elden kaçırmak niyetinde değilim.

Önce soruyorsunuz, konuşmamda sözünü ettiğim o «âvâreler»in nerden çıkıp geldiğini neden açıkça belirtmemişim. Öyle yapmadım diye kınıyorsunuz beni. Niye mi belirtmedim? Uzun hikâye! Belirtmek için çok gerilere gitmek gerekecek. Kaldı ki sorunuza cevap versem anlaşacak mıyız sanki? Siz çoktan meselenin çözüm yolunu kafanızda tasarlamışsınız; çoktan biliyorsunuz âvârelerin nerden, niçin çıkıp geldiğini. «Skvoznik-Dmuhanovski'lerle* birlikte yaşamanın bıkkınlığından, boyunduruk altında inleyen serflerin toplumda yarattığı suçluluk duygusundan.» Günümüzün liberal kafalı adamının varacağı bundan âlâ so-

* Gogol'den kurnaz, dolandırıcı bir tip

nuç mu olur? Bu gibileri için Rusya'nın her meselesi çoktan çözülmüş, yoluna girmiştir. Ama mesele sizin sandığınız kadar kolay değil, hiç de o kadar kolay değil, üzerinde karara vardığınız çözüm yolu ne olursa olsun. «Skvoznikler» «suçluluk duygusu» üzerinde sırası gelince dururuz, şimdi izin verin size en çok yaraşan bir sözünüzü ele alalım. Çok kolay, alay ediverircesine çıkıyor ağzınızdan bu söz. Lakin peşini bırakırım sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Diyorsunuz ki:

«İster öyle olsun ister böyle, Avrupa'dan gelen aydınlanma hareketinin etkisi altına girdiğimiz ikiyüz yılı geçiyor. Rus'un «evrensel duyarlılığı» yüzünden (Bay Dostoyevski de kabul ediyor ki bu duyarlılık milletimizin belli başlı özelliğidir) bunun etkisi bizim üzerimizde çok derin oldu. Bize kadar ulaşan bu Avrupa medeniyetinden kaçamayız. İstesek de kaçamayız Kaçmamız da gerekli değil. Aydınlığa kavuşmak isteyen her Rus, Batı Avrupa'lı bir ışık kaynağına yüzünü çevirmek zorundadır. Çünkü Rusya'da yok bu kaynaklar. O kadar basit.»

Ne de tatlı anlatmışsınız! Ama çok önemli bir kelime kullanıyorsunuz Bay Gradovski: *aydınlarma*. Sorarım size, ne demek bu? Batı'nın bilimleri mi, işe yarar bilim ve teknikler mi? Yoksa gönlün aydınlanması mı? Bilimlere ve tekniklere sırt çeviremeyiz, kaçamayız bunlardan, doğru. Kaçmamız için de bir sebep yok zaten. Bunları Batı Avrupa'dan başka bir yerden alamayacağımız düşüncesine de katılıyorum. Bu bakımdan kıyamete dek Avrupa'nın kadrini biliriz, merak etmeyin. *Aydınlanmaya* gelince, bundan benim anladığım (sanırım herkesin anlaması gereken) kelimenin taşıdığı anlamdır: insanın gönlüne vurup yüreğini aydınlatan, düşüncesine yön veren, hayatının yolunu çizen bir ışık, öyleyse izin verin de aydınlanmanın böylesine varmak için hiç de Avrupa kaynaklarına başvurmak zorunda olmadığınızı söyliveyim Bu kaynaklardan yoksun olmak nerde, Rusya baştan aşağı bunlarla dolu. Şaştınız değil mi? Şaşarsınız ya! Ben tartışmaya girdim mi doğruca mesele-

nin özüne inerim. Anlaşmamıza en az nerde imkân var, tartışmaya ordan başlamalıyız.

Dediğim şu; bizim halkımız gönlünü Hazreti İsa'ya, Hazreti İsa'nın öğretilerine kaptırdığı için çoktan aydınlanmıştır. «Bu halk İsa'nın ne söylediğini bilmiyor ki, kimse bu halkı karşısına alıp İsa'nın ne öğrettiğini anlatmadı ki!» diyeceksiniz. Boş lâftır bu. Halk bileceğini biliyor, softalık sınavında çakarmış ne umuru? Halk bugün bildiğini Allah Evinde öğrendi. Halkın yüzyıllardan beri haşır neşir olduğu duaların, ilâhilerin değeri yanında bilgiç hafızların söyleyecekleri solda sıfır kalır. Halk düşmandan kaçıp dağa çıktığında, ormanlara sığındığında dualarını tekrarlıyor, ilâhilerini çağırıyordu. Batu Han istilâsı sırasında bile, tâ o zaman bile, bu halk «Rabbim gücünü esirgeme bizden» demesini biliyordu. Sonradan bu ilâhiyi kelime kelime öğrendi, yüreğine perçinledi. İsa'dan başka tutanağı kalmamıştı çünkü Zaten bütün Hıristiyanlıkta doğru olan ne varsa bu bir tek ilâhidedir, baştan sona kadar. Ne yapalım yani kimse halkın karşısına çıkıp vaaz vermiyorsa, keşişler lâflarını ağızlarında geveliyorsa? Liberallerin uydurduğu, sonra da kilisemize yönelttiği bu ağır suçlamayı çok duyduk şimdiye kadar. Bu yetmiyormuş gibi bir de dini törenlerde kullanılan Islav dilinin elverişsizliğini başımıza kakar dururlar. Sözde halkın anlamadığı bir dilmiş! Öyledir diyelim. Ne çıkar bundan? Papaz beri gelip okumaya başlamasın: «Rabbim, hayatımın tanrısı!»... İşte Hıristiyanlığın bütün anlamı, bütün öğretecekleri! Halk bu duayı ezbere bilir. Halk ermişlerin hayatlarını da ezbere bilir. Ezbere bilirler, her fırsatta büyük bir heyecanla birbirlerine anlatırlar. Fakat Hıristiyan kişiler olarak geçtikleri en çetin sınav bütün bir tarih boyu sineye çektikleri sayısız, sonu gelmez acılardır. Bu halk neler çekmedi! Herkesin onu yüzüstü koyup gittiğini gördü. Her yerde ayaklar altında ezildi. Her zaman başkaları için çalıştı, başkaları uğruna hayatını tüketti. Bütün bir tarih boyunca İsa'dan başka kimsesi yoktu. Onun için İsa'yı, büyük avutucuyu bu halk

bağrına bastı, bir daha bırakmamacasına. Çünkü İsa onu umutsuzluk kuyusuna yuvarlanmaktan kurtarmıştı. Bütün bunları niye söylüyorum size? Birazcık olsun size birşeyler anlatabileceğimi sandığımdan mı? Sözlerime deli saçması diyeceksiniz. Kimbilir belki de «ne bu edepsizlik!» dersiniz. Ne derseniz deyin, zaten sizin için yazmıyorum bunları. Kaldı ki meselenin önemi çok büyük. Üzerinde enine boyuna konuşmak gerek. Bu parmaklar kalem tuttukça bu ağız konuşacaktır. Şimdilik düşüncemin ana temelini belirtmekle yetinmek niyetindeyim: Eğer halkımız İsa'yı, İsa'nın öğütlerini bağrına basınakla çoktan aydınlığa ulaşmışsa İsa'yla birlikte *gerçek aydınlanma* katına çıkmış demektir. Böylesine sonsuz bir hazinenin yanısıra, Batının bilimlerini de almak halk için gerçek bir nimet olacaktır. Bizim aramızda bilim Batı'da olduğu gibi İsa'yı gölgeleyemez. Zaten orada da, Batı'da da İsa'yı gölgeleyen bilim olmadı. Bu düpe düz liberallerin uydurmasıdır. Bilim çağı açılmadan çok daha önce Batı kilisesi İsa'nın anlamını bozmuştu; çoktan bir kilise olmaktan çıkıp Roma Devleti olmuş, sonradan da Papalıkla devleti birbirine karıştırmıştı. Evet, artık Batı'da gerçek anlamda ne Hıristiyanlık, ne de kilise var. Bugün Batı'da gerçek Hıristiyanlar yoktur demiyorum, her zaman olacak; ne ki Katolik cemaati artık Hıristiyan olmaktan çıkmıştır. Hergün biraz daha putperestliğe kayıyor. Protestanlık ise gün geçtikçe Allahsızlığın, kararsız ve karanlık bir ahlâk anlayışının korkunç uçurumuna yuvarlanıyor.

Diyeceksiniz ki Hıristiyanlık ve Hazreti İsa'ya tapınma aydınlanmanın tümü demek değildir, aydınlanma katına çıkan basamaklardan biridir yalnız. Onun yanı sıra bilim var, toplumu gözeten ülküler, kalkınma ülküsü, daha bir dolu şeyler var. Bakın buna diyecek sözüm yok benim, o kadar düşmedim. Bir yere kadar haksız değilsiniz. Bilim konusunda meselâ. Yine de «halkımızın Hıristiyan inancı onun aydınlanma çabasının en belli başlı, en canlı temelidir, hep de böyle kalmalıdır» dediğim zaman biliyorum

bu düşüncemi kabule hiçbir zaman yanaşmayacaksınız. Konuşmamda Tatyana'nın Onegin'le kaçmayı kabul etmemekle gerçek bir Rus gibi davrandığını, Rus halkının doğru bildiği bir yolu seçtiğini söylemiştim. Bana saldıranlardan biri Rus halkının bildiği bir gerçek olabileceği düşüncesini kendine hakaret saymış, şu soruyla karşıma çıktı: «Halkın cinsel ahlâksızlığından ne haber?» Gel de cevap ver bu adama şimdi! Adamı en çok kızdıran neydi bilir misiniz? Rus halkının kendine özgü bir gerçeği olması, yani Rus halkının gerçekten aydınlanma katına çıkmış olması! Oysa halkımızın tümüne yaygın mı ahlâksızlık? Doğru mu biliniyor halk arasında? Evet, halk kabadır, ama hepsi değil beyler, hepsi değil!. İncile el basıp bunun doğruluğuna tanıklık edebilirim. Ben bu halkı yakından gördüm, tanıdım. Nice yıllar halkın arasında yaşadım. Ben de «kanun dışı sayılanlar»dan biriydim. Ben halkın yanısıra canımı dişime takmış çalışırken ötekiler, «elleri kanla yıkananlar» liberal pozlar takınıp halkı matrağa almakta, halkımızın hayvandan ayrıcalığı olmadığını ortaya koymak için konferanslar, makaleler çiziktirmekteydiler. Halkı tanımıyorsun, demeyin bana! Tanıyorum. Halkı tanıdıktan sonradır ki gönlümü yeniden Hazreti İsa'ya verdim. Çocukluğumda nasıl yakından tanırdım onu! «Avrupa kafalı liberallerden» biri olduğum sıra handiyse elden kaçırdıydım... Yine de diyelim öyle olsun. Günahkardır diyelim bu halk, kabadır diyelim. Hayvandan olsa olsa bir gömlek üstündür diyelim.

Oğul anasının sırtında,
Gelin kır atın...

Bu halk şarkısının ardında yatan bir gerçek olmalı, değil mi? Dikkat ettiniz mi nasıl bütün Rus şarkıları gerçek bir olay üzerine kuruludur? N'olur bir kerecik olsun haksızlık etmeyin, siz liberal kafalı aydın kişiler! Yüzyıllardır bu halkın nelere katlandığını bir gözlerinizin önüne getirin. Hayvana benzemesinin suçu kimindir, bir düşünün ve suçlamayın! Büyük Morskaya'daki berber dükkânlarında saçını kazdırtmıyor diye köylüyü kötü görmek şaşkınlık de-

ğil de nedir Allahaşkına? Bizim Avrupa kafalı liberallerimiz Rus halkının dikine gitmeye, Rus halkını inkâra bir kere başlamasınlar, buraya kadar vardırırlar işi. Rus'un kendi kişisel benliği yokmuş, Ruslar'ın kendi ulusal benlikleri bile yokmuş! Batı'da nereye giderseniz gidin, hangi ulusu seçerseniz seçin, daha mı az sarhoşlukla, soygunculukla karşılaşacaksınız? Aynı hayvanlık yok mu sanki orda da? Üstüne, bizim halkımızda hiç de göremeyeceğiniz bir inatçı, bir dikine katı yüreklilik vardır, görünce donar kalırsınız. Kara cehaletin, medeniyetsizliğin dik âlâsıdır orda karşılaşacağınız. Zaman zaman öyle korkunç bir başıboşlukla elele gider ki, nerde olduğunuzu şaşırırsınız. Batı'da kanunu hiçe sayma, başıboşluk günah değil doğruluğun ta kendisi sayılmaya başlanmıştır. Bizim halkımız arasında hayvanlık, günahkârlık almış yürümüş olabilir, doğru; fakat bugün bizim halkımızın olan bir şey var, kimse bunun varlığını inkâr edemez: Rus halkı, hiç olmazsa bütünüyle, yalnız ülkü katında değil, doğruca günlük gerçek katında, günahını doğrulukla bir tutmaya ne razıdır, ne de böyle bir isteği var. Köylümüz günaha girer girmesine, ama eninde sonunda «kusur işledim» diyecektir. Günaha giren bunu demezse bir başkası onun için diyecektir. Diyecektir ve gerçek örtülenmeyecektir. Günah pis bir korkudur, güneş doğunca silinir gider. Günah geçici, İsa kalıcıdır. Allahın günü bu halk günaha giriyor. Ama en iyi anlarda, Hıristiyanlığını kavradığında doğrunun hakkını vermekte gecikmeyecektir. Aslında önemli olan halkın doğru bellediğidir; önemli olan halkın doğruluktan ne beklediği, doğruluğa ne gözle baktığıdır; halkın en yüksek emelleri, halkın sevdiği, halkın Allah'dan dilediğidir; önemli olan halkın ne için dua ettiği, neyin ardından ağladığıdır. Ve halkın ülküsü İsa'ya ulaşmaktır. Aydınlanma ışığı zaten İsa'dan gelmiyor mu? Bu halk tarihinin en canlı, on buhranlı dönemlerinde toplum çıkarlarıyla ilgili her konuyu İsa'yı gözönünde tutarak kararlaştırmadı mı, kararlaştırmıyor mu? Şimdi işi alaya alacaksınız, diyeceksiniz ki: «Öyle ağlayıp sızlamak

yetmez; biraz da birşeyler yapmak gerek, biraz da birşey olmak gerek.» Fakat söyleyin bana siz Batı kafalı aydın Ruslar, sizin aranızda hak yolunda yürüyenler var mı? İsa' dan üstün tuttuğunuz doğru kişileri gösterin bana! Ama bilin ki bu halkın arasında hak yolunda giden kişiler vardır. Halkın arasında daha sizin gözünüze çarpmamış nice olumlu, güzel adamlar vardır. Biz görelim görmeyelim, hak yolundan ayrılmıyan, hak yolunda şehit düşenler çok bu ülkede. Gözü olan görür; gözleri yalnız hayvanlık örneği arayanlar tabii birşey görmezler. Ama zarar yok onlar görmesin, halk biliyor kendi içinde doğru kişilerin, doğruluğa tanıklık edenlerin var olduğunu. Gücünü bu bilgiden alıyor. Halk zamanı gelince doğru yolu bilenlerin kendini kurtaracağı umuduyla güçlü kuvvetlidir. Bir düşünün, kaç kere felâketten kurtardı bu halk bu yurdu? Günaha boğulmuş, içkiden kafası dumanlanmış, ahlâksızlık batağında yan gelip yatan bu halk değil miydi daha geçende yekvücut şahlanıp Türkler'in ayakları altında ezilen Hıristiyan Islavlar'ın yardımına koşan, Türkler'e karşı açılan savaşı kutlayan? Bu halk değil miydi? Dört elle savaşa sarıldı. Hak yolundan ayrılışının, işlediği günahların kefaretini ödemek için gerekli bir fedakârlık saydı savaşı. Rublenin değeri düşüyor, besin mallarının fiyatları artıyor diye feryadı basıp ortalığı birbirine katmadan tuttu oğullarını ölüme gönderdi. Geçen savaş günlerinde halkımızın nasıl kendini aştığını, nasıl yüceldiğini ben iyi bilirim. Liberaller bu olayın ardında yatan sebebi görmezler; görmedikleri gibi bir de işi alaya vururlar. «Bu baldırı çıplaklar takımının benimsediği bir beraberlik ülküsü, bir toplum bilinci, bir siyasal düşünce olacak ha?... Nerde o günler!» Sorarım size niçin, niçin bizim Avrupalılaşmış liberallerimiz Rus halkına böyle düşman olurlar? Niye Avrupa'da kendilerine demokrat diyenler hep halktan yana çıkar, hiç değilse halka dayanırlar da, bizim demokratlarımız çokluk soylu ailelerden gelmedir, hemen her zaman halkın gücünü ayaklar altına alan yolları tutarlar, sonunda da halkın

tepesinde despot kesilirler? Demiyorum ki biliyorlar halka düşman olduklarını; hayır, bilmiyorlar! İşin kötü yanı da bu zaten. Bilmemeleri. Bütün bu sorular sanırım sabrınızı taşıracak Bay Gradovski. Öyle ama n'apalım! Bunlar da benim gerçek bellediklerim. Elim kalem tuttukça, ağzım söz yaptıkça bu gerçekleri ortaya dökmekten geri durmıyacağım.

Şöyle bitireceğim sözümü: iş bilim yöntemini almaksa, başımızın üstünde yeri var. Yok aydınlanma ise, hiçbir Avrupa kaynağından ışık almaya ihtiyacımız yok bizim. Alsak alsak şöyle sözleri alırız: *Herkes kendi, Allah herkes için... Benden sonra Tufan...* Bizim de böyle atasözlerimiz yok mu diyeceksiniz. «Adamın yemeğini yer, sonra da amma tuzsuzdu der» gibi. Evet, halkın dilinde daha bunun gibi yüzlercesi vardır. Halk geniş kafalıdır. Gülmesini de sever. Olgun bilinç, olumsuz kavramlara her zaman açıktır. Ne var ki bunlar hep sözler, deyimler. Bunların dile getirdiği gerçeğe inanmaz bizim halkımız, alay eder onlarla. Aslında bunlar halkın bilincinin reddettiği kavramlardır. Oysa *Herkes kendi, Allah herkes için* sözü öyle mi ya? Bu söz Batı'da herkesin kabullendiği, Batılılar'ın tümünün bel bağladığı bir toplumsal davranışın ifadesi olup çıkmıştır bugün. Bütün Batılılar demeyelim de hiç olmazsa halkın tepesinde oturanlar diyelim; halkı boyunduruk altında tutanlar, toprağın sahipleri, işçilerin sahipleri diyelim, «Avrupa Uygarlığının» bekçileri! Ne yararı olacak bize böyle uygarlığın? Biz bir başka ışığın, bir başka aydınlanma kaynağının, bir başka aydınlanma amacının ardında koşmalıyız. Bunları kendi içimizde aramalıyız. Bilim başka, aydınlanma başkadır. Eğer halkımıza, halkımızın gücüne inanırsak, şimdiden bizim olan bu Hıristiyanlık ışığını belki günün birinde tam ve gerçek bir aydınlanmanın kaynağı kılabiliriz.

Söz uzadı. Bütün bu söylediklerimin eleştirilerinize bir cevap olmadığını söyleyeceksiniz. Öyle olsun. Ben de zaten bütün bunları bir önsöz sayıyorum. Önsöz, ama gerekliydi.

Konuşmamda sizden ayrıldığım noktaları bir bir ortaya döküp açıklamışsınız; herbirine neden önem verdiğinizi belirtiyorsunuz. Ben de sizin yazınızda bizi ayıran en önemli noktayı önceden gözler önüne sermeyi uygun gördüm. Herşeyden çok bu nokta üzerinde görüş ve tutum ayrılığımız bizim anlaşmamızı imkânsız kılıyor. Ama önsöz burada bitti Bay Gradovski. Şimdi eleştirilerinize geçiyorum. Söz size, araya başka konular karıştırmak yok artık.

2

ALEKO VE DERZİMORDA, ALEKO'NUN SUÇLULUK DUYGUSU. HİKÂYELER

Konuşmamı yerme bâbında şunları söylüyorsunuz:

«Aleko ve Onegin «inkârcı» kişilerdi; yalnız, Puşkin neyi inkâr ettiklerini açıkça göstermedi. «Milli gerçeği», Rus hayat anlayışının temel ilkelerini inkâr ettiklerini söylemek biraz fazla ileri gitmek olur. Puşkin'in eserinde böyle bir şeyden açıkça söz edilmiyor.»

Puşkin'in eserinde böyle bir şeyden açıkça söz ediliyor mu edilmiyor mu, bunu iddia etmek fazla ileri gitmek midir değil midir, oraya geleceğiz birazdan; önce Dmuhanovskiler üzerine söylediklerinizi ele alalım. Sözde Aleko bunlardan kaçmış; bunlardan kaçıp çingenelerin arasına kapağı atmış.

«Aslında bu eski zaman âvâreleri kendi dünyalarında dolaşıp dururken bir başka dünyayı reddeden insanlardı» diyorsunuz. «Bu tipleri anlayabilmek için başka tiplere ihtiyaç var. Puşkin bu başka tipleri yaratmadı (yine de zaman zaman öfkeyle anmadı değil onları). Puşkin'in dehası böyle karanlık uçurumlara düşmesine hiçbir zaman elvermiyecek bir dehaydı. Rus evinin bodrum katlarına doluşmuş baykuşlar ve yarasalar arasından pırlantalar gibi

yaratıklar çıkaramazdı. (İyi ama niye bodrum katları da yukarı katlar değil? (Dostoyevskil). Bunu yapan Gogol'dur; dehası Puşkin'e taban tabana ters yönde gelişen büyük yazar! Aleko'nun neden çingenelere kaçtığını, Onegin'in neden hayatından bezdiğini bize Gogol anlattı; «beyhude insanlar»ın nasıl olup da bu dünyaya geldiklerini Gogol gösterdi. Bu tipleri sonradan Turgenyev ölümsüz kılmıştır. Koroboçka, Sobakiyeviç, Skvoznik-Dmuhanovski, Derzimorda, Çıyapkin *... Bunlar hep Aleko'nun, Beltov'un, Rudin'in ve daha birçoklarının öbür yüzü, karanlık yüzüdür. Onları tanımadan, sonra gelenleri tanıyamayız. Gogol'un yarattığı kahramanların hepsi sapına kadar Rus kişileridir. Hem de nasıl! Koroboçka'nın umurunda mıydı dünyanın hazin hâli? İş pazarlığa düştü mü Skvoznik-Dmuhanovski hangi tüccarla başa çıkamazdı? Sobakiyeviç köylülerinin, köylüleri de onun ne mal olduğunu iyi bilirdi. Tabii bunlar ne Aleko'nun, ne de Rudin'in anlıyacağı şeylerdi. Fırsatı ele geçirir geçirmez kaçıp gittiler. Aleko çingenelerin yanına; Rudin, Paris'e, yabancısı olduğu bir ülkü uğrunda canını vermeye.»

Kaçıp gittiler demek? O kadar basit demek? Ne de kolay söylüyorsunuz bunu! Sizin için her şey o kadar kolay, o kadar düzenli ki, Bay Gradovski! Her sorunun cevabını biliyorsunuz. Ağzınız da doğrusu iyi lâf yapıyor. Yalnız nasıl oldu da bütün bu Gogol kahramanlarının Rus olduklarını ağzınızdan kaçırdınız? «Rus, hem de ne Rus!» diyorsunuz, değil mi? İyi ama bunun bizim tartışmamızla ne ilgisi var? Onların Rus olduklarını bilmiyor muyuz sanki Aleko ve Onegin de Rus'tu; siz de, ben de Rus'uz; Rudin de Rus'tu, sapına kadar; bakmayın siz Paris'e kaçıp kendine yabancı bir ülkü uğrunda can verdiğine Hem zaten bu ülkünün ona yabancı olduğunu siz söylüyorsunuz. Bence öyle yaptığı için Rus'tur Rudin. Paris'te uğrunda canını verdiği ülkünün hiç de yabancısı değildi. Onun yerinde bir

---

* Gogol'ün gerçekçi bir gözle işlediği tipler.

İngiliz ya da Alman olsaydı yabancısı olurdu belki, ama Rudin değildi. Bir Avrupa ülküsü, bir dünya ülküsü, bir insanlık ülküsü bir Rus'a yabancı olmaktan çoktan çıkmıştır. Rudin'in en kendine özgü yanıdır bu. Rudin'in içine düştüğü trajik durum kendi yurdunda yapacak iş bulamamasından doğdu; Rudin o yüzden gitti bir yabancı ülkede öldü. Ne ki gittiği yerin hiç de sizin dediğiniz kadar yabancısı değildi. Diyeceğim, mesele şu: bütün o Skvoznik-Dmuhanovskiler, bütün o Sobakiyeviçler filan hepsi Rus, Rus olmasına; ama şımarık Ruslar onlar, topraktan köklerini koparmış kişiler. Halkı yalnız bir yüzüyle tanırlar, öbür yüzünden haberleri bile yoktur. Bütün mesele burada. Halkın kendi bilinci olabileceğini, halkın özlemleri, dilekleri olabileceğini hiç düşünmediler. O kadar aşağılık bir şeydi halk onların gözünde. Arada bir nüfus sayımı yapılmasaydı halkın canlı olduğunu bile inkara kalkarlardı. «Sobakiyeviç köylülerini çok iyi tanırdı» diyorsunuz. Nerde! Sobakiyeviç'in Proşka'da gördüğü tek şey günde kaç saat çalışabildiğiydi, Proşka'nın işgücünü Çiçikov'a satmak için! Skvoznik-Dmuhanovski'nin bakkalı çakkalı pek iyi idare ettiğini söylüyorsunuz. Allahımın işleri! Beşinci perdede hakimin diskurunu bir daha okuyun. İnsan köpeklere söyler o lafları, insanlara değil. Bu mudur sizce bir Rus'u evirip çevirmenin yolu? Sahiden siz bu davranıştan yana mısınız? İş buraya vardıysa indir adamların suratına yumruğu daha iyi, saçlarını sakallarını yol daha iyi. Ben çocukken bir gün ana yolda Çarın Habercilerinden birine rastgeldiydim. Güzelim üniformalar içinde cakasından yanına varılmıyordu. Troykanın sürücüsü kan revan içerisinde kalmış atları kırbaçlarken öteki de habire sürücüyü yumrukluyordu. Haberci doğma büyüme Rus'tu tabii. Gelgelelim karşısındakini bir türlü adam yerine koyamıyordu; öylesine körleşmiş, öylesine halktan kopmuştu. Köylüden bir şey mi istiyorsun? İndir tekmeyi! Oysa bütün hayatı postacı yamakları, köylüler arasında geçmişti. Ne umuru? Üniformasının sırma şeridi, kafasındaki kuş tüylü şapka, subay

rütbesi, cilâlı deriden Petersburg çizmeleri adamın gözünde yalnız Rus köylüsünden değil, bütün Rusya'dan daha değerliydi. Ömrü billâh Rusya'yı bir baştan ötekine geçip durmuştu, koca Rusya'da yumruğuna, tekmesine hedef kıldığı zavallı köylülerden başka gözüne bir şey ilişmemişti. Onun için Rusya demek kendi üstleri demekti; onların dışında birşey varmış yokmuş umurunda bile değildi. Evet, Rustu o adam da; ne ki «Avrupalılaşmış» bir Rus'tu. Aydınlanmak için değil, gününü gün etmek için Avrupalılaşma yolunu tutmuştu. Çok öyleleri... Sorumsuzluğun, gününü gün etmenin bu çeşidi bizde ötedenberi Ruslar'ı Avrupalılaştırmanın en kestirme yolu sayılmıştır. Belki de habercinin oğlu günü gelir bir profesör olur. Profesör ya! Patenti üstünde Avrupalı!

Onun için, Bay Gradovski, Gogol'un kahramanları Rus halkını iyi tanırdı filan gibi lâfları siz bir yana bırakın şimdi. Puşkin, Komiyakov, Samarin, Aksakov olmayaydı biz Rus halkını nerden tanıyacaktık? (Onlardan önce de halkın bilincinden söz edilmişti edilmesine ya, hani şöyle söz gelişi edilmişti, o kadar). Sonra bu yazarlar «ulusal gerçek»ten söz etmeye başlayınca apışıp kaldı herkes. Bunlar da nerden çıktı şimdi dediler. Bu saralılar, bu budalalar! Bu «miskin jurnalcılar!» Jurnal ya! İlk ortaya çıkıp düşüncelerini dile getirdiklerinde herkesi bir kuşkudur aldı. Hele liberallerde büsbütün şafak attı. «Tabiî niyetleri bizi jurnallamak!» Siz söyleyin, liberallerin Islavcılık'tan anladıkları bugün bile bundan başka birşey midir?

Sözü uzatmayalım. Size kalırsa Aleko bir Derzimorda'dan kaçıp kurtulmak için gitmiş çingenelere yanaşmış. Diyelim ki doğrudur bu. Yalnız işin kötüsü, Bay Gradovski, siz de Aleko'ya hak verir gibisiniz. «Çingenelere yanaşmayıp ne yapacaktı? Kim olsa Derzimorda'dan tiksinirdi. Öyle ama Aleko da Onegin de kendi yollarında birer Derzimorda'ydılar. Birçok bakımdan onun daha da kötüsüydüler. Ayrıldığımız tek nokta budur. Ben onları hiç de suçlu görmüyorum; içine düştükleri çıkınazın trajik yanını iyi

biliyorum çünkü. Sizse kaçıp gittiler diye onları göklere çıkarıyorsunuz. «Böyle ulu, ilginç insanlar nasıl olur da o canavarlarla koyun koyuna yaşıyabilirdi?» Demek öyle? Ama yanılıyorsunuz. Aleko, Onegin köklerini topraktan koparmadılar diyorsunuz, halkın gerçeğini inkar etmediler diyorsunuz. Dahası var: «hiç de mağrur değillerdi» diyorsunuz, o kadar ileri gidiyorsunuz. Oysa kibir, yaşadıkları soyut hayatın, kendilerini topraktan ayırmalarının en kestirme, en mantıki, en kaçınılmaz sonucuydu. Toprağı tanımadıklarını inkar edemezsiniz. Kapalı kutuda yetişmiş adamlardı ikisi de; Rusya'yı Petersburg'da çalıştıkları dairenin penceresinden görüp tanıdılar. Halkla aralarındaki ilişki toprak sahipleriyle kölelerin ilişkisiydi. Diyelim taşrada köylülerin arasında yaşadılar. Çocukluğumun habercisi de postacı yamaklarıyla düşe kalka ömür tüketmişti. Ama ona sorsan, köylü dediğin sille tokat dövülecek, anasına avradına sövülecek biriydi işte, başka neydi ki? Aleko ve Onegin kibirli adamlardı, Bay Gradavski, sabırsız adamlardı, Rusya'ya tahammülleri yoktu. Halktan ayrı düşmüşlerdi çünkü; halkın sırtından geçinen insanlardı. Tek bağlandıkları Avrupa uygarlığıydı, ona da babalarının mirasına konar gibi hazır konmuşlardı. İkiyüz yıldır Rusya'da aydın kişiler gelişmelerin belli bir dönemine vardıktan sonra hiçbir iş görmez hazır yiyiciler olmuşlardır. Bu da halktan, topraktan nasıl kopmuş olduklarını gösterir. Aleko, Derzimorda yüzünden perişan olmadı; Derzimorda'yı anlayamadığı, kendi köklerini bilemediği için perişan oldu; Derzimorda'yı anlamaya gayret etmeyi kibirine yediremedi de onun için. Yurdunu bir türlü anlayamadığı için orada çalışamaz oldu. Üstelik yurdunda bir iş görülebileceğine inananları aptal yerine koydu, hepsini Derzimorda ile bir tuttu. Âvâre beyimiz yalnız Derzimorda'nın karşısında hindi misali kabarmakla kalmıyor Rusya'yı toptan kendine yakıştırmıyordu. Rusya'da kölelerden, Derzimorda'lardan başkasıyla yüzyüze gelemeyeceğini aklına koymuştu bir kere. Rusya'da Derzimorda'dan daha soylu insanlar yok muy-

du? Vardı tabii. Aleko'lar, Oneginler! İnsan buraya vardıktan sonra kibir kendiliğinden gelir. Soyut ortamlarda gözleri kimseyi görmeden yaşayan adamlar giderek kendi soylu kişiliklerinden ötürü, hiçbir yanlarını anlayamadıkları uğursuz Derzimordalar'a üstün olmalarından ötürü kendi kendilerine hayran olmaya başlarlar. Aleko ve Onegin kibirli kişiler olmayaydılar, kendilerinin de birer Derzimorda olduğunu görürlerdi. O zaman Derzimordalar'la aralarında bir anlaşma, bir uyuşma yolu bulunabilirdi belki. Ne ki bu adamların halka karşı tutumları kibirli olmalarından çok halktan nefret etmelerinden ileri geliyordu.

Tabii bunların hiçbirine inanmazsınız siz. Tam tersi. Aleko'lar'ın, Oneginler'in de bir takım tatsız yanları olduğunu söylemeden önce beni dar görüşlülükle suçlayıp yeriyorsunuz. Bir matahmış gibi bu yaptığınız! Ne diyorsunuz? «İlletin sebeplerine göz yumup belirtilerini iyi etmeye kalkışmak hiç de akla yakın bir davranış değildir.» Sözde ben «eğ başını önüne mağrur kişi!» derken Aleko'yu yalnız kişisel özellikleri yönünden kötülüyormuşum; öyle yapıp asıl meseleye yan çiziyormuşum. «Sanki bütün mesele mağrur kişilerin, gönüllerini alçaltmak istemiyenlerin kişisel özellikleriymiş!» «Mesele» diyorsunuz, «avarelerin neyle böbürlendiklerinde bitmiyor. Öbür sorunun cevabını bir türlü bulamıyoruz: Neyin önünde başlarını eğeceklerdi?»

İleri geri konusmak diye buna derler! «Avareler»in toplumda tarihî gelişmenin bir sonucu olduğunu konuşmamda açıkça belirttiydim sanıyorum. Demek ki bütün suçu onların kişiliklerine yüklemiyorum. Konusmamı okudunuz. Basıldı, yayınlandı, değil mi? Niye şimdi tutup da benim sözlerime bambaşka bir anlam katıyorsunuz? «Eğ başını önüne...» parçasını yazınıza aldıktan sonra bakın ne diyorsunuz:

«Bay Dostoyevski bu sözleriyle inançlarının en katmerlisini dile getirmektedir. *Karamazof Kardeşler* romanı yazarının en kuvvetli ve en zayıf yanıdır bu. Burada yüce

bir din ülküsüyle, kişi ahlâkı üzerine savrulan yaman bir suçlamayla karşılaşıyoruz; fakat toplumsal ülkülerin adı bile geçmiyor.»

Bundan sonra da bir acele «Hıristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme» ülküsünü yerıneye koyuluyorsunuz. «Kişisel olgunluk»tan ne anladığınıza sıra gelecek, biraz bekleyin Bay Gradovski; önce iddialarınızın ardında yatan kaygunun ne olduğunu göstereceğim size. Siz bana «avare»yi suçladığım için kızmıyorsunuz, avareyi kişisel olgunluk örneği saymadığım için, ondan başkasının sağlıklı bir Rus olamayacağına, olmaması gerektiğine inandığım için kızıyorsunuz. Aleko'nun ve Onegin'in de çirkef yanları olduğunu kabul ediyorsunuz ya, işin numarası bu. Nedendir bilinmez açığa vurulsun istemediğiniz «avareler» kanınızca sapasağlam, olgun kişilerdir; hiç değilse Derzimordalar'dan kaçtıkları için olgunluğun en yüksek katına varmış kişilerdir. Biri onlarda en ufak bir kusur görmesin, küplere biniyorsunuz. Ne diyorsunuz? «Kibirleri yüzünden perişan olduklarını, ulusal gerçeğin karşısında boyun eğmediklerini ileri sürmek saçmalıktır». Sonra da galeyana gelip köleleri serbest kılanların onlar olduğunu iddia ediyorsunuz. Bakın ne diyorsunuz:

«Daha da ileri gideceğim, diyeceğim ki: bu avarelerin en iyilerinin gönlünde yüce bir ülkü yer ettiyse, bu ülkü halkı koruma ülküsüydü. En nefret ettikleri şey halkı boyunduruk altında ezen kölelikti. Halkı kendi bildikleri gibi sevmiş, kölelikten kendi bildikleri gibi nefret etmiş olabilirler. Sevgilerinde ve nefretlerinde Avrupalılar gibi davranmış olabilirler. Fakat Rus toplumunu köleliğin kaldırılmasına hazırlayan onlar değil miydi? Ellerinden geldiği kadar onlar da «ana yurtlarına» hizmet ettiler. Önce hürriyet peygamberleri, sonra da barış habercileri olarak.»

Tam üstüne bastınız, Bütün mesele burada. «Avareler»in kölelikten kendi bildikleri gibi, Avrupalı kişiler gibi nefret etmelerinde. Ben de bunu diyorum. Bu adamlar Rus köylüsünü sevdiklerinden nefret etmediler kölelikten. On-

Avare kişiler Rus köylüsünün anasını ağlatmakta başkalarından aşağı mı kaldılar sanki? Madem toplum şartları karşısında duydukları acı onları çingenelerin kucağına ya da Paris'de barikatların ardına kaçıracak kadar dayanılmaz bir acıydı, neden tutup ta köylülerini serbest kılmadılar? Neden topraklarını köylülere dağıtmadılar? Toplum acısını hiç değilse kendi sorumlulukları ölçüsünde gidermeye neden savaşmadılar? Engel neydi? Doğrusu öyle yapanlara pek rastgelmedik. Oysa toplum üzerine ileri geri sözlerden geçilmiyordu o günlerde. «Onları perişan eden çevreleriydi. Kaldı ki, niye sermayelerini elden çıkaracaklardı?» İyi ama niye sermayelerini elden çıkarmıyacaklardı, madem köylülerin hâline üzülmekten barikatlara koşmaktan başka çareleri kalmamıştı? Meselenin can damarı budur. Paris'in kuytu köşeciklerinde de insana para gerek. Aç karnına, parasız pulsuz, barikatlarda nöbet beklemeye bile dayanamaz insan. Köylüler ne güne duruyor? Göndersinler öşürü! Kimi «avare» de işin daha kolayını bulurdu. Köylülerini haraç mezat satıp, rehine verip paraları topladıkları gibi soluğu Paris'te alırlardı. Orada sermayeyi ilerici dergilere yüklerler, yalnız Rus köylüsünü değil, bütün insanlığı kurtaracak fikirlerin yayılması uğrunda harcarlardı. Rus köylüsünün hâline yanıp yakılıyorlardı diyorsunuz, değil mi? Nerde! Şu kadar olsun köylüyü taktığı yoktu bu adamların; dünyada kölelik müessesesinin sürüp gitmesine üzülüyorlardı. Gönüllerini dağlıyan acı da soyut bir acıydı. Böyle şey olmaz, diyorlardı; uygarlığa uymaz bu! *Liberté, Egalité, Fraternitè!* Rus köylüsünün haline gelince, o büyük adamların hiçbirinin yüreğini öyle dayanılmaz işkencelere salmadı Rus köylüsünün hâli. Eski günlerin aydın, pek aydın kişilerinin ne düşündüklerini ben iyi bilirim, dün duymuşum gibi hatırımdadır. «Şüphesiz kölelik kötü şey» diye birbirlerinin kulağına fısıldarlardı, «ama aslına bakarsan, bizim millet de millet mi yani? Hani 93 yılının Paris halkı gibi mi şimdi? Bu halk alışık köleliğe.

Suratı desen köle suratı, vücudu desen köle vücudu. Doğrusu adam kırbaçlamak kötü şey, genel olarak. Ama gel de sen bir Rus'u dövme şimdi, Allah hakkı için!.....» «Rus köylüsünü kırbaçlayacaksın. Yok, başka yolu bunun. Rus köylüsü kırbaç yemesin, üzüntüsünden solar gider zavallı. Bizim millet böyle işte, n'apalım!» Yemin ederim gençliğimde aydın mı aydın adamların ağzından kendi kulaklarımla duyduğum sözlerdir bunlar. «Katı gerçek» dedikleri budur. Belki de Onegin uşaklarını dövmezdi. Olacak şey değil ya bu, neyse, dövmezdi diyelim. Ama Aleko? Hem de nasıl dövmüştür! Zalimliğinden değil tabii, merhametinden, iyilik etmek istediğinden. «Dövülmek istiyor kerata! Hergün bir öğün kötek yemese olmaz. Kendi gelir ister! Aman gözünü seveyim, Bey, bir kırbaçlayıver beni, n'olur! Kırbaçla da adam olayım. Son günlerde pek şımardım! Siz söyleyin şimdi, n'apar insan böylesine? Eh, madem istiyor gönlü olsun bari. Basarım sopayı, olur biter.»

Tekrar ediyorum, köylünün karşısında bu adamların mide bulantısına tutulduğu olurdu, öyle nefret ederlerdi köylüden Sonra o küçük düşürücü hikâyeler köylüler hakkında... Ağızdan ağıza dolaşan o küçük düşürücü, acık saçık hikâyeler. Köylünün köle ruhu, köylünün tapınma ihtiyacı, papazı, karısı... Özel hayatları kerhane hikâyelerine konu olacak adamların ağzındaydı hepsi. Şüphesiz bu ahlak düşüklüğü her zaman kötü adamlar olduklarından değildi: çoğu zaman son moda Avrupa göreneklerini benimsemekte ölçüyü biraz fazla kacırmalarından ileri geliyordu. Avrupa göreneklerini biz Ruslar tabii kendimize göre yorumlıyacaktık, onlara Rus'un taşkın hevecanlarından bir şeyler katacaktık. Rus olur da adam, her tarakta bezi olmaz mı? Tarifsiz acılar içinde kıvranan bu Rus avareleri çoğu kez böyle azgın adamlar olurdu, Bay Gradovski. Rus köylüsü hakkında uydurulan o küçük hikâyeler de her zaman bu avarelerin kölelik yüzünden çektikleri toplumsal acıyı soyutlaştırmaya, evrensel kılmaya, öylece dindirmeye yaramıştır. Acının böyle soyut ve evrensel olanı

bir yerde hayata çeşni verir; adamın kendi ahlak güzelliği, toplumsal düşüncelerinin yüceliği karşısında duyduğu hayranlığı besler. Maddi ihtiyaçlara gelince, onca köylü babalarının hayrına mı çalışıp çabalıyordu dersiniz?

O günleri yaşıyan birisi geçenlerde bir dergide zamanın ileri gelen liberal kodamanlarıyla bir Rus köylü kadını arasında yer alan karşılaşmanın hikâyesini anlattıydı. 1845 yılı yazında kalabalık bir konuk topluluğu Moskova yakınlarında şahane bir kır evinde bir araya gelirler. Hazır bulunan bir görgü tanığının dediğine göre konuklara «devasa ziyafetler» çekilir. En insancıl profesörlerden, güzel sanatların ve daha başka konuların en yaman amatörlerinden, uzmanlarından tutun da, en tanınmış demokratlara, ünleri dünyaya yaygın siyaset bilginlerine, eleştirmenlere, yazarlara, kolej mezunu kadınlara kadar, «avareliğe» tarih huzurunda hak kazanmış kimi arasanız oradadır. Bir ara (herhalde şampanyalı, keklikli bir ziyafetten sonra olacak) hep birlikte yürüyüşe çıkarlar. Tarlanın birinde kuytuda ekin biçen bir köylü kadına rastgelirler. Hasat vakti tarlalarda çalışanların anası ağlar, öyle yorucu bir iştir o. Kadınlı erkekli köylüler sabahın dördünden aksam karanlığı basana kadar çalışır dururlar. On iki saat hiç durmadan, iki büklüm ot biçmek nedir bilmezsiniz siz. Güneş de bir yandan cehennem ateşi gibi dalar adamın beynini. Hasat yapan köylü kadınlar da bir kere ekinin içine daldı mı pek göze görünmezler. İşte tam o sırada bizimkiler bu kadınlardan biriyle yüzyüze gelirler. Kadıncağızın üzerinde «pek primitif bir kostüm» var, yani sizin anlayacağınız iç fanilâsından başka birşey yok. Olur mu bu simdi? İnsan onurunun böyle ayaklar altına alındığı nerede görülmüştür? O anda öfkeli bir ses duyulur: «Rus kadını gibi utanma duygusundan yoksun olanı yoktur ki zaten!» Tabii gerisi malum: «Yalnız Rus kadınının karşısında insan hiçbir şeyden utanmaz». Oracıkta bir tartışmadır açılır. Gerçi Rus kadınından yana çıkanlar da olur; olur ya böyleleri olacağına hiç olmasın, daha iyi. Hem zaten bütün o söy-

lenenlerle kim, nasıl başa çıkabilir ki! Avareler hep bir ağızdan nutuk çekmeye başlarlar. Aman Allahım! O ne sözler, o ne yargılar! Susuzluklarını şampanyayla gideren, midye dolmalarını hapur hupur mideye indiren adamlar bunlar! Masrafı karşılayan kim? Canını dişine takıp çalışan köylü kadın tabii. O kadın orda sizin için didiniyor, siz evrensel acının pençesinde kıvranan beyoğulları! Yediğiniz yemeklerin parası onun cebinden çıktı. Ne sandınız ya? Güneşin alnında kan ter içinde kalmış çalışırken, biraz serinlemek için urbalarını çıkarıp gömleğiyle kaldı diye utanmaz oluyor, öyle mi? «Bütün kadınların en hayasızı» ha? Ah sizi gidi melek sütü emmiş adamlar sizi! «Paris'in kuytu köşeciklerinden», o «minik şenlikler şehrinden» ne haber? Hatırlaması bile gözlerinizi çakmak çakmak kılıyor. Unuttunuz mu o tatlı şarkıyı?

Ma commère, quand je danse
*Comment va mon cotillon?**

Piliç gibi kızlar eteklerini şöyle dizlerinin üstüne çekivermesin, kalçalarını şöyle bir titretmesin, ooh! gel keyfim gel! Ağzı süt kokan Rus beyimiz gücenirler mi dersiniz? Nerde! Zevkten dört köşe olmuştur. «Şu zarafete baksana sen monşer! Kankan, o «ne» ürperti öyle! Paris inceliği işte, başka nerde var ki? Ama şu bizim cadaloz Rus karısı yok mu o? Kadın değil ağaç kütüğü mübarek!» Rus köylüsünün, Rus halkının mide bulandırıcı olduğu kanısı değil bu artık; köylünün karşısında gerçekten duyulan dayanılmaz bir mide bulantısı. Tabii, tabii bilinçsiz bir tiksinme bu, beylerimiz ne duyduklarının pek farkında değiller. Ne olursa olsun, Bay Gradovski, ileri sürdüğünüz bu önemli nokta üzerinde düşüncenize katılamıyorum. «Toplumu köleliğin kaldırılmasına hazırlayan onlar değil miydi?» Soyut lafazanlıklarıyla belli bir yere kadar, davaya hizmetleri do-

* Bak cicim, bak, nasıl da uçuyor fistanım
Havaya kaptırdım mı kendimi!

kundu; toplumsal acılarını ise belli kurallara aykırı gitmemeğe bilhassa dikkat ederek dile getirdiler. Özledikleri düzene pekalâ uygun bir tutumdu bu; işe yarar yanı yok değildi. Gelgelelim köylülerin boyunduruk altından kurtulması için çalışanlar, bunun için çalışanların yardımına koşanlar sizin avarelerinizden çok Samarin** gibi kimselerin izinden gidenler oldu. Sizin avarelerinize hiç mi hiç benzemeyen bu Samarinler kolları sıvayıp işe giriştiler. Sayıları hiç de az değildi. Tabii siz tek kelimeyle bile olsa anmazsınız onları. Avarelere gelince, bilindiği kadarıyla onlar çok geçmeden bu işten sıkılmaya başladılar. İlgilenmez oldular konuyla. Her biri bir köşeye çekildi. Başka türlü davransalardı zaten avare olmazlardı. Hükümetin köle başına ödediği ödenekleri cebe indirdiler; malda mülktü, topraktı, ormandı ne varsa haraç mezat tüccarlara, vurgunculara sattılar, alıp başlarını gittiler. İş yarıcılara kaldı. Tabii siz işin bu yanını görmezsiniz bay profesör. Ama ben n'apayım yani? Gözünüzün nuru, üstün, liberal kafalı Rus'un bir zamanlar örnek alınacak bir Rus olduğunu, şimdi de öyle olduğunu, hep öyle olacağını nasıl kabul ederim ben? Geçen şu otuz, kırk yıl bu adamlar bu topraklarda pek az ipe sapa gelir iş görmüşlerdir, bunu bilesiniz. Benim sözlerimdeki gerçek payı da sizin o eski günlerin yaman kişileri adına okuduğunuz gazellerden çok daha büyüktür.

** Samarin, Islavcıların ünlü önderlerinden biriydi.

3
YARIMLAR

Şimdi «Hıristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme» konusundaki düşüncelerinize, bir de toplumsal ülküler, hele «siyasal müesseseler» yanında bu kavramın pek yetersiz kaldığı görüşüne sıra geliyor. Bunun aramızdaki en önemli anlaşmazlık noktası olduğunu siz de daha ilk baştan söylüyorsunuz. Bakın ne diyorsunuz:

«Bay Dostoyevski ile aramızdaki görüş ayrılığının en önemli noktasına geldik dayandık. Bay Dostoyevski bizi ulusal gerçeğin, ulusal emellerin önünde saygı duruşuna çağırırken bu gerçeğin ve bu emellerin ötedenberi hazır, pekişik, ölümsüz olduğunu varsayıyor. İzin versin de kendisine bunun tam tersinin doğru olduğunu söyleyeyim. Halkımızın *toplumsal* ülküleri daha *oluşma ve gelişme* devresindedir. Büyük bir ulus olmaya hak kazanmak için bu halkın çok çaba göstermesi gerekecektir.»

Gerçekle, ulusal emellerle ilgili iddialarınızı bu yazının başında zaten cevaplandırmıştım. Siz bu gerçeğin, bu emellerin Rusya'nın siyasal ülkülerinin gelişmesi için hiç de yeterli olmadığı kanısındasınız. Din başka şey, siyasal çaba başka şeymiş gibi konuşuyorsunuz. Elinize geçirdiğiniz bilim bıçağıyla yaşıyan, canlı bir bütünü ikiye bölüyorsunuz, sonra da geride kalan yarımlar arasında hiçbir ilişki, hiçbir bağımlılık olmadığını iddia ediyorsunuz. Gelin konuyu biraz daha derinden ele alalım, bu yarımları ayrı ayrı inceleyelim, bakalım nasıl bir sonuca varacağız. Gelin önce «Hıristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel ol-

gunluğa erme» yarımına bir göz atalım. Diyorsunuz ki:

«Bay Dostoyevski insanları kendilerini tanımaya, gönüllerini alçaltmaya çağırıyor. Muhakkak ki büyük küçük her işin başında Hıristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme gereği gelir. Fakat Hıristiyan anlamında olgunluğa varmış insanların, ister istemez olgun bir toplum kuracakları demek değildir bu.

Saint Paul kölelere de, kölelerin sahiplerine de aralarındaki bağlar üzerine öğütler verdiydi. Köleler de, sahipleri de Saint Paul'un sözlerine kulak verebilirlerdi, verdiler de. *Kişi olarak* hepsi gerçekten Hıristiyandı. Gelgelelim, kölelik bundan ötürü doğrudur diyemeyiz. Kölelik yine de ahlaka uymayan bir müesseseydi. Bay Dostoyevski de, hepimiz gibi, hayatında nur yüzlü Hıristiyanlar tanımış olabilir. Kimi toprak sahibi, kimi rençberdi belki bunların. Ama bu, Allah'ın gözünde köleliğin her zaman korkunç bir şey olmadığı demek değildir. Köleleri serbest kılan Büyük Kurtarıcı Çar yalnız kişi ahlâkının değil, toplum ahlâkının da sözcüsü olarak ortaya çıktı. Belki şimdi olduğu gibi eskiden de iyi yürekli insanlar vardı; fakat toplumsal bir ahlâk görüşü daha doğru dürüst belirmemişti.

Kişi ahlâkı ile toplum ahlâkı aynı şeyler değildir. Onun için de fertlerin kişisel olgunluk katına ulaşmaları hiç bir zaman bir toplumu olgun kılmaya yetmez. 1800 yılından bu yana bir takım adamlar ortaya çıktı, insanları gerçek Hıristiyanlar gibi birbirlerini sevmeye, alçak gönüllü olmaya çağırdı diyelim. Bu yüzden Koroboçka'lar, Sobakiyeviç'ler adam olmaya başlamış olsalardı bile, köleliğin kaldırılması bir bununla gerçekleşebilir miydi? Gerekli siyasal disiplin olmadan kölelik ortadan kalkar mıydı? Tam tersi. Koroboçka fırsat bu fırsat deyip hemen sahici bir Hıristiyan olduğunu, köylülerine «analık» ettiğini ispata kalkışır, kim ne derse desin bildiğinden şaşmazdı.

Toplum düzeyinde halkın kalkınması insanın «kendini kollamasıyla,» insanın «gönlünü alçaltmasıyla» gerçekleşemez. İnsan bir çölün ortasında ya da Okyanusun göbeğin-

de bir ıssız adada tek başına kalınca da kendini kollayabilir, hırslarına, isteklerine gem vurabilir. Toplum içinde insanlar birbirleriyle haşır neşir olarak, birbirlerini kollayarak, birbirlerini gözeterek gelişip olgunlaşırlar. Onun için bir toplumun olgunluğa ermesi toplumun siyasal müesseselerinin olgunluğuna çok büyük bir ölçüde bağlıdır. Siyasal müesseselerin elinde insanlar iyi Hıristiyanlar olmasalar bile, iyi yurttaşlar olurlar...»

Doğrusu, Bay Gradovski, pek şatafatlı sözler ediyorsunuz. Bakın «Hıristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme» kavramının baya canına okumuşsunuz. Anlaşılan dünya işlerinde hiç yeri yok bu kavramın. Olsa da, yok gibi bir şey, o kadar az. Sonra pek tuhaf bir Hıristiyanlık anlayışınız var sizin. Koroboçka ve Sobakiyeviç gerçekten Hıristiyan kişiler olup çıktılar diyelim - gerçek Hıristiyanlıktan söz açan sizsiniz - köleliğin kalkmasına razı olurlar mıydı acaba? Doğrusu pek kurnazca bir soru, Bay Gradovski; cevabını da hemen kendiniz veriyorsunuz: «Hayır! Koroboçka'ya doğru yolu göstermek imkansızdır, sahiden Hıristiyan olsa bile...» Ama sorunuza benim vereceğim cevap o değil ki! Koroboçka gerçekten Hıristiyan olabilseydi, gerçekte Hıristiyan olsaydı topraklarında kölelere rastgelmezdiniz hiç, telâşa düşmenize hiç sebep kalmazdı. Kölelerinin tapusu kasasında dursaydı da bir şey değişmezdi. Gelgelelim, Koroboçka doğma büyüme Hıristiyandı, değil mi? Yani sözünü ettiğiniz o yenigün peygamberlerinin insanlığa sunacağı Hıristiyanlık, şu ötedenberi bildiğimiz Hıristiyanlık'tan başkası değil; yalnız daha bir güçlenmiş, daha bir olgun kalıba girmiş. Hani nerdeyse Hıristiyanlık ülküsünün doruğuna varmış bir Hıristiyanlık, değil mi Bay Gradovski? Öyle ya! Kölelikti, sahiplikti olur muydu o zaman?

İyi ama Hıristiyan olmak nedir, birazcık bilir de insan öyle konuşur! Koroboçka sahiden Hıristiyan olduktan sonra köylüleri köleymiş, değilmiş ne önemi var? Hıristiyan olsa, Koroboçka köylülerinin «anası» olur, onları kendi ev-

lâtlarından ayrı tutmazdı. «Ana»nın göründüğü yerde «hanım»dan eser kalmaz. Öyle bir şey olsa hanım da, köle de, güneş çıkınca dağılan sabah sisi gibi ortadan kaybolup giderler, yerlerini yepyeni insanlar alırdı. Bu insanların aralarındaki ilişki yepyeni bir ilişki olurdu; hiçbir yerde görmediğimiz bir ilişki olurdu. Hiç beklenmedik bir olayla yüz yüze gelirdik. *Her yerde* gerçek Hıristiyanlar belirirdi, bugün oraya buraya dağılmış oldukları için kimsenin farkına varmadığı insanlar. Bu akıl almaz hayal *sizin* hayâliniz Bay Gradovski, işe siz başladınız; sonuçlarına da katlanmanız gerek. İsterseniz ben size söyleyeyim; öyle bir durumda Koroboçka'nın köylüleri kendiliklerinden, «yok övle şey» derlerdi, «biz Koroboçka'yı bırakıp gitmeyiz.» Sebebi basit: her insan kendisi için en iyi olanı arar. Koroboçka'nın köylüleri onları sevgiyle bağrına basan, onlara hem hanımlık hem de analık eden insana, o sizin müesseselerinizi tercih ederler miydi sanıyorsunuz? Daha da ileri gidip size diyebilirim ki, Saint Paul zamanında köleliğin var olmasının tek sebebi o çağlarda dinin tam olgunluğa varmamış olmasıydı Saint Paul kendisi buna tanıklık ediyor. O günlerde kendi başlarına olgunluk katına varanların köleleri yoktu. Olamazdı ki! Herbirinin gözünde köleler kardeş olmuştu İnsan öz kardeşini kendine köle eder mi? Tabiî size kalsa bütün bunlardan çıkarılacak sonuç birdir: Hıristiyanlığın bu alanda kısır kalmış olduğu. Diyeceğim, sizce Saint Paul'un sözleri köleliği doğru kılmadı. Öyle ama sizin gibi daha bir sürü akıllı, bilgili insan, özellikle Avrupalı tarihçiler köleliği haklı çıkardı diye Hıristiyanlığı kötülemişlerdir. Meseleyi hiç mi hiç anlamadıkları bundan belli. Mısırlı Meryem'in köleleri olabileceğini, köleleri olsa bile onları serbest bırakmak istemeyeceğini bir düşünün siz! Saçmalık değil de ne şimdi bu? Hıristiyanlık'ta, gerçek Hıristiyanlık'ta hizmet edenler ve efendiler her zaman olacaktır; ama Hıristiyanlık'tan, olgunluğa ermiş Hıristiyanlık'tan söz ediyorum. Birine hizmet etmekle insan köle olmaz. Saint Paul'un gezilerinde Timoti, Saint Paul'e hizmet

ettiydi. Alın Paul'un Timoti'ye yazdığı mektubu okuyun. Bir köleye, hatta bir hizmetkara yazılmış mektup mudur o? Paul'un kendi öz evlâdı, sevdiği oğluydu Timoti. Hizmetkar ve efendi gerçek Hıristiyanlar oldukları zaman aralarındaki ilişki işte böyle bir ilişki olacaktır. Hizmet edenler olacak, efendiler olacak; fakat efendiler hizmet edenlere sahip çıkmayacak, hizmet edenler efendilerin kölesi olmayacak. Geleceğin toplumunda bir Kepler'in, bir Kant'ın, bir Shakespeare'ın geldiğini düşünün. Bütün insanların yararına hayırlı sonuçlar verecek bir iş üzerinde çalışıyorlar. Herkes onları sayıyor, gördükleri işin önemini takdir ediyor. Gelgelelim, işini bırakıp odasına çeki düzen vermeye Shakespeare'ın vakti yok. Hiç şüpheniz olmasın, bir başka yurttaş gelip ona hizmet edecektir, kendi isteğiyle. Kendi isteğiyle gelip Shakespeare'ın odasını düzene sokacaktır. Bunu yaptı diye şimdi bu adam aşağılık bir adam mı oldu? Köle mi oldu? Asla! Biliyor ki Shakespeare topluma kendinden çok daha yararlı bir kimsedir. «Ünün, şanın ulu olsun!» diyecektir ona. «Seve seve sana hizmet ederim. Sana hizmet edip karınca kararınca topluma yararlı olmak isterim. İşine bol vakit ayırınanı sağlamak bundan böyle benim işim olacak; ama ben köle değilim. Hattâ senin, ey Shakespeare, dehanla benden üstün olduğunu kabul edip senin hizmetine koşmakla, ahlak ölçüsünce senden hiç de aşağı kalmadığımı, insan olarak senin ayarında olduğumu işte ispat ediyorum!» Kaldı ki bu adam bütün bunları söylemeyecek bile, çünkü o zaman böyle bir mesele olmayacak ortada. Kimsenin aklından bile geçmiyecek böyle şeyler. Çünkü herkes yeniden dünyaya gelecek, herkes İsa'nın çocukları olacak, eski çağların hayvan tabiatı ayaklar altına alınacak. Bu da bir hayal diyeceksiniz. Ne ki hayal kuran ilk ben değildim, sizdiniz; Hıristiyan olgunluğuna erdiği halde çocukları kendine köle tutan, kölelerini koyvermeyen Koroboçka'yı siz düşündünüz. Benimki hayalse sizinki haydi haydi hayaldir!

Tam burada, zekâları yüzlerinden akan beyefendiler

kahkahayı basıp herhalde şöyle diyecekler: «Yeryüzünde gerçek Hıristiyanlık hiç yokken, olsa da göze çarpmayacak kadar azken Hıristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme derdine düşmek iyi doğrusu! Yeryüzünde gerçek Hıristiyanlık olsaydı, herşey bir anda düzelir, kölelik her yerde ortadan kalkar, bütün Koroboçka'lar parlak zekâlı olurdu; dünyada insanlar için yapacak bir şey kalırdı: oturup Allah'a hamdü sena etmek!» Tabii ya, ne sandınız? Gerçek Hıristiyanlar o kadar az ki hâlâ! (Yine de hiç yok değiller, siz ona bakın). Kaldı ki halkın Hıristiyanlık ülküsünü yitirmemesi, büyük umudunun suya düşmemesi için kaç gerçek Hıristiyana ihtiyaç olduğunu nerden biliyorsunuz? Siyasal kavramlara uygulayın bunu. Yurttaşlık anlayışının toplumdan silinip gitmemesi için kaç gerçek yurttaşa ihtiyaç var dersiniz? Cevap vermezsiniz tabii! Bu hiçbirinizin bilmediği, Bay Gradovski, sizin bile bilmediğiniz bir garip siyasal ekonomi konusudur. Diyeceksiniz ki: «senin o yüce düşüncene bel bağlayanlar bu kadar azsa, ne işe yarar o düşünce? Dünyaya ne gibi bir yararı dokunur ki?»

Burada önemli nokta neyin neye yararlı olduğu değil, gerçeğin bilinip bilinmediğidir. Ben gerçeği bulduktan, gerçeğin inandığım şey olduğunu bildikten sonra, âlem gerçeği görmemekte diretirmiş, âlem burun kıvırıp beni alaya alırmış, umurumda mı? Kutsal bir düşüncenin insanlar arasında kurduğu beraberlik bağlarının gücü buradadır. Böyle bir düşüncenin değeri maddi yarar ölçüsüne sığmaz çünkü. İnsanların geleceğini ölümsüz amaçlara, sonsuz bir sevince yöneltir. Bir yüce düşünceye sırtınızı dayamadan siyasal amaçlarınıza ulaşma yolunda insanları nasıl elele verdireceksiniz? Kutsal düşüncelerin hep bir özelliği vardır: hepsinin dayandığı temel gelecekte, yani ülkü katında gerçek kişisel olgunluğa erme kavramıdır. Çünkü kişisel olgunluk her şeyi, her emeli, her özlemi kendinde taşır. Ondan ötürü bütün siyasal ülkülerimizin kökü de kişisel olgunluktadır. İnsanları yalnız «küçücük hayatlarını kurtarma» amacıyla bir araya getirip bir siyasal toplum

kurmaya kalkışın, hiçbir yere varamıyacaksınız. Elde edeceğiniz sadece *herkes kendi için, Allah herkes için* ahlakı olacaktır. Böyle bir ahlak hiçbir siyasal müesseseyi uzun süre yaşatmaz Bay Gradovski.

Fakat dahası var. Şaşacaksınız bu söylediklerime, ama bilin ki toplumsal ve siyasal ülküler tek başlarına hiçbir şey değillerdir. Var olabilmeleri için toplumda manevi değerlere bağlanmaları gerekir. Onları kendi canlı ortamlarından kesip koparamazsınız, bir yerden alıp bir başka yere yamayamazsınız. Toplumsal değerler bütünden kopmuş köksüz «müesseseler» değillerdir. Böyle düşünce, böyle ülkü olamaz diyorum ben, hiçbir zaman olmadı, hiçbir zaman olmayacak. Toplumsal ülkü nedir? Ne anlıyoruz bu kelimeden? Meselenin özü insanların kendilerine siyasal örgütlenme kuralları aramalarında, herkesi hoşnut kılacak kusursuz bir siyasal düzenin kurulmasını özlemelerindedir. Gelgelelim, halk bilmiyor bu kuralların ne olduğunu. Altı bin yıllık tarih süresince arıyor, hâlâ bulamadı. Karıncalar karınca yuvasının kurallarını bilir, bal arısı arı kovanının kurallarını bilir, insan insan toplumunun kurallarını bulamamıştır. Öyleyse insan toplumunda toplumsal örgütlenme ülküsü nasıl doğdu? Nasıl doğabilirdi? Meseleyi tarih açısından inceleyin, göreceksiniz nasıl doğduğunu. Göreceksiniz ki toplum ülküsü fertlerin kendi hayatlarında ahlak olgunluğuna varma gayretlerinin ürünüdür. Toplum ülküsünün kökü dünya kuruldu kurulalı buradadır, kıyamet kopana kadar da burada olacak. Ulusların ilk ortaya çıkışlarını inceleyin. Kutsal düşünce her zaman ulusun doğuşundan önce gelmiştir. Çünkü ulusu yaratan odur. Kutsal düşünce de bir takım efsanevi kavramlardan doğar; insanın ölümsüz bir yaratık olduğu, dünyaya tıkılmış bir hayvandan ibaret olmadığı, başka dünyalara, ebediyete layık olduğu inancından doğar. Bu inanç her zaman ve her yerde bir dinde, yeni bir düşüncede ifadesini bulmuş, yeni bir din ortaya çıkar çıkmaz onun yanısıra yeni bir ulus yaratılmıştır. Yahudiler'i inceleyin, İslâm'ı ele alın. Yahudiler'in ulusal benliği Hazreti İbrahim'in yasalarında be-

lirmeye başlamıştı; fakat asıl Musa geldikten sonra kendini buldu. Müslüman milletler de Kur'an'dan sonra ortaya çıktılar. İnsanlar ancak ondan sonra, yani kendilerine sunulan yeni gönül hazinelerini elden kaçırmamak kaygısıyla elele verdiler, sizin de pek güzel belirttiğiniz gibi «omuz omuza, birbirleri için, birbirlerini kollayaraktan» var güçleriyle çalışmaya koyuldular; ancak ondan sonra, yani kendilerine sunulan ahlak hazinelerini korumak için aralarında örgütlenme yollarını arar oldular, bu hazinenin şanını dünyaya yaymakta kendilerine yardımcı olacak ortak hayat kurallarını nasıl bulabileceklerini araştırmaya başladılar.

Şunu da bilin ki (tarihi incelerseniz göreceksiniz), bir milletin gönlünde yer eden kutsal ülkü yüzyıllar geçip de gevşemeye, zayıflamaya yüz tutunca, o millet yaşama gücünü de yitiriyor demektir; siyasal örgüsü her gün biraz daha çözülecek, vaktiyle gönlünde nakışlanan siyasal ülküler solup gidecektir. Bir milletin dini inançları ne gibi bir kalıba dökülürse, o milletin siyasal yapısı da ona uygun gelişir, onun gerektirdiği biçimlere girer. Onun için siyasal ülkülerle kutsal ülküler arasında her zaman gayet sıkı ve canlı bir bağ vardır. Genel olarak siyasal ülküleri yaratan kutsal ülkülerdir. Siyasal ülküler hiçbir zaman *kendi başlarına* var olmazlar, çünkü ortaya çıkmalarının tek amacı halkın kutsal bildiği özlemlerin gerçekleşmesidir. Onun için «din yolundan kişisel olgunluğa ermek» demek *insanların dinlerine layık olmaları demektir*. Kişisel olgunluğa erme özleminin olmadığı yerde «siyasal ülküler» gelişemez. Belki diyeceksiniz ki, siz de «kişisel olgunluğun herşeyin başlangıcı» olduğunu söylediniz; bir şeyin ikiye bölündüğü yok. Ama ikiye böldüğünüz bu işte! Bal gibi, canlı yapıyı ikiye bölüyorsunuz. Kişisel olgunluk «herşeyin başlangıcı» değildir yalnız; herşeyin devamı ve sonucudur da. Millet dediğimiz canlı yapıyı içine alan, yaratan, koruyan tek kuvvet odur. O olmadan bir milletin siyasal örgütlenme kuralları nasıl yaşayacak? Bu kurallar o korunsun,

elden çıkmasın diye yaratılmıştır. Bir millet *kendini doğuran bilinç çizgisinde* bütün fertlerinin kişisel olgunluğa ermesini amaç edinmek zorundadır; bu amacını yitirme yoluna bir kere girmesin, giderek bütün «siyasal müesseseler» perişan olacaktır; çünkü geriye korunacak hiçbir şey kalmıyacaktır. Bu bakımdan sizin şu sözlerinizi de doğru bulmak imkansız:

«Onun için bir toplumun olgunluğa ermesi toplumun siyasal müesseselerinin olgunluğuna çok büyük bir ölçüde bağlıdır. Siyasal müesseselerin elinde insanlar iyi Hıristiyanlar olmasalar bile, iyi yurttaşlar olurlar.»

«İyi Hıristiyanlar olmasalar bile iyi yurttaşlar»! Ayrılmaz olanı ayıran, canlı yapıyı kesip iki parçaya, iki cansız parçaya bölen, ahlak düzeniyle siyaset düzeni arasına giren bu allame bıçağı görmüyor musunuz nasıl işliyor? Diyebilirsiniz ki ahlak kavramlarının en yüce olanı dahi «siyasal müesseseler»de, «yurttaşlık» anlayışında niye yaşamasın? Diyebilirsiniz ki olgun, ileri toplumlarda ilk başta topluma hakim olan dini düşüncenin yerini «siyasal düşünce» alır; dini düşünce gücünü yitirdiği ölçüde alanı siyasal düşünceye bırakır. Evet, bunu iddia edenler çok bugün; ne ki bu hayalin gerçek olduğunu hiç görmedik. Bir milletin ahlak ve din ülküsü güçsüz düştüğü anda insanlar pusulayı şaşırır, ondan sonra da yalnız ve yalnız «rızklarını kurtarmak için» bir araya gelmeye bakarlar. Bundan böyle siyasal birliğin başka bir amacı kalmamıştır. Şu anda Fransa'da orta sınıflar işte bu amaçla, şahlanıp kapılarına dayanan baskının elinden «rızklarını kurtarmak» amacıyla birleşme yolundalar. Ne ki insanları bir araya getiren ülküler içinde en sonra geleni, en kısırı bu «rızkı kurtarma» ülküsüdür. Sonun başlangıcıdır bu; kıyamet gününün habercisi. Burjuvalar bugün bir araya gelmişler tehlike ânını kolluyorlar. Tehlike ânı gelip çattığında hepsi çil yavrusu gibi dağılacaklar. «Müessese»nin kurtaracağı nedir ki? Bu adamlar kardeşse, kardeşlik düzeni kuruluyor demektir. Kardeş değillerse hiçbir «müessese» kardeşlik düzenini ku-

ramaz. Bir «müessese» kurup üstüne *Liberté, Egalité, Fraternité* yaftasını yapıştırmanın manası ne? «Müessese»den hayır gelmez adama; sonunda isteseniz de istemeseniz de yaftanıza bir dördüncü kelime eklersiniz: *Ou la mort! Fraternité ou la mort! Ya kardeşlik ya ölüm!* İşte o gün «siyasal müesseseler» yolundan kardeşlik düzeni kurulsun diye kardeşin kardeşi boğazlamaya başladığını görürsünüz. Bunu sadece örnek olsun diye söylüyorum. Örnek, ama iyi bir örnek.

Siz, Bay Gradovski, tıpkı Aleko gibi, esenlik yolunu eşyada ve madde düzeyinde arıyorsunuz. Evet, diyelim ki Rusya'da bir alay aptal, sürüyle serkeş var. Bütün yapacağımız Avrupa'dan bir takım müesseseler alıp buraya getirmek; o zaman - size göre - «herşey esenlik yolunu bulacak». Halkımıza yabancı, halkın dileklerine aykırı, üstelik de yarın Avrupa'da bile yerle bir olacak müesseseleri paldır küldür Rusya'ya taşımak! Rusya'yı Batılılaştırmaya can atanların herşeyden çok bel bağladıkları yol değil mi bu? Sonra şu da var, Bay Gradovski: bizim örgütten yoksun kalışımızı eleştirip Rusya'yı suçlu çıkarırken bize Avrupa'yı örnek gösteriyorsunuz ve bakın ne diyorsunuz:

«Bu böyle sürüp gittikçe Avrupa'nın çoktan içinden çıktığı çelişmelerden, bağdaşmazlıklardan kurtulamayız.»

Avrupa kurtulmuş demek çelişmelerinden? Kim öğretti bunu size? Bilin ki, sizin Avrupa'nız korkunç bir felaketin arifesindedir. Bay Gradovski. Avrupa'yı baştan sona saracak korkunç bir felaket kapının eşiğinde bekliyor. Yıllardır Avrupa'nın içinde oluşan karınca yuvası, Kilise'siz ve İsa'sız kalmış (çünkü Kilise çoktan ülküsünü çamura bulayıp Devlet'le bir olmuştur) evet, Kilise'siz ve İsa'sız kalmış, bütün mutlak ve evrensel değerlerini yitirmiş, ahlak ülküsü temellerine kadar sarsılmış bu karınca yuvası bilin ki içinden çökmüş, paralanmıştır. Bilin ki Basın yoldadır. Geliyor. Geldi kapıya dayandı bile. Ya bu kapı kendiliğinden açılacak, ya da parçalayıp açacaklar. Basının eski ülkülerde gözü yok; bugüne kadar ne yapıldıysa, ne başarıldıysa topunu inkar ediyor. Kısa erimli uzlaşmalara,

küçük tavizlere yanaşmayacaktır. Artık bu yapıyı derme çatma desteklerle ayakta tutamazsınız. Kimsenin aklından geçirmediği şeyler olacak Avrupa'da. Bütün demokrasiler, bütün toplum kuramları, bankalar, bilim, Yahudiler, hepsi bir anda yoklara karışacak, korkunç felâket topunu silip süpürecek. Kalsa kalsa Yahudiler kalır; felâketten kendilerine kâr payı çıkarmanın yeni yollarını arar bulurlar. Bütün bunlar geldi kapıya dayandı, Bay Gradovski. Gülüyorsunuz, öyle mi? Son gülen iyi güler! Allah size ömür versin de görün sonunun ne olacağını. Şaşıp kalacaksınız. Belki de şimdi, «sence Avrupa'yı bekleyen böyle bir gelecekse, belli Avrupa'yı ne çok sevdiğin!» deyip gülüyorsunuz. Bütün bunlar beni memnun mu ediyor sanıyorsunuz? Hesaplaşma gününün geldiğini görüyorum ben, o kadar. Hesaplaşma günü göz açıp kapayana kadar gelip çatacak, merak etmeyin. Belirtileri şimdiden ortada. Korkunç! Avrupa ülkelerinin tabiata aykırı, iflah bulmaz siyasal yapısı, tek başına, bu kıyamet gününü başlatmaya yetecektir. Tabiata aykırı başlıyan tabiata aykırı sürer gider. İnsanlar arasında ufacık bir azınlık bütün insanlığa sahip çıksın, olmaz bu. Oysa Avrupa'nın ne zamandır Hıristiyanlığa aykırı, şimdi de tam tamına Allahsız siyasal müesseseleri, hepsi, yalnız ve yalnız bu amaçla kurulmuş müesseselerdir. Bu tabiata aykırı durum, bu «çözüm yolu olmayan» siyasal meseleler (ki aslında herkes biliyor bunların iç yüzünü) sonunda ister istemez muazzam, kesin, parçalayıcı bir siyasal savaşa yol açacak. Bütün devletlerin katılacağı bir savaş olacak bu. Bu yüzyıl içerisinde, hattâ belki önümüzdeki on yıl içerisinde patlak verecek. Sanıyor musunuz ki *şu anda* toplum böyle uzun süreli bir siyasal savaşa dayanabilir? Kapitalistler korkudan tir tir titriyor. Yahudiler de. Savaş uzamaya ya da uzayacağını belli etmeye başlar başlamaz bütün fabrikalar, bütün bankalar kapanacak, milyonlarca işçi aç bilaç sokağa atılacak. Devlet adamlarının aklına, savaşı başlatmayacaklarına mı güveniyorsunuz? Ne zamandanberi devlet adamlarının aklına güveniyorsunuz siz? Meclislere mi güveniyorsunuz yoksa? İşin sonunun ne-

reye varacağını görürler, savaş bütçesine oy vermezler mi diyorsunuz? Ne zaman meclisler sonuçları önceden görmüşler, iktidardakilerin en ufak baskısına ayak direyip parayı vermemişlerdir? Fakat işçiler sokaklara döküldü bile. Eskisi gibi sabırla bekleyip açlıktan öleceklerini sanıyorsanız hata edersiniz. Siyasal sosyalizmin tadını tattıktan sonra, Enternasyonal'den sonra, Sosyalist Kongreleri'nden sonra, Paris Komünü'nden sonra, ha? Hayır! İşler eskisi gibi değil artık. Bir kere harekete geçtiler mi, artık durduramayacaksınız. Avrupa'nın altı üstüne gelecek, eski düzenden tek bir eser bile kalmıyacak. Korkunç fırtınanın ayaklandırdığı dalgalar gelip bizim kıyılarımıza çarpacaklar; ancak orada önlerine set çekilecek. Bizim ulusal yapımızın Avrupa'nınkinden ne kadar değişik olduğu da işte o zaman anlaşılacak. O zaman sizler bile, evet sizler, Nuh deyip peygamber demeyen düşünce tutkunları, sizler bile aklınızı başınıza toplayıp halkımızda bir takım «ulusal ilkeler» arar olacaksınız. Bugün o ilkeleri alaya alıp eğleniyorsunuz ya, bekleyin siz.

Tutmuş bize Avrupa'yı örnek gösteriyorsunuz. Nedir istediğiniz? Nedir bizim Avrupadan alacağımız? Yarın öbürgün çöküp gidecek müesseseler! Günlerini çoktan doldurmuş, Avrupa'da bile aklı olanların artık inanmadığı, yalnız genel miskinlikten ötürü kendilerini ayakta tutabilen bir takım saçmasapanlıklar! Kafaları soyut kavramlarla dumanlanmış düşünce tutkunlarından başka kim bugün Avrupa'da gözler önünde oynanan komediyi ciddiye alabilir? Başka kim bu oyuna gelip burjuvaların elele verişini insanların gerçek birleşme yolu zanneder? Avrupa çelişmelerinden çoktan kurtuldu diyorlar. Tek bir yüzyılda yirmi şu kadar anayasa, hani nerdeyse bir düzüne ihtilâlden sonra mı? Evet, belki de ancak ondan sonra birazcık olsun Avrupa'dan kurtulabileceğiz, Avrupa'lı lâlâlar elimizden tutmadan kendi toplumsal ülkülerimizi kendimiz aramaya koyulacağız. Bizim toplumsal ülkülerimizin kaynağına gelince, onlar, Bay Gradovski, ister istemez Hazreti İsa'da ve kişisel olgunluğa erme özlemindedir.

Soracaksınız: «Bizim Avrupa'yı kurtarmak için öne süreceğimiz ne gibi toplumsal ve siyasal ülkülerimiz olabilir?» Niye olmasın? Avrupa ülkülerinden daha iyileri. Avrupa ülkülerinden, sizin ülkülerinizden daha güçlüleri; hatta sizinkilerden, ne diyeyim, daha hür ayaklı ülküler Evet. Sizinkilerden daha hür ayaklı ya! Ne sandınız? Kendi halkımızın canlı bilincinden çıktıkları, Batı'dan ithal edilmiş sünepe kavramlar, kölelere yaraşır öykünтüler olmadıkları için! Şimdi bu konuyu enine boyuna işlemek kolay değil, zaten bu makale de çok uzadı. Yalnız şu kadar olsun söyleyeyim size: eski Hıristiyan Kilisesi'nin ne olduğunu, hangi amaçlar peşinde koştuğunu bir hatırlayın. Hıristiyan Kilisesi, İsa öldükten sonra bir avuç insan tarafından kuruldu ve derhal, İsa'nın ölümü üzerinden daha birkaç gün geçmemişken kendine yaraşır «siyasal kurallar»ı aramıya koyuldu. Kilise'nin kurmaya savaştığı düzen doğrudan doğruya insanın kişisel olgunluğa erme özlemine dayanıyordu. Ondan sonra Hıristiyan topluluklar, yani Kiliseler çıktı ortaya. Ondan sonra büyük bir hızla yepyeni bir ulus kavramı yaratıldı. Bu yeni ulus kavramı evrensel kardeşlik, evrensel insanlık bilincine dönüktü; büyük Katolik Kilisesi'nde kendi gerçek yapısına kavuştu. Fakat çok geçmeden Kilise baskıya uğradı. Hıristiyanlık ülküsü gizliden gizliye, yer altında gelişmeye zorlandı. Açıkta ise, yeryüzünde, yüce bir yapı kurulmaktaydı bu sıra, muazzam bir karınca yuvası, Roma İmparatorluğu. Roma İmparatorluğu da bütün eski çağ insanlarının bel bağladıkları manevi özlemlerin bir ifadesiydi. Fakat karınca yuvası temellerini pekiştirmedi; sonra da bu temelleri Kilise içerden çökertti. İşte o zaman yeryüzünde birbirine karşıt iki düşüncenin çarpışmasına tanık olduk. İnsan -Tanrı ile Tanrı- İnsan çarpışıyordu. Apollo, İsa ile yüzyüze gelmişti. Sonunda bu iki kavram arasında uzlaşmaya varıldı. İmparatorluk Hıristiyanlığı, Kilise Roma Hukukunu ve Roma Devletini benimsedi. Kilise'den ayrılan bir avuç insan dağa çıkarak Kilisenin eski görevini sürdürmeye koyuldu. Orda burda ye-

niden Hıristiyan topluluklar belirdi, sonra manastırlar. Gerisi hep bir takım çabalardı, günümüze kadar sürüp gelen çeşitli çabalar. Kilisenin geride kalan büyük parçası, bilindiği gibi, sonradan bir daha ikiye ayrıldı. Batı'da Devlet Kilise yi bütün bütün kendine boyun eğdirdi; Kilise, Kilise olmaktan çıktı, Devlet oldu. Papalık ortaya çıktı. Neydi Papalık? Eski Roma İmparatorluğu'nun ta kendisi. Yalnız biraz kılık değiştirmişti işte, o kadar. Doğu'da Devlet Hazreti Muhammed'in kılıcına boyun eğdi, yıkıldı gitti. Geriye yalnız İsa kaldı. İsa zaten çoktan Kilise'den ayrı düşmüştü. Zamanla Devlet, İsa'yı yeniden baştacı edip benimsedi. Sonra da düşmanlarının elinden neler çekmedi! Tatar krallıkları, örgütsüzlük, kölelik, Avrupa, Avrupa hayranlığı devlete etmediklerini bırakmadılar. Bugün bile Devlet bu şer kuvvetlerin elinden kurtulmuş değildir. O kadar ki Devletin yapısında hâlâ sevgi yolundan, Hıristiyanlığa yaraşır kişisel olgunluk anlayışı yolundan gerçek bir toplumsal kurallar çerçevesi kurulamamıştır. Siz, Bay Gradovski, hiç gözünün yaşına bakmadan Rusya'yı örgütlenme işini beceremediği olmakla suçluyorsunuz. Fakat son ikiyüz yıldır, hele şu son elli yıldır Rusya'nın örgütlenmesine engel olanlar kimlerdir, sorarım size? Sizin gibiler Bay Gradovski, sizin gibi ikiyüz yıldır başımızdan eksik olmayan, şimdi de tepemize bütün bütün tüneyen Avrupalı Ruslar! Rusya'nın kendi bağımsız yolunda, kendi canlılığıyla, kendi ulusal ilkelerini gözeterek gelişmesi, kalkınması kavramına düşman olanlar kimlerdir dersiniz? Bu ilkelere burun kıvıranlar, var olabileceklerini bile kabule yanaşmayanlar, belirtilerini görmek bile istemeyenler kimlerdir? Halkı «kendi katlarına yükselterek» yeni baştan yaratmayı isteyenler kimlerdir? Arada bir üç beş kişiyi halk çoğunluğundan ayırıp, halkla aralarındaki bağları kopartıp hiç değilse üniformalarının parlak yakaları sayesinde kendileri gibi Avrupalılaştırmayı, soysuzlaştırmayı akıllarına koyanlar kimlerdir? Bununla Avrupalı insanın soysuz olduğunu söylemek istemiyorum; yalnız diyorum ki, liberallerin kullandıkları yön-

temlerle bir Rus'u Avrupalı yapmaya kalkışmak çoğu zaman onu soysuzlaştırmakla sonuçlanır. Evet, programlarının, çabalarının tek amacı budur: tek tük fertleri büyük çoğunluktan ayrı düşürüp yaban kılmak! Saçmalığa bakın siz! Seksen milyon Rus'un her birini bütünden ayırıp bu yöntemlerle yeni baştan yaratmaya mı niyetli bu adamlar? Halkımızın bir bütün olarak, büyük çoğunluğuyla buna razı olacağına, bu ne idüğü belirsiz beylere, bu Avrupalı Ruslar'a benzemeyi kendine yedireceğine sahiden siz inanıyor musunuz, Bay Gradovski?

4
KURU GÜRÜLTÜ

Şimdiye kadar yalnız tartıştım sizinle, Bay Gradovski; şimdi sizi, konuşmamda ileri sürdüğüm belli başlı düşünceye bile bile yanlış anlam vermekle suçlamak niyetindeyim.

Diyorsunuz ki:

«Uzun yıllar kölelikten kurtulamadığı için bizim halk gerçeğin ne olduğunu görecek halde değildir. Bu haliyle karşısına geçip *kendisine tapınmamızı* isteyemez; hele Bay Dostoyevski'nin dediği gibi, bütün Avrupa'ya hak yolunu gösterme iddiasıyla ortaya atılmaya hiç kalkışmamalıdır...

Garip iş! Avare kişileri mağrur olduklarından ötürü suçlu görüp cezalandıran insan bütün bir halkı mağrur olmaya çağırıyor; çağırıyor, çünkü bütün bir halka evrensel peygamberlik sıfatını yakıştırıyor. Birine «Eğ başını önüne!» derken ötekine «Öğün!» diyor.»

Dahası var:

«Henüz bir ulus olmamışken evrensel sorumluluklardan dem vurmak! Daha erken değil mi? Bay Dostoyevski ikiyüz yıldır Avrupa'ya hizmet ettik diye öğünüyor. Biz iyi biliriz bu «hizmet»in ne olduğunu. Viyana Kongresi ve Kongreler Çağıyla nasıl öğünebiliriz? Hani o zamanlar değil miydi Metternich'e hizmet edeceğiz diye İtalya'da ve Almanya'da milliyetçi akımları bastırmış, kendi dindaşlarımız olan Yunanlılar'a bile kem gözle bakmıştık? Tek bu hizmet yüzünden Avrupa'da üzerimize ne nefretler çekmedik!»

Önce, pek masumane bir edâyla bana yakıştırdığınız bu düşünceyi ele alacağım, Bay Gradovski. «Son ikiyüz yıldır belki kendimizden çok Avrupa'ya hizmet ettik» derken hizmet ediş *tarzımızı* övdüm mü ben? Sadece hizmet ettiğimizi, bu gerçeği göstermek istedim. Hizmet ettiğimiz de doğrudur. Ne ki hizmet etmiş olmamızla hizmet ediş tarzımız birbirinden ayrı şeylerdir. Siyaset alanında bir dolu hata işlemiş olabiliriz (Avrupalılar da Allah'ın günü nice hata işliyorlar); ama benim övdüğüm hatalarımız değildi. Hemen her seferinde hiç kendi çıkarımızı düşünmeden hizmet ettiğimize dikkati çektim, o kadar. Bunların apayrı şeyler olduğunu anlıyor musunuz?

«Bay Dostoyevski Avrupa'ya hizmet ettik diye övünüyor» diyorsunuz. Öyle derken hiç de kendi adıma övünmüyordum. Sadece ulusal bilincimizin kendine özgü bir yanını belirtiyordum. Gayet önemli bir özellik sayıyorum ben bunu. Ulusal bilinçte sağlam, takdire değer bir özellik görmek, böbürlenmek midir? Sonra Metternich'den Kongreler'den söz etmenizin sebebi ne ola? Bana tarih dersi mi vereceksiniz? Siz daha okul sıralarında otururken ben Metternich'le işbirliği yapmış olmamız hakkında sizin söylediklerinizden çok daha ağırlarını söyledim Bay Gradovski; başka sözlerimin yanı sıra onların da karşılığını ödedim, otuz yıl önce; siz de bilirsiniz. O halde niye göz göre göre sözlerimi yanlış anlama çekiyorsunuz? Herkese göstermek için: «Görün ben ne liberal adamım! Bir de şu şairi, halkı candan seven şu adamı dinleyin. Bakın ne gerici herzeler geveliyor ağzında! Metternich'e hizmet etmiş olmamızla öğünüşüne bakın şunun!» Buna düpedüz kibir derler Bay Gradovski.

Tabii bu işin önemsiz yanı; ne ki ardından gelenler hiç de öyle değil.

Halka «gönlünü yüce tut!» demek «mağrur ol!» demekle bir, öyle mi? Bunu demekle halkı mağrur olmaya çağırıyorum, halka mağrur olmayı öğretiyorum, öyle mi? Çocuklarınıza «çocuklarım, gönlünüzü yüceltin, soylu kişiler

olduğunuzu bilin!» dediğinizi düşünün Bay Gradovski. Çocuklarınıza mağrur olmayı öğrettiğiniz demek midir bu? Onlara bunu öğrettiniz diye size «amma da kendini beğenmiş adam!» mı desinler istiyorsunuz? Ben ne dedim? «Sonunda bütün insanlara kardeş olma» umudundan söz ettim; üstelik beni dinleyenlerden «sonunda» kelimesine parmak basmalarını istedim. Acılar içerisinde kıvranan dünyamızda bir gün kardeşlik ülküsünün gerçekleşeceği, bir gün insanlara *kardeş olmamıza izin verileceği* umuduna kapılmak mağrur olmak mıdır, herkesi mağrur olmaya çağırmak mıdır? Konuşmamın sonunda ne dediydim?

«Ekonomik başarılardan, silâh gücünden, bilim gücünden söz ediyor muyum? İnsanlar arasında kardeşlik bağlarının kurulmasından söz ediyorum. Bu ülküyü gerçekleştirmek, diyorum, bütün uluslar arasında belki Rusya'nın kaderi olacaktır.»

Benim kullandığım kelimeler bunlardı. Halka mağrur ol diyen kim? Bu sözlerimden hemen sonra da şöyle dediydim:

«Yurdumuz yoksul olsun, ne zararı? «İsa'nın bir köle kılığında boydan boya geçip takdis ettiği» ülkedir burası. Niye İsa'nın son sözünün bir gün gerçek katına çıkacağı umudu bizim olmasın?»

İsa'nın bu sözünde insanları mağrur olmaya çağıran gizli bir anlam mı var? Bu sözün bir gün gelip gerçekleşeceği umuduna bel bağlayanlar niye mağrur insanlar oluyormuş? Bakın pür hiddet neler yazmışsınız: «Bu hâlimizle bize tapınsınlar isteyemeyiz.» Öyle ama nerden çıkardınız siz bu isteği? Nerde gördünüz? Bütün insanlığa hizmet etme özleminde mi? Bütün insanların hizmetkarı ve kardeşi olma, bütün insanlara sevgiyle hizmet etme dileğinde mi? Niye herkes bize tapınsın demek oluyormuş bu? Öyle olsaydı, bütün insanlara hizmet etme özlemi gibi kutsal ve çıkarsız bir özlem dünyanın en saçma sapan şeyi olurdu. İnsan hizmetkarının önünde eğilmez; bir kardeş de öbür kardeşi önünde diz çöksün istemez.

Şöyle birşey getirin gözünüzün önüne Bay Gradovski: Birine bir iyilik yaptınız, ya da yapmak üzeresiniz. İçinizde doğan güzel duyguların etkisiyle yolda düşünüyorsunuz: «Zavallı kimbilir ne kadar sevinecek bu beklenmedik yardıma! Nasıl kendini toparlayacak, birden canlanacak! Tutup talihinin yaver gittiğinden dostlarını, çocuklarını haberdar edecek, onlarla birlikte sevinç gözyaşları dökecek...» Bunları düşünürken tabiî içinizin kabardığını duyacaksınız; belki de gözleriniz dolacak - sizin hiç başınıza gelmedi mi bu? - Fakat tam o sırada sipsivri bir ses gelip kulağınıza fısıldayacak: «kendi kendinle böbürleniyorsun! Kibir gözyaşlarıdır bu döktüklerin!..» Biz Ruslar'ın bütün insanlık için az da olsa bir önemimiz olabileceği, günün birinde insanlığa kardeşçe hizmet etmeye lâyık insanlar olabileceğimiz umudu, sadece bu umut o gün beni dinleyen binlerce insanı coşkun bir heyecana sürüklediydi. Bunu kendime oğünme payı çıkarmak için söylemiyorum. O ânda sadece bir umudun sözü edildi: biz de bütün insanları kardeş sayan bir tutuma bel bağlayabilirdik, bizim de insanlık için yapabileceğimiz bir şeyler olabilirdi. Gerisinde derin bir heyecan yatan bu üstü kapalı düşünce bütün hazır bulunanları tek bir emel, tek bir duygu çevresinde birleştirmeye yetti. Birbirini tanımayan adamlar sarmaş dolaş oldular, bundan böyle daha iyi insanlar olmıya ant içtiler. Yaşını başını almış iki kişi yanıma gelip, «yirmi yıldır» dediler, «biz birbirimize düşmandık, birbirimize yapmadığımızı koymadık; senin sözlerin bizi barıştırdı». Gazetenin biri, bir acele bütün bu coşkunluğun hiçbir şey ifade etmediğini söyledi. Dediğine göre zaten hava yaratılmıştı; söylev verenlerin yapacağı bir şey kalmamıştı. Kim olursa olsun, ne söylerse söylesin oradakileri böyle coşturacaktı. Çünkü o günler Moskova'da herkes iyi yürekli olmaya kararlı görünüyordu. İyi ya! O gazeteci de gelip Moskova.ya konuşsaydı ya! Acaba insanlar beni kucakladıkları gibi onu da kucaklar mıydı? Niye üç gün önce konuşanlar bol bol alkışlandığı halde hiçbirinin başına benim başıma gelen gelmedi?

Konuşmamın sonu Puşkin törenlerinin en canlı anıydı; onun gibisi bir daha gelmedi. Bunu kendimi övmek için söylemediğime Allah şahidimdir! Ne ki, o an sessiz sedasız geçiştirilmiyecek kadar önemli bir andı. Toplumda yeni akımların, bu akımların ardında yeni insanların var olduğunu gün ışığı gibi ortaya koydu. Yüreklerinde kahramanca işler görme özlemi yatan, büyük bir düşüncenin getireceği teselliyi arayan, çalışma heyecanını özleyen yepyeni insanlar ortaya atılmışlardı. O anda belli oldu ki toplum artık liberallerin Rusya'ya burun kıvırmalarıyla yetinmeyecektir. O ânda belli oldu ki Rusya'nın sürekli iktidarsızlığa mahkum olduğu görüşü artık dayanılmaz bir baş belâsı olup çıkmıştır. Bir umut, üstü kapalı bir söz bütün insanlığı kapsayan bir ödeve gönüllü çıkma, bütün insanlığa hizmet etme, bütün insanlık uğrunda iş görme özlemiyle herkesin yüreğini alevlendirdi. Kibir gözyaşları mıydı onlar? İnsanları mağrur olmaya çağırmak mıydı? Ah, sizler!

Sizin anlayacağınız, Bay Gradovski, o anın ciddiyeti birdenbire liberallerimizin yüreğine korkunç bir korku saldı. Böyle bir şeyle hiç beklemedikleri bir anda karşılaştıkları için büsbütün korktular. «Ne? Bugüne kadar herşeye burun kıvırdık, herşeyi çamura buladık - zevkti doğrusu; kârlı işti üstelik - şimdi çıksın bu adam, böyle konuşsun! Olur mu bu?... İsyan bu, isyan!... Polis!...» Bir alay ödü patlamış centilmen o anda ayağa fırlayıp feryadı bastı: «N'olucaz şimdi biz? Biz de yazılar yazardık... Şimdi n'apacağız? Bir an önce üstüne şal örtüp unutturmalı bütün bu olup bitenleri. İzi bile kalmamalı. Derhal Rusya'nın dört bir bucağına lâfı yetiştirmeli: bakmayın siz bunlara; hepsi konuksever Moskova'mızda o güzelim ziyafetlerden sonra esen yumuşak havanın ettikleridir. Ondan başka ne ki?... Başıbozukluklara gelince, n'apalım, polise başvurmaktan başka çare yok!»

Ondan sonra atıp tutmalar başladı. Dediklerine göre ben bir korkağım, bir şairim, beyhude adamın biriyim; konuşmamın değeri sıfır. Diyeceğim, adamlar heyecanlarına

kapılıp biraz fazla ileri gittiler. Halk sözlerine inanmayabilir. İşi daha zekice kıvırmalı. Daha soğukkanlı davranmalı. Hatta konuşmamın bazı yerlerini övseler hiç de fena olmıyacak. «Herşeye rağmen» demeliler, «konuşmasında belli bir düşünce düzeni göze çarpmıyor değil.» Ondan sonra konuşmamda söylediklerimi yerden yere vurup rahat edebilirler. Kısacası, o malum kurnazlıkları para etmedi bu işte. Arada boş bir sayfa kaldı. Onun da doldurulması gerekiyordu. İşte tam o sırada oturaklı, tumturaklı bir eleştirmen ortaya atıldı. Pervasız bir saldırganlık ustalığı ile edepli uslu söz söylemesini pekalâ bağdaştırabilen biri, yani siz atıldınız ortaya Bay Gradovski. Siz yazdınız, herkes okudu, herkes rahatladı. Ortalık yatıştı, herkesin gönlü oldu. Yazınızı heryerde bastılar. «Şairin konuşmasında iler tutar yan yok kil Şair şairdir; oysa akıllı adamlar bekliyorlar. Günü gelince hayal düşkünü şairi bir güzel ıslatırlar!» Yazınızın sonunda, kullandığınız bazı sert deyimlerden dolayı benden özür diliyorsunuz. Ben yazımı bitirirken sizden özür dilemiyeceğim Bay Gradovski. Bunları yazarken karşımdaki, insan A. D. Gradovski degil, yazar A. D. Gradovski dir. Kişi olarak size saygı duymamam için hiçbir sebep yok. Fakat düşüncelerinize saygı duymuyorsam, buna imkan bulamıyorsam, özür dilemek ne işe yarayacak? Yazınızı okuyunca üzüldüm, çünkü toplumumuzun çok ciddi ve önemli bir anına haksızlık edildiğini, bile bile yanlış anlam verildiğini gördüm. Üzüldüm çünkü gerçekleşmesine hizmet ettiğim düşüncenin sokağa düşürüldüğünü gördüm. Onu sokağa düşüren sizsiniz.

Benimkinden çok daha kısa olan yazınıza böyle uzun uzadıya cevap vermenin gereksiz, hatta gülünç olduğunu biliyorum. Fakat dediğim gibi, yazınızı görünce fırsat bu fırsat dedim; ne zamandır söylemek istediğim bir dolu şey vardı, kursağımda kalmıştı. «Bir Yazarın Not Defteri»ni önümüzdeki yıl yeniden çıkarmaya başlıyorum. Bu yazdıklarımı görüşlerimin, inançlarımın bir ön ifadesi sayın. Bu sayı da gelecek sayıların habercisi olsun.

Denebilir ki bu cevabımla Moskova'da verdiğim söylevin özüne aykırı hareket ediyorum. Konuşmamda her iki Rus partisini birleşmeye, barışmaya çağırmıştım; ikisinin de davalarında haklı olduğunu söylemiştim. Hayır! Bin kere hayır! Konuşmamın özüne hiç de aykırı değil bu yaptığım. Tam tersi. Çünkü size verdiğim bu cevapla gösterdim ki, araları bozuk, birbirine düşman bu iki parti bugün tabiata aykırı bir yolda gitmektedirler; o yüzden çabaları da bir türlü doğru yola giremiyor. Oysa elele verip anlaştıkları gün belki her şeyi yüceltecekler, herşeyi kurtaracaklar, Rus halkının gönlünde yatan sonsuz güçleri uyandırarak Rusya'yı yepyeni, sağlam, bugüne kadar eşi görülmemiş bir hayata çağıracaklardır.

S O N

DOSTOYEVSKİ

"Puşkin Üzerine Konuşma", Dostoyevski'nin kendi döneminin Rus aydınlarına ve genelde aydın kesimine yönelttiği eleştirileri içerir. Bu değerlendirmesinde Dostoyevski, varlıklı kesimden gelen Rus aydınının, bu konumunun ezikliği içersinde "halk"a hizmete yönelişini, ama gerçekte onunla bütünleşmeyi hiçbir zaman amaçlamamasını, aksine, halk içersinde kendi ayrıcalıklarını her zaman güvence altına alma isteğini sergiler. Bu arada "Batılılaşma" sorununu da ele alarak, bilim ve teknik alanındaki gelişmelerin yanı sıra, Batı değerler sistemini bir bütün olarak benimsemenin, Rus toplumunda nasıl bir yozlaşmaya yol açacağını anlatır. Bu bağlamda Puşkin, Dostoyevski'ye göre Rus törelerini batılılaşma uğruna harcamayan, ilerlemeye açık, ama kendi ulusal bilincinin de gerekliliğine inanmış bir aydın sanatçı kişiliğiyle belirginleşmektedir.

B/F/S/

BİLİM/FELSEFE/SANAT
YAYINLARI
SANAT DİZİSİ: 6

PUSKIN UZERINE KONU

2 109633 760108

B/F/S 25